

การณไฟไหม้ใหญ่บ้านผานมกลางทศวรรษที่ 1920 มีอยู่ 4-5 ครอบครัวพากันย้ายไปเวียงจันทน์ ตามคำชวนของ เจ้าเพชรราช อาศัยตั้งเรือนอยู่ในคุ้ม และรับจ้างทอหูก ตีมีดขายให้กับชาวลาวทั้งฝั่งเวียงจันทน์ - ศรีเชียงใหม่

หลวงพระบาง แม้จะเป็นแค่แขวงหนึ่งในโครงข่ายการบริหารปกครองอินโดจีน แต่มีความสำคัญในฐานะราชธานีเก่า และเป็นสถานที่ประทับของเจ้ามหาชีวิต บรรดาทูตานุทูตต่างแดน ข้าราชการในอาณานิคม ฝรั่งเศสต้องไปพัวพันเวียงงานอยู่สม่ำเสมอ อย่างน้อยที่สุด การเดินทางไปเข้าเฝ้าในงานบุญเดือน 5 ปีใหม่ สำหรับนักเดินทางฝรั่งเศส ที่นี่ ยังเป็นจุดหมายปลายทางหนึ่งในดินแดนบูรพาภิธาน์ลับ การเข้ามาของคนต่างชาติเป็นช่องทางให้ผู้สาวไทบ้านผานมมีโอกาสในการขายผ้าที่ตนทอได้ในราคาสูงกว่าราคาในตลาดท้องถิ่น

12

ช่วงเจ้าสีสว่างวงศ์ เป็นเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบาง (ค.ศ. 1904-1959) ไม่ปรากฏว่า มีสาวไทบ้านผานมคนใดทอผ้าให้พระมหาลี กระทั่ง เจ้าสีสว่างวงศ์ขึ้นเป็นเจ้ามหาชีวิต (ค.ศ.1959-1975) ทูตญาคูขี้หอม มเหสีเอก คัดสรรไหมชั้นดีจากต่างประเทศจ้างสาวไทบ้านผานม 2-3 คน¹³ เป็นช่างทอให้ แต่ด้วยความยุ่งยากเจ้าระเบียบ และราคาจ้างเมื่อเทียบกับขายให้หมู่ฝรั่ง แยกต่างหาก ผู้มาเยือนหลวงพระบางแล้วราคาไม่ต่างกันนัก บางครั้งอาจได้ราคาสูงกว่า ผู้หญิงในร้านราวคราวเดียวกันหลายคนที่มีฝีมือการทออยู่ไม่น้อยจึงไม่ประสงค์จะทอผ้าให้ราชสำนัก

ช่วง 10 ปีเศษในตำแหน่งเจ้ามหาชีวิตของเจ้าสีสว่างวงศ์ ผู้ชายบ้านผานมจำนวนไม่น้อยเข้ารับราชการทหารในกองทัพฝ่ายราชอาณาจักรที่มีประเทศสหรัฐอเมริกาคอยหนุนหลังให้ความช่วยเหลืออยู่ สถานการณ์การต่อสู้ทางการทหาร และแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในประเทศลาวรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ กระทั่ง ขบวนการปะเทดลาว ที่ได้รับแรงหนุนจากเวียดนามและสหภาพโซเวียตมีชัยชนะครอบคลุมพื้นที่โดยมากของประเทศไว้ และเป็นต่อการทำสนธิสัญญาสงบศึกระหว่างสองฝ่ายในปี ค.ศ.1973 ด้วยการตกลงจัดตั้งรัฐบาลผสม , ให้สหรัฐอเมริกากับไทยถอนตัวออกจากลาว และให้เมืองเวียงจันทน์ กับเมืองหลวงพระบางเป็นเขตที่เป็นกลาง มีกำลังตำรวจและทหารทั้งสองฝ่ายรักษาความสงบร่วมกัน (รุ่งมณี 2517) ลางแพ้ของฝ่ายขวาและสหรัฐอเมริกาปรากฏอยู่ทั่วไป ไทผานมที่เคยรับใช้ใกล้ชิดอยู่กับเจ้ามหาชีวิตและมเหสีได้พากันทูลลาขอเลิกการเป็นข้าช้อย พวกสาวทอผ้าให้มเหสีขึ้นพืมและไหมไปคืน¹⁴

ตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 1975 เป็นต้นมา ไทบ้านผานมที่เคยเป็นทหาร และปฏิบัติหน้าที่ราชการฝ่ายราชอาณาจักรประมาณ 20 คนถูกส่งไปลี้ภัยในสถานที่ต่าง ๆ เช่น นาเปาะ ,เมืองขวา ,หลัก 2 แขวงหงสา

¹³ Vallard Annabel นักมานุษยวิทยาฝรั่งเศส ซึ่งทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับผ้าบ้านผานม ทำให้ผู้วิจัยเพิ่งเมื่อพฤศจิกายน 2001 ที่ Musée de l'homme พิพิธภัณฑ์แห่งชาติแห่งหนึ่งในกรุงปารีส ที่เปิดขึ้นในราว ปี 1936 มีผ้าทอจำนวนมากที่มาจากเมืองหลวงพระบาง และเธอคิดว่า ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของไทบ้านผานม

¹⁴ มีอยู่สองคนที่บันทึก คือ แสงจันทร์ กับ แสงแก้ว ส่วนปะพัน น้องสาวแสงแก้วจะทอให้เจ้ามะนิโล พระชายาองค์มั่งคั่ง เป็นส่วนมาก

¹⁵ ช่างทอ น่าจะเป็นกลุ่มสุดท้ายของไทผานมที่เลิกเป็นข้าช้อยในราชสำนักหลวงพระบาง ส่วนกลุ่มรับใช้อื่น ๆ คงทยอยกันเลิกตามเงื่อนไขต่าง ๆ

Brachet (1993: 17) กล่าวว่า มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายไม่ให้ใช้แรงงานข้าทาสมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทว่าไทผานมยังคงรับใช้ในราชสำนัก

อีก 1) โศกนาฏกรรมอย่างยิ่งช่างพื่อนราชสำนัก จนกระทั่งทศวรรษที่ 1960 ไทผานมที่เป็นกลุ่มพื่อนไม่มีปัญหากับญาติของเจ้ามหาชีวิตเรื่อง เงินค่าตอบแทน ที่ต้องฝรั่งเศสขอให้กลุ่มช่างพื่อนช่วยเป็นแบบในการวาดรูป

ขณะ ที่เจ้า มะนิโล ข้าราชการบริหารในสมัยเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์กล่าวว่า หลังจากมีการให้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในช่วงปี 1956 ก็ไม่ให้มีการใช้ทาส

แล้ว 2) เรื่องย้ายต่อไป กลุ่มช่างพื่อนในราชสำนักเปลี่ยนจากไทบ้านผานมเป็นนักเรียนในคณะโรงเรียน โดยให้ไทผานมมาเป็นผู้สอน (สัมภาษณ์เจ้ามะนิโล เมื่อ

ธันวาคม 2011)

เป็นต้น ส่วนผู้หญิงไม่มีใครจับหูกทอผ้าขาย เพราะปัญหาฝ้าย-ไหมขาดตลาด ไม่มีตลาดรับซื้อของ และเกรงจะถูกเชื่อมโยงกับราชสำนัก บ้านผานมภายใต้ระบอบใหม่ถูกแบ่งออกเป็นสองบ้าน คือ ผานมเหนือ กับผานมใต้ โดยใช้วัดเป็นเส้นแบ่ง พรรคคอมมิวนิสต์สร้างองค์กรจัดตั้งในระดับบ้านขึ้นเป็นหน่วย ๆ ให้ผลิตนารวมไว้รวมควบคุมไปกับการผลิตนาไร่ของตนเอง และมีการเรียนการสอนการเมือง ถอนถอนบทเรียนในหน่วยการผลิตต่าง ๆ อย่างเข้มข้นในช่วง 2-3 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลง กระทั่งปี ค.ศ. 1978¹⁵ ทางพรรคอนุญาตให้มีการเพาะปลูกค้าขายได้มากขึ้น และให้ผู้หญิงรื้อฟื้นการทอหูกขึ้นใหม่ โดยมีตลาดภายใน และประเทศไทยเป็นแหล่งรับซื้อปลายทาง

ราวปี ค.ศ. 1982-83 เริ่มมีแขกของพรรครัฐเข้ามาติดต่อกับแขวงหลวงพระบาง และเข้ามาเที่ยวในบ้านผานมหลายกลุ่ม ฝ้ายจัดตั้ง 6 คนในบ้านผานม รวมตัวกันตั้งสหกรณ์ขายผ้าขึ้น โดยรับซื้อผ้าจากคนทอในบ้านมาวาง และผลัดเปลี่ยนกันไปขาย หักเปอร์เซ็นต์ให้กับคณะดำเนินการ แต่เพียงไม่ทันถึงปีสหกรณ์ขายผ้าต้องหยุดดำเนินการลงอย่างสิ้นเชิง หนึ่งปีให้หลังมีความพยายามในการตั้งสโมสรสหกรณ์ขายผ้าของบ้านขึ้นอีกครั้ง มีสมาชิกก่อตั้งประมาณ 17 คน คัดเลือกจากผู้ที่มีความสามารถในการขายได้ ส่วนคนอื่น ๆ ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาทำไร่ ค้าขาย และหลายคนเป็นเจ้าพนักงานของรัฐ

ข้างหลังภาพ “ท้าววัฒนธรรม” บ้านผานม

การประกาศเดินหน้าสู่นโยบายจินตภาพใหม่ หรือการใช้ “กลไกจินตภาพใหม่” (New Economic Mechanism: NEM) ราวปลายปี ค.ศ.1986 ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของประเทศลาว อันเป็นผลมาจากการนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียต การยอมรับเชิงอุดมการณ์ด้วยการผ่านขั้นตอนของระบบทุนนิยม ก่อนเข้าระบบสังคมนิยมในขั้นปลายเท่ากับการยอมรับการใช้กลไกตลาดเพื่อผลักดันระบบเศรษฐกิจของประเทศอย่างโจ่งแจ้งมากขึ้น ลาวค่อย ๆ เปิดรับการลงทุน และเงินสนับสนุนจากต่างชาติที่ไม่ใช่กลุ่มพันธมิตรสังคมนิยมเดิม มุ่งเน้นการพัฒนาด้านการเกษตร-ป่าไม้ อุตสาหกรรม พลังงาน โดยเฉพาะเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ และเปิดการค้าขายแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้นเป็นลำดับ

สาขาการท่องเที่ยวไม่ได้ถูกวางไว้ในนโยบายจินตภาพใหม่ตั้งแต่แรก ทว่าอันสืบเนื่องจากการปรับเปลี่ยนนโยบาย ท่ามกลางความรุ่งโรจน์ของระบบเศรษฐกิจเอเชียและการเติบโตอย่างต่อเนื่องของธุรกิจการท่องเที่ยว ในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁶ ทำให้ลาวก้าวเข้าสู่การท่องเที่ยวระหว่างประเทศไปโดยปริยาย ช่วงเริ่มต้นพรรครัฐค่อนข้างระแวดระวังตัว เข้มงวดต่อนักท่องเที่ยว และสถานที่ท่องเที่ยวอยู่มาก คนต่างชาติจะต้องเป็นมาในลักษณะกลุ่มทัวร์ที่ได้รับการอนุญาตจากรัฐผ่านบริษัททัวร์ที่รัฐรับรอง¹⁷ และเยี่ยมชมอยู่ในบริเวณที่จัดให้ท่องเที่ยวเท่านั้น

¹⁵ 2 ปี หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีปัญหาความอดอยากจากภัยธรรมชาติ และการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่อต้าน ทำให้พรรคฯ ตัดสินใจชะลอการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทางสังคมนิยมออกไป ดูเพิ่มได้ใน สุรชัย ศิริไกร (2544) การพัฒนาเศรษฐกิจ และการเมืองลาว, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ.

¹⁶ ในช่วงสองทศวรรษ 1970-1990 อาณาบริเวณเอเชียแปซิฟิก คือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมาเลเซีย กลายเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวระดับนานาชาติที่มีอัตราการเติบโตรวดเร็วที่สุดในโลก จำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเพิ่มจาก 3 % เมื่อปี ค.ศ.1970 เป็น 11.5% ในปี ค.ศ. 1990 และในราว ค.ศ. 1980 ประเทศไทยได้มี Visit Thailand Year ขึ้น

¹⁷ เช่น บริษัท แขวงหลวงพระบางท่องเที่ยว (Luang Prabang Tour) ถือเป็นรัฐวิสาหกิจที่ดำเนินการท่องเที่ยวครั้งแรก ๆ ของหลวงพระบาง เปิดดำเนินการเมื่อ

บ้านผานมเป็นเขตบ้านรอบนอกแห่งแรกๆ ของเมืองหลวงพระบางที่รัฐบาลลาวเปิดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ด้วยเหตุผลประกอบหลายประการ กล่าวคือ มีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจใกล้เคียง ง่ายต่อการสอดส่องดูแลของรัฐ /สะดวกต่อนักท่องเที่ยว และสามารถแก้ปัญหาความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากไต่บ้านผานมออกไปเร่ขายผ้าให้นักท่องเที่ยวในตัวเมือง อาคารระโสมสอนขายผ้าหลังใหม่ที่คณะบ้านจัดตั้งขึ้น ราวปี ค.ศ. 1989 ก็เกิดขึ้นจากแรงผลักดันข้างต้นเช่นกัน

การบรรจุ “ผานม” เข้าไว้ในโปรแกรมทัวร์หลวงพระบางของบริษัทต่างๆ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ไต่บ้านผานมเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้ขาย ซึ่งครองส่วนแบ่งการตลาดผ้าทอพื้นเมืองไว้ค่อนข้างมาก โดยมีคู่แข่งจากบ้านอื่นน้อยกว่าภายในบ้านเดียวกัน ราวปี 1992-1993 ครั้วเรือนที่อยู่กลางบ้านเริ่มเปิดกิจการค้าผ้าในเรือนของตนขึ้น¹⁶ มีการเปิดประชุมถกเถียงกันในกลุ่มสมาชิกของระโสมสอน และลงความว่า ไม่อาจหัดทอผ้าร้านค้าเอกชนได้จึงต้องปล่อยให้ดำเนินการไป

ในส่วนของรัฐบาลลาว หลังจากเข้าเป็นสมาชิกภาคีเพื่อความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในปี ค.ศ. 1992 ได้แสดงความสนใจและเพิ่มบทบาทของรัฐต่อธุรกิจการท่องเที่ยวอย่างเด่นชัดมากขึ้นกว่าเดิม เป็นความเด่นชัดบนรอยทางเดียวกับ รัฐ ในแถบประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ ในฐานะ “นักวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว” “นักการตลาดโฆษณา” และ “ผู้กำหนดหรือตัดสินเกี่ยวกับวัฒนธรรม” ด้วยการแทรกแซงต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ นิยามอัตลักษณ์ชาติ มรดกวัฒนธรรม และจัดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นใหม่ พร้อมๆ กับการนิยาม “ความทันสมัย” ผ่านลงไปในพื้นที่ท่องเที่ยว (Wood 1984) การก้าวไปสู่เวทีการเมืองระหว่างประเทศในโลกเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้รัฐบาลลาวสามารถแสวงหาความร่วมมือ ระดมความช่วยเหลือ การลงทุนทั้งในระดับทวิภาคี พหุภาคีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศตนได้ไม่ยากนัก โครงสร้างพื้นฐาน เช่น อาคารสนามบิน โรงแรม ถนน , โครงการศึกษาเพื่อสร้างแผนแม่บทเมืองหลวงพระบาง กระทั่ง ป้ายยี่ห้อ “เมืองมรดกโลก” ที่องค์การยูเนสโกมอบให้เมืองหลวงพระบาง เมื่อกลางทศวรรษ 1990 ก็เป็นดอกผลของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสิ้น

สิ้นสุดปี ค.ศ.1996 หรือ หนึ่งปี หลังการบรรจุชื่อไว้ในบัญชีเมืองมรดกโลกจำนวนนักท่องเที่ยวในแขวงหลวงพระบางเพิ่มขึ้นจาก 1,458 คน (ในปี ค.ศ. 1990) เป็น 39,157 คน มีห้องพักให้บริการเพิ่มขึ้นมากกว่าปี ค.ศ.1990 ถึงสี่เท่าตัว และอัตราการขยายตัวของนักท่องเที่ยว และธุรกิจที่เกี่ยวข้องมีแนวโน้มทางบวกต่อไปเรื่อยๆ ดังตาราง¹⁹ ต่อไปนี้

ปี ค.ศ. 1989 โดยตั้งตัวสูงสิงคำ สิริวิฑธนะจากแผนกพิธีการ กระทรวงธรรมการของแขวง ที่คอยตรวจตราพิธีทางศาสนา และคอยต้อนรับแขกของพรรคเจียว

รวมสถานที่ต่างๆ มาเป็นไกด์หลัก (สัมภาษณ์สูงสิงคำ สิริวิฑธนะ, หลวงพระบาง, 1 ธันวาคม 1999)

¹⁶ บ้านเรือนตัวที่เป็ดขายผ้าในเรือนรุ่นแรกๆ มีลูกเขยจากต่างบ้านเข้ามาอาศัยอยู่ และเห็นช่องทางในการสะสมทุนจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาบ้านผานม

¹⁹ ปีถัดมาจาก “พลังรวมข้อมูลสถานท่องเที่ยว ห้องสถานท่องเที่ยว แขวงหลวงพระบาง 2001”

ปี	จำนวนนักท่องเที่ยว(คน)			ที่พัก				ตัว แทน บริษัททัวร์	สถานที่ ท่องเที่ยว
	ภายใน ประเทศ	ต่าง ประเทศ	รวม	โรงแรม		เกสต์เฮาส์			
				หลัง	ห้อง	หลัง	ห้อง		
1995	17,516	16,230	33,746	7	171	4	43	5	20
1996	19,927	19,230	39,157	10	298	13	107	6	25
1997	31,579	30,769	62,348	10	298	19	159	7	29
1998	34,596	44,583	79,179	11	313	33	264	8	31
1999	45,728	55,307	101,035	11	346	64	564	10	42
2000	45,000	65,000	110,000	12	366	80	661	11	42
2001	47,250	68,250	115,500	13	446	108*	872	12	42

*เป็นจำนวนเกสต์เฮาส์นอกเขตเมืองหลวงพระบาง 26 หลัง

ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่เมืองอยย แหล่งท่องเที่ยวทางตอนเหนือของแขวง

ปริมาณนักท่องเที่ยวที่หลั่งไหลมายลเมืองมรดกโลก ณ ดินแดนคอมมิวนิสต์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีส่วนสำคัญยิ่งต่อการกระตุ้นให้กิจการร้านค้าของที่ระลึก-ผ้าพื้นเมืองในเขตตัวเมืองหลวงพระบางขยายตัวขณะที่บ้านผานมช่วงแรกๆ (ปีค.ศ.1995-1998) ก็ไ้จะลดความสำคัญไปเท่าใดนัก นักท่องเที่ยวทั้งทัวร์กลุ่มและหิ้วเป้ยังคงบริโภค "ความเป็นผานม" อยู่ไม่ขาด เมื่อปริมาณนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ไ้ผานมก็จำเป็นต้องพึ่งพาผ้าทอที่ผลิตจากนอกบ้านมากกว่าการทอเอง และการแข่งขันในการขายผ้าก็ทวีความเข้มข้นขึ้นเช่นกัน ร้านค้าโอเอชนทุกร้าน รวมไปถึงผู้ค้ารายย่อยบางคนในสะโสมสอนยอมจ่ายค่าคอมมิชชั่นให้ไกด์ หรือให้เปอร์เซ็นต์จากจำนวนชิ้นผ้าที่แขกซื้อ มีการกระทบกระทั่งขัดแย้งในกลุ่มผู้ค้าอยู่เป็นปกติ คนที่อาศัยอยู่ท้ายบ้านรอบนอกศูนย์กลางการท่องเที่ยวแสดงความไม่พอใจกับการกระจุกตัวของผลประโยชน์ ระดับการปกครองขึ้นเมือง-ขึ้นบ้านได้เพียงแค่รับฟังปัญหา ไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวหรือแก้ไขแต่อย่างใด

โครงการศึกษาสร้างแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบาง ภายใต้ความร่วมมือระหว่าง องค์การท่องเที่ยวแห่งชาติ ส.ป.ป. ลาว(อ.ท.ช) กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท) (2540) สรุปสั้นๆ เพียงว่า พื้นที่บริการร้านค้าของเอกชน มุ่งเน้นการขายสินค้าผ้าทอและของที่ระลึกเป็นหลัก ในระยะยาวอาจก่อปัญหาต่อการดำรงชีวิตของชาวชุมชนและสภาพแวดล้อม โดยประเมินว่า ปัญหานี้ เป็นปัญหาในการจัดการที่ยังไม่ชัดเจน เท่านั้น ทางแก้ไขที่จะพัฒนาบ้านผานม ภายใต้กรอบ " โครงการเปิดหมู่บ้านท่องเที่ยว" จะต้องเน้นไปยังการบริหาร/การจัดการต่างๆ เช่น จัดให้มีศูนย์กลางชุมชนสำหรับบริการนักท่องเที่ยว การจัดหามรดกทางวัฒนธรรม การพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยว และองค์การการจัดการ , จัดเส้นทางทัศนศึกษาหมู่บ้านเลียนน้ำคาน ผ่านวัด บ้านเก่าแบบชาวลื้อ ,ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สภาพบ้านเรือนเก่าแก่และส่งเสริมการพัฒนาอาชีพการทอผ้าและอื่นๆ รวมทั้งการพัฒนาบุคลากรด้านการบริหารและการจัดการ เป็นต้น

ข้อเสนอในแผนแม่บท สำหรับ "บ้านผานม" แห่งเดียวต้องใช้งบประมาณลงทุนอยู่ไม่น้อย ยิ่งภาวะเศรษฐกิจของลาว และรัฐบาลลาวย่ำแย่ ประสบปัญหาจะจกักัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการลดค่าเงินบาท

ของรัฐบาลไทยเมื่อเดือนกรกฎาคม 1997²⁰ จึงมีความเป็นไปได้สูงว่า ข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญไทยคงไม่มีผลในทางปฏิบัติหรือความคืบหน้าใดๆ ช่วงสองสามปีนี้ มีพักต้องกล่าวถึง อำนาจของพรรค-รัฐว่าจะ เลือก/ไม่เลือกปฏิบัติตามข้อเสนอเหล่านั้นอีก

ราวปี ค.ศ. 1998 มีปฏิบัติการเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับบ้านผานม 2 ชุดหลักๆ คือ นโยบายการพัฒนา "บ้านวัดตะนะท่า" มีจุดสนใจความ คือ การกำหนดมาตรฐาน ทิศทางในการสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นรากฐาน (บ้าน) ให้สอดคล้องกับนโยบายพรรค-รัฐ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามกลางเศรษฐกิจทุนนิยม ปฏิบัติการหนึ่งของบ้านวัดตะนะท่าที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว คือ กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของบ้าน ด้วยการขยายการผลิต สร้างวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า²¹

นโยบายที่สอง คือ การกำหนดให้ ปี ค.ศ.1999-2000 เป็น "ปีท่องเที่ยวลาว" ให้แต่ละแขวงเปิดการท่องเที่ยวระดับแขวง และกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตัวแทนของรัฐบาลออกมาแถลงข่าวว่า การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ขยายและเปิดกว้างการพัวพันร่วมมือกับภายนอกยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นช่องทางหารายได้เข้าประเทศ รวมถึงเผยแพร่วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาตินิลาให้ชาวโลกรับรู้ (เนชั่นสุดสัปดาห์ มิถุนายน 2542 ,เวียงจันทน์ 19 พะจิก 1999)

รูปธรรมหลักๆ ของระดับปฏิบัติการเชิงนโยบายทั้งสองใน "บ้านผานม" คือ การเลือกเอาบ้านผานมเป็นบ้านแรกของแขวงหลวงพระบางในการจัดตั้ง "บ้านวัดตะนะท่าขึ้นทดลอง " มีการจำแนกครัวเรือนในบ้านว่าใครควรเป็น/ไม่เป็น "ครอบครัววัดตะนะท่า" ด้วยเกณฑ์ทางเศรษฐกิจ ศีลธรรมและความสงบเรียบร้อยในครัวเรือน , การประดิษฐ์ฟอนลือแบบใหม่ขึ้นจากคนของพรรค เพื่อให้ต้อนรับแขกและแสดงในงานท่องเที่ยวต่างๆ และการสนับสนุนงบประมาณครั้งใหญ่ในการสร้างศูนย์หัตถกรรมที่ใช้สำหรับขายผ้าหลังใหม่ขึ้นทางตะวันออกของตัวบ้าน

เมื่อศูนย์ฯ แล้วเสร็จ มีข้อเสนอจากฝ่ายจัดตั้ง ให้ยุบร้านส่วนตัวภายในบ้านทั้งหมด มาขายรวมกันแห่งเดียว เพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้งในบ้าน และขจัดปัญหาภาพลักษณ์ที่เสียไปของบ้านผานมด้วย การออกกฎห้ามเอาสินค้า และผ้าทอจากแขวงอื่นเข้ามาขาย นับแต่เดือนกันยายน ปี 1999 เป็นต้นไป ระหว่างปีการท่องเที่ยว พวกเธอ (สมาชิกศูนย์) ยังได้เป็นตัวแทนของแขวงหลวงพระบางไปออกร้านแสดงสินค้าในงานระดับชาติต้อนรับแขกของพรรค-รัฐ และเป็นแหล่งดูงานถอดถอนบทเรียนเพื่อนำใช้กับบ้านอื่น-แขวงอื่น

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่เปิดปีการท่องเที่ยวลาวเป็นต้นมามีสัญญาณบ่งชี้บางประการว่า ส่วนแบ่งการตลาดค้าผ้าทอพื้นเมืองของไทยบ้านผานม และจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าผานมลดลง²² เนื่องจากการขยายตัวของ

²⁰ ก่อนเดือนกรกฎาคม 1997 อัตราแลกเปลี่ยน 40-50 กีบ/ 1 บาท หลังจากนั้น ลดลง 120 กีบ/1 บาท สิงหาคมปี 1999 เคยลงต่ำสุด 280 กีบ/ 1 บาท หรือราว 700 % จากอัตราแลกเปลี่ยนปี 1997

²¹ นี่เป็นมาตรการข้อที่ 5 ของการสร้างชีวิตวัฒนธรรม จากเอกสารมาตรฐานของการสร้างชีวิตวัฒนธรรมใหม่ กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม ส.ป.ป ลาว 1998

²² จากการข้อมูลของห้องการท่องเที่ยวแขวง ที่ให้สมาชิกศูนย์ขายผ้าเป็นผู้สำรวจตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2001-มีนาคม 2002 พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวลาวและชาวต่างประเทศที่เข้ามาเที่ยวบ้านผานม มีเพียง 3.59 % - 6.03 % จากจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งหมด จากการสอบถามถึงวิธีในการเก็บข้อมูล พวกเธอกล่าวว่าเป็นการถามยอดนักท่องเที่ยวจากไกด์แต่ละคนมาเป็นหลัก ตัวเลขนักท่องเที่ยวที่บันทึกจึงมีคลาดเคลื่อน แต่ก็สันนิษฐานว่า "ผานม" อาจไม่ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวทุกคนมาหลวงพระบางจำเป็นต้องไปเยือนอีกต่อไปแล้ว

แหล่งท่องเที่ยว ร้านค้าของที่ระลึก²³ และคนทอผ้า ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากนโยบายส่งเสริมอาชีพในการพัฒนาชนบทของรัฐบาลลาว ขณะที่ การเข้าถึงทรัพยากรจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของไทบ้าน เช่น ป่าไม้ ปลา ที่ดิน เริ่มมีข้อจำกัดทั้งจากนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐ และการเติบโตของเมืองท่องเที่ยว ท่ามกลางระบบเศรษฐกิจโดยรวมที่ยังคงฝืดเคือง

หัตถะกำด้าแผ่นบ้านผานมยินดีต้อนรับ

Welcome to Ban Pha Nom Handicraft

สำหรับผู้ศึกษาข้อความบนป้ายไม้ขนาดใหญ่หน้าสะพานคอนกรีตบ้านผานมเหมือน การออกปากเชื้อเชิญผู้อ่านให้ร่วมทางสำรวจตรวจสอบกระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงของ“ผานม” ที่เฮ้อลั่นไหลเวียนอยู่ในโลกการท่องเที่ยว /การบริโภคข้อมูลข่าวสารในชีวิตประจำวัน โดยงานศึกษาค้นคว้านี้จะเลือกหยิบตัวบทที่แตกต่างกันหลายรูปแบบที่ผลิตขึ้น (หรือผลิตซ้ำ)ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991-2002 และแบ่งหัวข้อตามแหล่งที่มาในการผลิต 3 แหล่งใหญ่ๆ คือ ระดับประเทศไทย ระดับโลก ระดับท้องถิ่น เพื่อตอบคำถามว่า ภาพสร้างของ “ผานม” ผ่านตัวบทต่างๆ ในบริบทการท่องเที่ยวมีลักษณะอย่างไร มีความหมายสมบูรณ์โดยตัวเอง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทุกตัวบท หรือไม่

ในบรรดาภาพลักษณ์ สัญลักษณ์ เรื่องเล่าต่างๆ ที่แพร่พร่าไปด้วยเทคนิคการผลิต และกระจายผ่านตัวบทต่างๆ เช่น หนังสือนำเที่ยว สารคดี ภาพถ่าย ฯลฯ ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโลกเป็นการสะท้อนความจริงของ “ผานม” อย่างไร้ประนีประนอม ชี้อัตถ์ตรงไปตรงมาหรือไม่ , การนำเสนอภาพเกี่ยวข้องอย่างไร กับ ภาวะความเป็นชายขอบทางสังคมของไทผานม

1.“ผานม” ในตัวบทของไทย

ภาพ	บทบรรยาย
มุมมองจากภูสี	ภายใต้สายหมอกยามเช้าของคิมหันตฤดู หลวงพระบางเมืองที่ได้รับการขนานนามว่า “บ้านผา เมืองพญ” อารยธรรมล้านช้าง” ยังคงสงบงามอยู่ริมฝั่งน้ำโขงเอก เช่นอดีต

นี่เป็น ส่วนหนึ่งของภาพเรือนร่างเมืองหลวงพระบาง กับ บทบรรยายแสนโรแมนติกของสารคดีโทรทัศน์ชุดอินโดจีน ตอน “สงครามใต้หลวงพระบาง” ถ่ายทำเมื่อ ปี ค.ศ.1991 ช่วงบุกเบิกวงการสารคดีโทรทัศน์ไทยในดินแดนประเทศเพื่อนบ้าน และภาพสร้างยุคแรกๆ ของ “ผานม” ในความรับรู้ของสังคมไทย

²³ ปณณัติ : “การก่อกำเนิดของผานม” มีรายละเอียดเฉพาะในบทความเรื่องผานม ผานม 36 หน้า

สารคดีตอนนี้ใช้ “สถาบันกษัตริย์” เป็นแกนกลางเชื่อมโยงความหมายชุดต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ผู้เขียนเปิดเรื่องด้วย ขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในช่วงปีใหม่ เดือนเมษายน ณ เมืองหลวงพระบาง ก่อนจะย้อนกลับไปกล่าวถึง สภาพความขัดแย้งทางการเมืองอันนำไปสู่การล่มสลายของระบอบกษัตริย์ในลาว และผลกระทบต่องานบุญปีใหม่ที่เห็นอยู่ในขณะนั้น ด้วยการใช้ภาพถนนยามเช้า มี “แม่และเด็ก” นั่งรอใครสักคน

ภาพ	บทบรรยาย
ถนนยามเช้า แม่-เด็กเฝ้ารอ ยายเฒ่าเดินไปทำบุญมุกกว้างริมถนนเห็นฟ้าสีทอง	นับแต่นั้นมา ชาวเมืองหลวงพระบางก็ไม่ได้มีโอกาสเฝ้า แหรับเสด็จเจ้ามหาชีวิตของพวกเขาอีกเลย โดย เฉพาะในงานบุญปีใหม่ ซึ่งพระองค์จะต้องเสด็จมา บำเพ็ญพระราชกุศลตามโบราณราชประเพณี

ไต่บ้านผานม เป็นตัวละครคนสำคัญตัวหนึ่งที่ถูกจัดเรียงไว้ต่อกับชินเมื่อครู เพื่อทำให้ “สถาบันกษัตริย์” ยังคงสถานะของ “ความหมายนำ หรือ ภาพนำ” ในตัวบทชิ้นนี้ต่อไป

ภาพ	บทบรรยาย
ร้านในชุมชน ผู้หญิงและเด็กเดินไปสะโสมสอน	และสำหรับชาวลาว เชื้อสายลื้อแห่งบ้านผานม ผู้ได้รับ เลือกให้เป็นผู้ทอดผ้าถวายพระมเหสีและทำหน้าที่พ่อน ถวายเจ้ามหาชีวิตยามมีงานบุญนั้นก็หมดโอกาสที่จะ ถวายตัวเป็นคำรับใช้อีกต่อไป

ความสมจริงในการนำเสนอภาพผานม ได้รับการกำกับด้วยบทสัมภาษณ์ขนาดสั้นของผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ “หล้า” เธอกล่าวถึง การทอดผ้าสังวาล และ ผ้าสะไบแบบทึ่มเหสีโปรดปรานเป็นผ้าสะไบแบบลาว ก่อนที่จะจบขึ้นด้วยเทคนิคภาพซ้อน (dissolve) จากนางหล้าไปผ้าทอ สอดรับกับ บทบรรยายกินใจ

ภาพ	บทบรรยาย
ลายผ้าทอ คลี่ผ้าขายนักท่องเที่ยวน	ความภาคภูมิใจที่ช่วงหนึ่งของชีวิตได้มีโอกาสเป็นคำ รับใช้องค์ประมุขของแผ่นดินจึงเป็นสิ่งที่นางหล้า และ ชาวบ้านผานมได้เก็บระลึกไว้เป็นความทรงจำอันล้ำค่า และแม้ในวันนี้ พวกเขาจะไม่มีหน้าที่ต้องทอดผ้าถวาย อีกต่อไปแล้ว แต่พวกเขายังดำเนินตามวิถีชีวิตเดิมเช่น ที่เป็นมา ในขณะเดียวกันก็ได้ถ่ายทอดศิลปะอัน งดงามนี้ไปสู่ลูกหลานจากผ้าทอสำหรับชาววัง ได้ กลายมาเป็นสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยวและประชาชน ทั่วไปอันเป็นที่เลื่องลือกันว่า เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่งาม ที่สุดแห่งหนึ่งของหลวงพระบางและมักจะได้รับการ

ภาพนางสังขาน	เลือกสรรให้แก่สาวงามในงานบุญพิธีต่างๆ อยู่เสมอ
--------------	--

สารคดีโทรทัศน์นี้ใช้วิธีการตีความหมายของไทบ้านผ่านมอออกจากบริบทปัจจุบันภายใต้การปกครองระบอบคอมมิวนิสต์มาจัดวางใหม่ในดับทที่แสดงภาพความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ยุคศักดินา ด้วยเทคนิคการเสนอภาพโรแมนติค โหยหาอดีต พร้อมๆ กับการลำทับให้ภาพสร้างนี้มีความเคร่งขรึมสมจริงสมจังด้วยบทสัมภาษณ์ บทบรรยาย เพื่อบอกหมายให้ผู้ชมคิดถึงควมมีชีวิตชีวา ภาคภูมิใจ ความสูญเสียอันเกิดขึ้นกับไทบ้านผ่านมเมื่อสิ้นสุดเจ้ามหาชีวิตแห่งหลวงพระบาง ก่อนขมวดลงท้าย ยืนยันสิ่งที่ดำรงอยู่ไ้กาลเวลา คือวิถีชีวิตเดิมของช่างทอผานม และ ศิลปะอันงดงามของผ้าทอ ซึ่งผู้รับสารสามารถบริโภคความหมายของอดีต (ที่สร้างไว้) ได้จาก สินค้าที่วางขายให้นักท่องเที่ยว หรือ บนเรือนร่างของสาวงามในงานบุญพิธีต่างๆ เช่น นางสังขานที่ปรากฏภาพถัดไป (โดยทั้งสองสิ่งที่กล่าวถึง ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงว่า วิถีชีวิตเดิมช่างทอเป็นอย่างไ หรือ นางสังขานจะให้ผ้าผานมหรือไม่ ²⁴)

หากพิจารณาอย่างผิวเผินงานสารคดีชิ้นนี้ น่าจะเป็นความพยายามในการทำความเข้าใจประเทศเพื่อนบ้าน หรือ "ความเป็นอื่น" ที่อยู่รอบรัฐไทยหลังผ่านสงครามเย็นระหว่างโลกสังคมนิยมและโลกเสรีคลี่คลายลง ทว่าการสร้างอารมณ์ โหยหาอดีตผ่านดับท ที่มีแกนกลางอยู่ที่สถาบันกษัตริย์ลาวที่ล่มสลายไปแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรจากการใช้ "ความเป็นอื่น" มาตอกย้ำ เสริมเติมความเป็นชาติ -ความเป็นไทย ที่มีสถาบันกษัตริย์ผนวกเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญอยู่

เมื่อก้าวข้ามดับทสารคดีโทรทัศน์ไทยไปสู่บทความวิชาการที่ผลิตขึ้นในช่วงไล่เลี่ยกัน "มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป : กรณีบ้านผานม" (2536:1993) จะเห็นความลักลั่นของการเสนอภาพผานม ผ่านเนื้อหาบางตอน ตัวอย่าง การสนทนากับ ป้าแสนแฉง อดีตช่างทอนางหนึ่งในราชสำนักหลวงพระบาง ยุคเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวัฒนา

1. ตัวป้าแสนแฉงอายุ ๗๐ กว่าปีแล้ว...เมื่อถามถึงความสวยงามในการทอผ้าในอดีต ... ป้าก็ยิ้มอย่างภาคภูมิใจ และเดินเข้าไปในบ้าน และหยิบเหรียญตรา...พระราชทาน...มาให้เราดู เมื่อพวกเราขอให้ประดับเหรียญตราให้พวกเราถ่ายรูป ป้าก็ทำตามโดยดี และยิ้มจนน้ำตาซึม	2. พวกเราขอตัวอย่างผ้าที่ป้าทอ ป้าก็ยิ้มอายๆ และออกตัวว่า ไม่มีเหลือเก็บอีกแล้ว มีเหลือเพียงผ้าชิ้นกับผ้าสะไบ ๑ ชิ้น ซึ่งตั้งใจจะเก็บไว้ใส่เองและไม่ขาย แะยินดีให้พวกเราชม เมื่อเห็นผ้าพวกเราก็ได้แต่มองหน้ากัน เพราะผ้าชิ้นนั้นไม่น่าจะเป็นชิ้นเอก...คงตั้งใจเก็บเอาไว้ใส่ครั้งสุดท้าย คือ เอาใส่ศพตัวเอง ชิ้นอื่นๆ คงทอดวายในวังไปหมด... และหลังการเปลี่ยนแปลง ลาวส่งเสริมการท่องเที่ยวคงมีนักท่องเที่ยวมาซื้อผ้าชิ้นสวยๆ งามๆ จากหมู่บ้านไปหมด
--	--

²⁴ การเห็นางสังขานในเมืองหลวงพระบางเริ่มขึ้นครั้งแรกในช่วงรอยต่อทศวรรษที่ 1960-1970 ในสมัย บุญคง บระ ซึ่งจัดเป็นเจ้าทิ่แห่งนครหลวงพระบาง ผู้ที่จะได้ทำการรับมอบหมายภาพทั้งจากไทบ้านผานม และอดีตนางสังขาน ซึ่งอดีตนางสังขานบางทอในโครงการวิถีชีวิตชาวสยาม (1960-1970) ของกรมศิลปากร

ช่างทอไหมผานม ในการนำเสนอของบทความชิ้นนี้ มีทั้งรูปแบบของการผลิตซ้ำความหมายที่คล้ายคลึงกับตัวบทในสารคดีโทรทัศน์ ด้วยการขบเน้นอารมณ์ความรู้สึกของไหมผานมกับระบอบกษัตริย์หลวงพระบาง และการสูญเสียความจริงแท้ของผ้าทอ(วัง = สวয়งาม)ในบริบทการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ เนื้อหาส่วนอื่นของบทความนี้ ยังนำเสนอภาพของผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ “หล้า” เป็นหล้าคนเดียวเท่านั้นในสารคดีโทรทัศน์ไทย “สงครามต์หลวงพระบาง” ที่ถูกสร้างภาพให้ภาคภูมิใจ และมีความทรงจำอันล้ำค่ากับการทอผ้ารับใช้องค์ประมุข ทว่านางหล้าในบทความนี้ก็กลับเป็นหล้า ผู้ซึ่มซมกับ ระบอบการปกครองแบบใหม่ที่ให้อิสระเสรีในการค้าขาย ไปไหนมาไหนไม่ต้องผูกพันกับภาระในวัง และเป็นนางหล้า ผู้มีภาพของความเป็นลื้อไม่แท้เจือปนอยู่

“น้องหล้าดูจะที่เธอยินดีเล่าประวัติของบ้านผานม และวิเคราะห์ประวัติชุมชนลื้อให้ราฟังมากกว่าคนลื้อในหมู่บ้าน อาจเป็นเพราะ น้องหล้าไม่ใช่ “คนลื้อร้อยเปอร์เซ็นต์” จึงสามารถมองคนลื้อได้อย่างพินิจพิเคราะห์และเป็นกลางมากกว่าลื้อบ้านผานมคนอื่นก็ได้”

ตัวบทอื่นๆ เช่น งานสารคดีท่องเที่ยวของไทยยังใช้ “ร่างกายผู้หญิง” นำเสนอความเป็นผานม ด้วยเทคนิคการสร้างแบบแผนตายตัวและตอกย้ำภาพลักษณ์ของผู้หญิงในดินแดนชายขอบส่วนเหลือของโลกอุตสาหกรรมว่า มีความเป็นธรรมชาติ อ่อนใสบริสุทธิ์ น่าทะนุถนอม ไร้ซึ่งอำนาจต่อรอง หากแฝงเร้นด้วยกามารมณ์ดังเนื้อหาส่วนหนึ่งของสารคดี 2 ชิ้นที่ยกมา

“ประจักษ์พยาน 3 วันในการเป็นแขกของเมืองหลวงพระบาง เราพบสาวที่จัดได้ว่างงามตามธรรมชาติมากหน้าหลายตา...โดยเฉพาะที่งามจริงๆ คือ สาวเชื้อสายไทยลื้อที่บ้านผานม หน้าตาเหมือนชาวไทยเชื้อสายจีน สดใส ผิวพรรณงามตามธรรมชาติ จมูกโด่งมีติ่ง ที่สำคัญ คือ ฟันสวยมาก แสดงให้เห็นถึงสุขภาพภายในที่สมบูรณ์ด้วยอาหารตามธรรมชาติมาแต่วัยดรุณ...ในความรับรู้และมาตรฐานการตัดสินของคนในสังคมกรุงเทพฯ พุทธศักราช ๒๕๓๗ การถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้ของผมอาจจะก่อให้เกิดความคิดเห็นต่างต่อความเชื่อ บริสุทธิ์ สดใส ของหนึ่งในหญิงแห่งเมืองหลวงพระบาง เมืองที่หลายคนบอกว่า เหมือนเชียงใหม่เมื่อ ๕๐ ปีก่อน ! ” (คำพูด 2542 ,ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

“ ผมสอดส่ายตาไปรอบๆ ก็ไม่เห็นภูเขာ แล้วมีหน้าผาได้อย่างไร เมื่อไม่มีหน้าผารูปคล้ายนมแล้วเหตุใดใจจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านผานม ว่าจะตามเพื่อนชาวลาว...ก็ให้มีอันสืมเพราะของสวยๆ งามๆ ที่ได้ประสบเห็นกับตาไม่ต้องถามใคร มันน่าสนใจกว่าชื่อเรื่องของหมู่บ้านเป็นไหนๆ ...กำลังยืนถ่ายภาพกันที่ป้ายก็มีสาวน้อยคนหนึ่งร่างอวบๆ วัยซ้าๆ ผ่านเข้าไปในศาลาที่ว้านั้น ...ผมเอาคำถามที่เก็บความสงสัยไว้คือเรื่อง“ผานม” มาถาม...มีการแข่งขันก่อพระเจดีย์ทราย ...เมื่อลงมือก่อสร้างเจดีย์ไปได้ครู่หนึ่ง ฝ่ายชายดูจะก่อได้เร็วกว่า ฝ่ายหญิง...จึงเอาไม้เด็ดออกมาสู้ ฝ่ายหญิงทั้งหมดต่างก็เปลื้องสไบที่ห่มอยู่ออก เหลือแต่อกเปลือยเปล่า ฝ่ายชายเห็น

ดังนั้นก็เลยเฮลละโลมาช่วยฝ่ายหญิงก่อนเจตีย์...ที่มาช่วยก็เพราะอยากให้เห็นนมใกล้ๆ
ในที่สุดผู้ชายเป็นฝ่ายพ่ายแพ้...หมู่บ้านนี้เลยได้ชื่อว่าบ้านปะนม หรือบ้านผะนม แปลว่า
"เปลือยนม" นั้นแล ²⁵ " (ฉลอง 2543 ,ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

การแข่งขันขันแข่งในการให้ความหมายของผานม ด้วยการตั้งคำถามของการมีอยู่ หมดไปของ "ความ
เป็นผานม" ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในบริบทการท่องเที่ยวยังเป็นโครงเรื่องหลักของตัวบทไทย งานสารคดี
ท่องเที่ยว 2 ชิ้น 2 ช่วงเวลา คือ ก่อนและหลังการสร้างศูนย์ชายผ้า ภายใต้นโยบายบ้านวัฒนธรรมทำเป็นกรณีตัว
อย่าง

อัมพร จิรัฐติกร ใน "ตามหาความหมายบนเส้นทางทอดจากหลวงพระบางถึงเวียงจันทน์" (2538 พิมพ์ซ้ำ
2542) ชีตเส้นแบ่งว่า การแปรรูปมาเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ผานม ได้สูญเสีย
เพียงภาพประจักษ์แก่สายตานักท่องเที่ยว ดังคำกล่าวที่ว่า "ใครที่หวังจะได้เห็นสาวชาวบ้านนั่งทอผ้าตามบ้าน
นั้น ก็คงหมดหวังไปได้ คงได้เห็นเพียงผ้าทอสำเร็จรูป ที่วางโชว์ในคอกกันรับนักท่องเที่ยว" แต่ สิ่งที่ยังดำรงอยู่
คือ คุณค่าของลวดลายอันอ่อนช้อยอันเป็นเอกลักษณ์ของผ้าหลวงพระบาง และน้ำใจใส่ชื่อ (อัมพร 2542:169)
ด้านเสรี กับอรุณี ใน "สละบายดีหลวงพระบาง" (2544) แบ่งอดีต-ปัจจุบัน มีคุณค่า-ไร้คุณค่า โดยเนื้อหาเริ่มจาก
การพรรณนาความสัมพันธ์ระหว่างไทผานมกับระบอบกษัตริย์ ทั้งในด้านศิลปะการแสดง หัตถศิลป์ ก่อนล้อม
กรอบปิดท้าย

ข้อควรระวัง

แต่ก่อนผลิตภัณท์จะวางขายอยู่ตามบ้าน ต่อมาทางราชการได้รวมมาไว้ที่ศาลากลางบ้าน
แม่ค้าชาวลื้อต่างแย่งกันขายสินค้า จนบางครั้งอาจสร้างความรำคาญให้กับนักท่องเที่ยวได้
ราคาสินค้าบ้านผานมอาจมีราคาสูงกว่าที่ตลาดดารา ควรตรวจสอบก่อนซื้อ

2.ผานม ในสิ่งพิมพ์ท่องเที่ยวระดับโลก

บุคคลิกของหนังสือนำเที่ยวมักมีเนื้อหามุ่งเน้นการให้ข้อมูลข่าวสารรอบด้านเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ๑
สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เทศกาลและช่วงฤดูที่ควรเดินทาง วิธีเดินทาง ราคา สิ่งอำนวยความสะดวก ข้อค
ปฏิบัติ สิ่งที่ต้องระมัดระวัง ฯลฯ การเข้าไปเกี่ยวข้องกับธุรกิจท่องเที่ยว ด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารที่มีอิทธิพล
การรับรู้ พฤติกรรมและปฏิบัติการในการท่องเที่ยวไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้สิ่งพิมพ์เหล
พยายามอย่างยิ่งในการประกาศตัวเองว่า "เป็นกลาง" ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางธุรกิจ หรือ อ้างอิงตัว
อยู่กับฐานงานวิชาการ และการวิจัย บ้างหยอกล้อกับอิสรภาพการตีความระหว่างหนังสือ กับ สถานที่จริงได้

²⁵ ในงานเขียนของอัมพร จิรัฐติกร (2538) และจะพูดถึงที่มาของชื่อผานมว่า มาจากคำว่า "ผาน" หมายถึง การทอผ้า และ "นม" หมายถึง การทอผ้า และชื่อผานนี้เองเป็นที่มาของการเรียกกัน และคิดเอาขึ้นส่วนของผานที่นูนออกมาเป็น
รูปนมๆนั่นเอง (อัมพร จิรัฐติกร 2538) , อัมพร และอรุณีได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่าบ้านผะนม

ข้อความระบุว่า สื่อของตนจะจัดความกังวลของคนเดินทางให้หมดไปได้ เมื่ออ่านจบก็ทิ้งมันไป เพื่อค้นหาด้วยตนเอง

ความเป็นกลาง หรือความโปร่งใสในการนำเสนอภาพพื้นที่ท่องเที่ยว มีจริงหรือ เนื้อหาส่วนนี้จะทำให้เห็นปฏิบัติการอำนาจของหนังสือท่องเที่ยวที่มีผลต่อนิยามพื้นที่ศึกษา โดยเลือกมาพิจารณา 3 ฉบับ คือ Let 's Go (1996) , Lonely Planet (1998) และFootprints (1999) ที่มีเนื้อหาในการนำเสนอผานมดังนี้

ชื่อ	เนื้อหา
Let's Go(1996)	บ้านผานมน่าสนใจมาก ...เป็นชาวเผ่าลื้อที่อพยพมาจากตอนใต้ของจีนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ริม น้ำคานราว 300 ปี ประวัติศาสตร์บ้านผานมเคยเป็นข้ารับใช้ราชสำนัก ชาวบ้านทุกคนต้อง ทอผ้าและตัดเสื้อให้เชื้อพระวงศ์ นี่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การผ้าทอของผานมมีคุณภาพดี และนำไปขายในร้านผลิตภัณฑ์ทั้งใน เวียงจันทน์และหลวงพระบาง เป็นดีที่สุด ถ้าเข้าไปช่วงเช้า ก่อนกลุ่มทัวร์จะมาถึง.
Lonely Planet(1998)	หมู่บ้านไทยลื้อ ไปทางตะวันออกของหลวงพระบาง 4 กิโลเมตรจากสนามบิน เป็นที่รู้จักกัน ดีเรื่องการทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย ...คุณสามารถเข้าไปได้ตลอดเวลา และชาวบ้านจะนำผ้า มาเสนอขาย ราคาจะอยู่ในราว 3,000 ถึง 50,000 กีบ ถ้าคุณไม่ต้องการซื้อก็เข้าไปเยี่ยม ชมดูชาวบ้านทอผ้าก็ได้ พวกผู้หญิงบางคนในบ้านค่อนข้างจะร่ำรวยกว่ามาตรฐานชาว ลาวทั่วไป รายได้เฉลี่ยวันละ 80,000 กีบ
FootPrints(1999)	บ้านผานม...เป็นหมู่บ้านทอผ้าเบี่ยงและผ้าซิ่นจากไหมและฝ้าย กว่าร้อยครอบครัวในบ้านผาน มเป็นชนกลุ่มน้อยลื้อ ที่มาจากยูนนานทางใต้ของจีนเมื่อ 300 ปีมาแล้ว พวกเขาเป็นข้ารับใช้ ในพระราชวัง เป็นทหาร ช่างทอให้กษัตริย์ เนื่องจากพวกเขาถูกบูรณาการอยู่ในสังคมท้น สมัยของลาว พวกเขาจึงไม่ได้อยู่ในภาวะของชนเผ่า ถึงแม้ว่าเป็นที่รู้จักดีในเรื่องการทอผ้า ทว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักๆ คือ การปลูกข้าว ที่ผ่านมามีตลาดริมถนนกลางหมู่บ้านเป็นที่วางขายผ้า ปัจจุบันจะเปิดดำเนินการ ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ อย่างไรก็ตาม ผู้ผลิตรายใหญ่บางรายจะกลับมาเปิดร้านเล็กๆ ที่ บ้านตัวเอง และเป็นไปได้ว่า จะสามารถซื้อผ้าได้ทุกเมื่อ

ผานมในสิ่งพิมพ์ระดับโลกทั้งสาม มีพื้นฐานร่วม คือ การนำเสนอภาพ " ความเป็นอื่น" ด้วยการล้อม
ขอบเขต ตอกตรึงสัญลักษณ์ของคนกลุ่มหนึ่งที่มีความต่างทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจ กับ นัก
ท่องเที่ยว "ลื้อ" ในภาพสร้างของแต่ละฉบับทไม่ว่าเป็นชนเผ่าลื้อ ไทยลื้อ หรือชนกลุ่มน้อยลื้อ ที่ถูกบูรณาการใน
สังคมลาวทันสมัยแล้วก็ตาม ล้วนผูกโยงตัวเองกับ "ผ้าทอ" สินค้าที่นั่น เพียงแต่การนำเสนอภาพนั้นมีฐานของ
ให้ "มูลค่า" ของสินค้าแตกต่างกันไป หนังสือท่องเที่ยว Let's Go กับ Footprints สอดคล้องกันในแง่การเพิ่มมูล
ค่าทางวัฒนธรรมให้กับสินค้า ด้วยการใช้อยู่ติดข้างทอราชสำนักมารองรับ แม่ตักีกรในการให้คุณค่า Let's Go จะ
มากกว่า แต่นัยสำคัญก็เท่ากับตัวบทของไทยในยุคแรกๆ ด้าน Lonely Planet อาศัยการตัวเลขราคาผ้าเฉลี่ยต่อ
ผืน ลำทับด้วยการกล่าวถึงรายได้ของไทยผานมบางคนที่สูงกว่ามาตรฐานชีวิตชาวลาวทั่วไป มาตอบโจทย์เรื่อง

"ราคา(ถูก)ในการเที่ยว" และลดทอนสินค้าวัฒนธรรมให้มีค่าเพียงสิ่งของซื้อ-ขาย หรือมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดดๆ

3.ผานม ในภาพสร้างของลาว

ในระบอบการนำเสนอภาพแทนความจริงของผานม เพื่อเป็นสินค้าบริโภคในเวทีท่องเที่ยว ไม่ได้เกิดจากกระบวนการผลิตสร้างของคนในพื้นที่ คนต่างวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว สังคมท้องถิ่น(รัฐลาว , ไกด์ , ไทบ้านผานม) ก็มีส่วนอยู่ไม่น้อย ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 พรรค-รัฐ มีส่วนสำคัญในการสร้างเงื่อนไขเชิงนโยบายทำให้ผานมกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว แต่ พรรค-รัฐ ก็ปล่อยให้กลไกธุรกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เช่น ไกด์ท้องถิ่น และสื่อไทย - เทศเป็นผู้นำเสนอภาพผานมมากกว่า ในสื่อลาว ช่วงก่อนนั้นจะมีอยู่บ้างก็คงเป็น "เพลงสาวผานม เซ็นฝ้าย" อันเป็นตัวแทนหนึ่งที่ผู้ศึกษาเลือกมาวิเคราะห์ ที่เหลืออีก 2 ตัวบท เป็นภาพสร้างที่เกิดขึ้นใหม่ คือ ขบวนการเหรตปี 2000 , งานบุญลือปี 2002

เพลงสาวผานมเซินฝ้าย เขียนเนื้อร้อง ทำนอง และขับร้องโดย ค. คำมาลาวง ทหารแห่งกองทัพประชาชนลาว คือ ตัวอย่างหนึ่งของการนำเสนอภาพผานมในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นอย่างดี แนวทางเพลงมีกลิ่นอายของอุดมการณ์ชาติ ร้อยรัดอยู่ในคู่ความสัมพันธ์หญิง-ชาย ดังเสียงเอื้อนซ้ำๆ ในท่อนเปิดของบทเพลง

"ได้ยินสำเนียงเสียงเว้าคุ่มคุ่มของสาวผานมลงช่วงเดือนหงาย น่องส่งเสียงหลา ทั้งวาจา
เมื่อยามเซินฝ้าย ต่ำแพเอาไว้หลายๆ เป็นผลงานยามชาติต้องการ...."

บทเพลงให้ภาพสาวผานม เป็นผู้ขยันขันแข็ง มีฝีมือลายมือในการทอผ้าเป็นอย่างดี จากนั้นเริ่มเฉลยสถานภาพ และบทบาททางสังคมของชายหนุ่ม ผู้มาหลงรัก ในฐานะชายชาติทหาร ทั้งหญิง-ชายในเพลง ถูกสร้างให้มีหน้าที่ทางสังคมต่างกัน ชายเป็นทหาร ภารกิจนอกบ้าน หญิงทอผ้า ภารกิจในบ้าน ทั้งคู่ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ โดยมี "ชาติ" อยู่เหนือกว่าความรักความต้องการในการครองเรือนร่วมกันในอนาคต

"ฝากใจไว้ก่อนคนดี อย่าลืม ชาติเป็นคนทะนุ น่องจงสร้างผลงานไว้ อย่างสังเลใจน้องเอ
น้องนาง ดูนั่นเหมือนเคยเด้อคนดี สำเร็จหน้าที่แล้วอย่าจะมาหมั่นหมาย ลั่นสุดพันระเมื่อใด
หากมีเงื่อนไขจะมาแต่งงาน"

ผานม ที่สร้างผ่านเพลงสาวผานมเซินฝ้าย เกิดขึ้นภายใต้บริบทการสร้างชาติลาวที่ต้องการขจัดความเป็นอื่นให้กลายเป็นหนึ่งเดียว หนึ่งเดียวในฐานะพลเมืองของชาติ และหน่วยการผลิตของระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ โดยไม่เหลือร่องรอยของไทยผานม ผู้เป็นข้าช้อยในราชสำนักหลวงพระบางให้ปรากฏแม้แต่น้อย

เพลงมวชนเพลงนี้ แต่เดิมมียอดผลิตไม่มากนัก และเปิดฟังอยู่ในวงแคบๆ นานๆ ครั้งในสถานีวิทยุกระจายเสียงเมืองหลวงพระบาง ทว่า หลังจากปี ค.ศ.1999 เพลงสาวผานมเข็นฝ้ายได้รับเลือกเป็นเพลงประกอบการฟ้อนลื้อแบบใหม่ ตามนโยบายบ้านวัดทะนะท่า และใช้เป็นเพลงเปิดต้อนรับแขก ขับร้องกันในหมู่ไทบ้านยามรื่นเริง จนเพลงกลายเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมต่อการนำเสนอภาพไทบ้านผานมในยุคร่วมสมัยไปโดยปริยาย

ขบวนพาเหรด เมื่อเมษายน ปี ค.ศ.2000 เป็นกิจกรรมประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวกิจกรรมหนึ่งของแขวงหลวงพระบาง ในวโรกาสปีการท่องเที่ยวลาว (ค.ศ.1999-2000) ขบวนพาเหรดวันนั้น รวบรวมเอาประเพณีและความแปลกทั้งหมดที่มีอยู่ในขอบเขตแขวงมาจัดวางไว้ร่วมกับขบวนแห่ลื้อไปทั่วเมืองหลวงพระบาง

ผานม สังกัดขบวนที่ 12 ชื่อขบวน “ก่อนกำลังกำมะกอน ชาดกะสิกำ ” หรือ ขบวนกรรมกร-กสิกรรม มีรถ 6 ล้อ ประดับหลังคาด้านหน้าด้วยสัญลักษณ์ค้อน-เคียว ธงของหน่วยงาน และ ปิดหัวรถด้วยผ้าทอของผานม กระบะหลังรถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหน้ามีชายสองคน คนหนึ่งใส่หมวกพลาสติก อีกคนใส่ชุดสีฟ้าทำท่ากำลังหยิบจับหัวจ่าย และ่วนอยู่กับก๊อกร้าประปา-ถังรองน้ำ ส่วนหลังมีหญิงสาวผานมนางหนึ่งใส่เสื้อปิด สีหม้อฮ่อม ขลิบขอบเสื้อด้วยลายแดงริ้วขาวเล็กๆ ขึ้นสีเดียวกับตัวเสื้อ มีลายทอพาดตรงกลาง เธอนั่งปั่นฝ้ายรอบๆ รถประดับด้วยทุ่งข้าว มีป้ายไม้สีน้ำเงิน ตัวหนังสือสีขาวเขียน “ผานม บ้านวัดทะนะท่า ” การนำเสนอภาพตัดกันระหว่าง ภาพ-คนในเทคโนโลยีทันสมัย กับ ภาพ-คนในเทคโนโลยีก่อนทันสมัย ระหว่างหญิง -ชาย เป็นการสื่อหมายของการแบ่งงานกันทำในหน่วยการผลิตของกรรมกรและกสิกรรม อันเป็นหน่วยขั้นพื้นฐานของพรรค-รัฐ ในระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจน

นอกจากนั้น ในส่วนกลางของขบวนที่ 12 ยังมีหญิงสาวในชุดลื้อ ถือผ้าทอลวดลายต่างๆ 12 คน และกลุ่มผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสที่ติดตามมาด้วย เมื่อถึงหน้าปะรำที่มีแขกผู้ใหญ่ของรัฐบาล หญิงทั้งสิบสองคนจะฟ้อนลื้อประกอบเพลงสาวผานมเข็นฝ้าย ของ ค .คำมาลาวง

จากการจัดวางและนำเสนอ “ผานม” ในขบวนพาเหรดระดับท้องถิ่น คือ การนำเสนอความแปลกที่จับต้องได้ง่ายของ “ความเป็นผานม” ที่อยู่ภายใต้กรอบอ้างอิงบ้านวัดทะนะท่า อัตลักษณ์ใหม่ที่พรรค-รัฐหยิบยื่นให้ และกรอบของกรรมกร -กสิกรรม หน่วยผลิตขั้นพื้นฐานของชาติลาวอย่างชัดเจนยิ่ง

งานบุญลื้อ จัดขึ้นบริเวณสนามโรงเรียนประถมศึกษาบ้านผานมเมื่อ 17 เมษายน 2002 (พ.ศ.2545) ด้วยความคิดริเริ่มจากชั้นการปกครองเมืองต้องการให้บ้านผานมจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในห้วงยามบุญปีใหม่ เพื่อดึงนักท่องเที่ยวให้ใช้เวลาอยู่เมืองหลวงพระบางนานขึ้น องค์ประกอบของงานบุญลื้อ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ การออกร้านขายผ้า งานแสดง และการเปิดบาร์ร่าวงเพื่อหารายได้เข้าบ้าน โดยมีรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล เจ้าแขวง เจ้าเมือง มาเป็นเกียรติในพิธีเปิด

บุญเหนียว สิวีไลพอน นายบ้านคนปัจจุบัน กล่าวเปิดงานเป็นภาษาลื้อ อ้างความสำเร็จในการชี้นำของพรรค-รัฐอย่างใกล้ชิดว่า ช่วยทำให้สภาพความผืดเคืองจากอาชีพเฮ็ดไร่เป็นส่วนใหญ่ในอดีตของบ้านผานมได้รับการคลี่คลาย ประชาชนมีความตื่นตัว ขยันหมั่นเพียร พึ่งตนเอง และมีระดับการเป็นอยู่ดีขึ้นจนทำให้บ้านผา

นมกลายเป็นบ้านวัดตะนะท่า บ้านแรกของแขวง เป็นบ้านแบบอย่างอนามัย 3 สะอาด และบ้านท่องเที่ยวอีกด้วย

"บรรดาท่านแขกผู้มีเกียรติที่นับถือ เมาลื้อก็แม่นเมาหนึ่ง เคยมีทุนเชื้อทางด้านวัดหัตถกรรมดำแผ่นดิน เชื้อทางด้านฮัตคองประเพณี และวัดตะนะท่าอันดิงามมาแต่โบราณกาล เพื่อเป็นการปกป้องรักษาเสริมขยายทุนเชื่อดังกล่าว ตกมาในปีนี้ ชาวบ้านผานมจึงได้พร้อมกันจัดบุญเมาลื้อขึ้น เพื่อสร้างเงื่อนไขให้บรรดาท่านแขกผู้มีเกียรติ นับถึงภายในและต่างประเทศได้มาเที่ยวชมหลวงพระบาง นับมือนับหลายขึ้น อีกด้านหนึ่ง ก็เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศเบิกบานม่วนซื่นในโอกาสบุญปีใหม่นะ"

หลังจากเปิดงานอย่างเป็นทางการ รายการแสดงในงานบุญลื้อวันนั้น แบ่งได้กว้างๆ 3 แนว คือ แนวที่นำเสนอภาพของวิถีชีวิตวัฒนธรรมดั้งเดิมของลื้อ เช่น ขั้นตอนการทอดผ้า การตีกลองฟ้อนเจิง ขับลื้อ ชักลื้อ (ดึงเชือกระหว่างหญิง-ชาย) ยิงหมากบ้ำ และ พิธีส่อนขวัญ , แนวที่การประดิษฐ์สร้างพิธีใหม่ เช่น การฟ้อนลื้อ การประกวดขวัญใจชนเมาลื้อดำแผ่นดิน และแนวที่นำเสนอภาพของความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ชาติ เช่น การร้องเพลงปฏิวัติ

แนวทางของการนำเสนอภาพวิถีชีวิตวัฒนธรรมดั้งเดิมของลื้อมีช่วงชิง ต่อร่องทางความหมายมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างไทบ้าน กับพนักงานพรรค-รัฐขึ้นการปกครองเมือง เนื่องจาก การนำเสนอภาพลื้อผานมในแนวนี้อยู่บนฐานวัฒนธรรมเดิมยุคศักดินา ซึ่งทางพรรค-รัฐเคยนิยามว่า เป็นสิ่งมงาย ต้องละเลิกเพื่อก้าวไปสู่คนสังคมนิยมใหม่ เมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยว พรรค-รัฐ รวมถึงไทบ้านเองตระหนักว่า สิ่งซึ่งมงายเหล่านี้ คือ จุดขายที่สำคัญยิ่ง การแสดงอย่างน้อย 3 ชุด คือ การยิงหมากบ้ำ ,การชักลื้อ ที่เลือกหยิบองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าบ้าน เดือน 7 และพิธีส่อนขวัญของหมอพื้นบ้านมานำเสนอภาพ "ลื้อผานม" จึงปรากฏในงานบุญลื้อหรือพื้นที่สาธารณะอีกครั้ง แต่ การปรากฏให้เห็นต่อหน้าสาธารณะที่มีรัฐมนตรีนีในรัฐบาลหม่อมวอลสมาชิกพรรค และผู้เข้าร่วมจำนวนมากไม่ได้ทำให้องค์ประกอบของพิธีกรรมที่แปรรูปเป็นการแสดงรอดพ้นไปจากการกำกับ จัดระเบียบทางสัญลักษณ์ของพรรค-รัฐ ด้วยคำกล่าวที่เล่นที่จริงอยู่ตลอดการแสดงทั้งสามชุดว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งมงาย

โดยสรุป กระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงของ "ผานม" ผ่านตัวบทต่างๆ สามารถอธิบายภายใต้กรอบใหญ่ๆ ว่าเป็น การนำเสนอ "ความเป็นอื่น" ให้เป็นสินค้าในตลาดท่องเที่ยว

โดยอาศัยเทคนิคและการเชื่อมโยงชุดความหมายต่างๆ มานำเสนอภาพผานม อาทิ ความโรแมนติก ผูกพันกับระบอบกษัตริย์ ความงามบริสุทธิ์ของหญิงสาว ความจริงแท้ของผ้าทอ รวมถึง การสูญเสียความจริงแท้ในบริบทการท่องเที่ยวเอง

ตัวบทเมืองไทย สร้างอดีตของผานมกับราชสำนักหลวงพระบาง ในท่วงทำนองโรแมนติก ดังาม มีคุณค่า และถกเถียงถึงความเปลี่ยนแปลงคุณค่า การมีอยู่หรือสูญเสียความจริงแท้ของผานมในบริบทการท่องเที่ยวผ่านผ้าทอ ชีวิตช่างทอ และพฤติกรรมการค้าขาย รวมถึง การใช้ "ร่างกายผู้หญิง" สื่อถึงความบริสุทธิ์ 'ไร้เดียงสา' ด้านตัวบทระดับโลก มีพื้นที่เล็กน้อยจึงเข้มข้นกับขอบเขต "ความเป็นอื่น" ระบุชาติพันธุ์ วิถีชีวิตที่แตกต่าง และ

สนทนากับ “มูลค่าของสินค้า” ระหว่าง มูลค่าทางวัฒนธรรมกับมูลค่าทางเศรษฐกิจ ขณะที่ “ผานม” ในภาพสร้างของลาว ปฏิบัติการอยู่ภายในกรอบของชาติ และอัตลักษณ์ใหม่ที่พรรค-รัฐหยิบยื่นให้เป็นส่วนใหญ่

การพิจารณาข้ามตัวบทที่หลากหลาย และมีระนาบการผลิตหลายระนาบ แสดงให้เห็นถึง ความสลับซับซ้อนของการนำเสนอภาพแทนความจริงที่คนกลุ่มต่างๆ ที่พยายามแข่งขัน ประกวดประชันกันนิยามความหมายของ “ผานม” ด้วยการเลือกสรร หยิบฉวย ประกอบสร้าง ทั้งจากทุนวัฒนธรรมของพวกเขาเอง และสร้างใหม่โดยไม่อิงกับทุนวัฒนธรรม หรือ ข้อเท็จจริงของผานมแม้แต่บ่อย

ในกระบวนการนำเสนอภาพ “ผานม” ก็ใช้ว่าจะสนองตอบต่อการบริโภคในตลาดท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวไม่ ทว่ายังเปรียบเสมือน เวทีในแสดงอำนาจของผู้เชี่ยวชาญ ผู้ตัดสินใจทางวัฒนธรรม รวมไปถึงการตอกย้ำนิยามความหมายชุดอื่นๆ เช่น ระบอบกษัตริย์ไทย บ้านวัดพระนันทา หรือชาติ

ดังนั้น ความหมาย ที่ผลิตในตัวบทต่างๆ จึงไม่ได้เป็นตัวถ่ายทอดความจริงของผานมอย่างโปร่งใสตรงไปตรงมา ไม่บิดพลิ้ว หรือ เป็นความหมายที่แสดงเจตจำนง ความต้องการอย่างหนึ่งอย่างใดของผู้ผลิตโดยสมบูรณ์

ภายใต้ปฏิบัติการผลิตความหมายของคนกลุ่มต่างๆ ทำให้ สังคมโลก หรืออย่างน้อยนักท่องเที่ยวก็น่าจะ สละ และรับรู้ถึง การมีอยู่จริงของผานมทั้งในมิติเวลาและพื้นที่(อดีต-ปัจจุบัน) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การจัดวาง “ผานม” ให้มองเห็นได้โดยง่าย แต่อย่างไรก็ตาม ต้องไม่ลืมว่า การจัดวางให้มองเห็นได้ คือปฏิบัติการอำนาจรูปแบบหนึ่งที่มีความแยบยล นิยามเหล่านี้ส่งผลต่อการจัดระเบียบหรือขอบเขตทางสัญลักษณ์ กำหนดช่วงชั้นทางสังคมให้ผานมหลุดไปอยู่ในภาวะขอบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่ท่องเที่ยว โดยพวกเขา หลงเหลือช่องทาง และโอกาสเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในการนิยามตัวเอง

การดิ้นรนในพื้นที่ท่องเที่ยว

จากการพิจารณาดำเนินการนำเสนอภาพของ “ผานม” ที่มีความลึกลับ ประหลาดประชันกันนิยามความหมาย จะเห็นความพยายามของผานมเข้าไปร่วมต่อรองความหมายอยู่บ้างในระดับตัวบทของลาว ดังนั้น เพื่อพิสูจน์สมมติฐานว่า พื้นที่ท่องเที่ยว (ในความหมายที่กว้างกว่า ตัวบทแบบปิด) อาจจะสร้างเงื่อนไข /โอกาสให้กับผานมได้โต้ตอบ ต่อรอง กับ กระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงที่เบียดขับทางสัญลักษณ์พวกเขา/เขาไปสู่ภาวะขอบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เนื้อหาส่วนนี้จึงเลือกพิจารณาผู้หญิงบ้านผานม ระดับกลุ่มผู้หญิงทอผ้า และระดับรายบุคคลว่า พวกเขามีปฏิบัติการในการต่อรอง นิยามความหมายของตนเอง ชาติพันธุ์ หรือ บ้านผานม อย่างไรท่ามกลางการแข่งขันในทางเศรษฐกิจเพื่อดำรงชีวิต

จากการศึกษา ระดับกลุ่ม (ผู้หญิงทอผ้าชาย) พบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มผู้หญิงทอผ้าชายในสะเมซอน กับ ธุรกิจร้านค้าเอกชนที่แยกตัวออกมาขายผ้าที่บ้าน ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นความขัดแย้งเรื่อง การเข้าถึงและแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ท่องเที่ยว เนื่องจาก ผู้ประกอบการร้านค้าเอกชน มีต้นทุนทางเศรษฐกิจ และความสามารถในการสะสมทุนด้วยการกินกำไรส่วนเกินจากการนำผ้านอกบ้าน (ที่มีแบบและลวด

ลายหลากหลายให้นักท่องเที่ยวได้เลือกมากกว่า) มาขายมากกว่า การทอดผ้าหรือรับซื้อเฉพาะผ้าในบ้าน อีกทั้งยังสามารถแปลงทุนทางเศรษฐกิจให้เป็นเครือข่ายทางสังคม(เครือข่ายผลประโยชน์) กับกลุ่มโกลด์ -คนขับรถรับจ้างที่พาแขกเข้ามา โดยใช้ระบบการจ่ายค่า

คอมมิชชั่น จนกลายเป็นกติการ่วมของธุรกิจขายผ้าในบ้านผานม ไม่เว้นแม้แต่ หญิงทอดผ้ารายย่อยที่ขายในละโมสอน

แม้ว่าระดับกลุ่มจะมีการเปิดกองประชุมเพื่อถกเถียงถึงความเหมาะสมในการเปิดร้านค้าเอกชนตั้งแต่แรก และพยายามใช้กลไกอำนาจของพรรค-รัฐ ในการเก็บภาษี 2 ระบบ คือ ระดับที่นั้งขายอยู่รวมในละโมสอนราคาถูกกว่า ระดับธุรกิจส่วนตัว ทว่าปัญหาคือความขัดแย้งก็ไม่อาจแก้ไขให้คลี่คลาย หรือเกิดกฎเกณฑ์ใหม่ๆ ของชุมชนได้ เนื่องจาก กลุ่มทอดผ้าขาย เป็นการเกาะกลุ่มหลวมๆ เพื่อใช้สถานที่ละโมสอนขายผ้ามากกว่ามีกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกัน เนื้อที่ขายเล็กๆ ของละโมสอน มีทั้งการช่วยกันดูแลผ้า ช่วยกันขายในยามที่เจ้าของผ้าบางรายไปทำกิจกรรมอื่น และต่างคน ต่างหาจังหวะในการขายสินค้าของตนเท่าที่จะทำได้ อีกทั้ง สมาชิกในกลุ่มก็เป็นญาติพี่น้อง และมีผลประโยชน์เกี่ยวพันกับเจ้าของร้านค้าเอกชน เช่น บางคนก็ทอดผ้าส่งให้ร้านเอกชนที่เปิดอยู่ด้วย

เมื่อพรรค-รัฐมีปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัดตะนะท่า ด้วยการสนับสนุนเงินสร้างศูนย์ขายผ้าหลังใหม่ และให้ยุบกิจการส่วนตัวทั้งหมดที่มีอยู่ในบ้านมาไว้รวมกัน โดยการอ้างถึงระบบคุณค่าในสังคมนิยมในเรื่องโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และ ไม่ก่อให้เกิดการขัดแย้งกันในบ้าน (ข้อนี้เป็นอีกข้อหนึ่งที่กำหนดมาตรฐาน คนที่อาศัยอยู่ในบ้านวัดตะนะท่า) นอกจากนั้นยังมีการประดิษฐ์ประเพณีใหม่ เช่น ฟ้อนล้อ และทำให้การจัดการบ้านวัดตะนะท่าผานมเป็นต้นแบบในการถอดถอนบทเรียนของบ้านอื่นแหว่งอื่น

จังหวะของการแทรกตัวเข้ามาจัดการของพรรค-รัฐยังได้สถาปนาอำนาจให้การจัดความสัมพันธ์ในรูปแบบ"กลุ่ม" ที่มีผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ในการดำเนินธุรกิจขายผ้าบ้านผานม

ดังนี้ 1.ห้ามเอาสินค้าจากภายนอกบ้านเข้ามาขาย 2.ห้ามขายสินค้าในเรือน แต่สามารถขายนอกบ้านหรือไปส่งข้างนอกได้ 3.ห้ามลูกออกจากปอนนั่งเพื่อแย่งกันขายนักท่องเที่ยว 4.ไม่ให้เอาเด็กน้อยๆ มาเป็นคนขาย รวมไปถึง การสร้างระบบสวัสดิการกลุ่มในรูปแบบเงินร่วม เพื่อช่วยเหลือสมาชิกยามเดือดร้อน ลูก หลานเจ็บป่วย หรือ มีงานบุญในเรือนของแต่ละคน ใครมีความจำเป็นต้องใช้เงินก่อนก็สามารถขายสิทธิปอนนั่งชั่วคราวคืนให้กับศูนย์ได้

แต่ การจัดพื้นที่ใหม่และสนับสนุนให้กลุ่มสร้างกฎเกณฑ์ ส่งผลกระทบอย่างน้อย 3 ประการ คือ

หนึ่ง-ระดับการแข่งขันในตลาด ของกลุ่มมีข้อจำกัดมากขึ้น เพราะการเน้นให้ผลิตเองทั้งหมดไม่ได้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในบ้านผานม ซึ่งมีทั้งส่วนของการผลิตเอง²⁶ จ้างกันภายในบ้าน ไปซื้อหรือมีคนมาลงถึงบ้าน ซึ่งเงื่อนไขเดิมสามารถปรับเปลี่ยนแบบลายได้ตามความต้องการของตลาดท่องเที่ยว

²⁶ ข้อมูลนี้ เก็บจาก การบ้าน เก็บเป็น จากเงินกู ในปี 1999-2000 ของโหวบ้านคนหนึ่งที่ มี ชื่อ บ้านผานม และเก็บข้อมูลได้มา ต่อมาเมื่อ ได้ไปบ้านผานมอีกครั้ง ได้มีคน บ้านผานม ได้มาตรวจสอบว่า มีการลงทุนทอดผ้าจริงไหม

²⁷ ข้อมูลนี้ เก็บจาก การบ้าน เก็บเป็น จากเงินกู ในปี 1999-2000 เก็บไปจากบ้านผานม ขึ้นเป็น บ้านผานม

สอง-ระดับพฤติกรรมการซื้อขายในชีวิตประจำวัน เมื่อกติกาที่ห้ามนำผ้าข้งนอกมาขายไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง การไปซื้อผ้าข้งนอกก็กลายเป็นเรื่องหลบๆ ซ่อนๆ เป็นสิ่งต้องห้าม และพวกเธอเหมือนกับถูกจับจ้องด้วยดวงตาอำนาจออยู่ตลอดเวลา ตัวอย่างไกดคนหนึ่งพากลุ่มทัวร์คนไทยไปตลาดดารา ลูกทัวร์ขอคำแนะนำในการใช้เวลาที่เหลือว่า ควรไปผานมหรือไม่ ? ไกดอธิบายว่า ผ้าผานมก็ไม่ต่างอะไรกับผ้าที่อื่น ผานมก็รับผ้าจากตลาดดาราไป เมื่อไกดหันมาเห็นสาวผานมเดินอยู่ในตลาดดารา เขารีบบอกลูกทัวร์ทันที " นั่น สาวสองคนเขามาจากผานม เขาเห็นผมเขาไม่กล้าเข้าไปซื้อ เขาจะซื้อไปขาย" หรือ ตัวอย่าง นักท่องเที่ยวคนหนึ่งเข้าไปเดินเล่นในบ้านผานม และชอบใจผ้าทอผืนหนึ่งในเรือน เจ้าของเรือนรีบสั่งให้ลูกสาวปิดประตูเรือนเพื่อขายผ้า และขอให้นักท่องเที่ยวมัดผ้าที่ซื้อไว้ในกระเป๋า ห้ามเอาออกมาให้คนในบ้านเห็นเด็ดขาด เพราะเกรงว่าตนจะถูกกล่าวโทษ และปรับเงิน

สาม-ระดับภาพลักษณ์ เกิดความขัดแย้งกับภาพลักษณ์เดิมที่นำเสนอความเป็นธรรมชาติของพื้นที่ผานม (สถานที่ขาย กิจกรรมทอผ้าที่อยู่ตามบ้าน) และทำให้ความหมาย "การสูญเสียความจริงแท้" ของผานมถูกขับเน้นมากขึ้น ดังปรากฏในตัวอย่างบทที่กล่าวถึงมาแล้ว และคำสัมภาษณ์ของนักท่องเที่ยวคนหนึ่งเมื่อ 18 เมษายน 2000

"ผมจ้างรถ 3ล้อ ราคา 300 บาท เข้าไป พอถึงสโมสร ผมรู้สึกแย่มาก แม่ค้าที่นั่งๆ นอนๆ อยู่ ลูกขึ้นมาขายของให้ผม เหมือนลูกเด็กชาวเขารู้อย่างงั้นแหละ ก่อนผมมาผานมอ่านหนังสือหลวงพระบางหัวใจของล้านช้าง หนังสือภาษาอังกฤษ และหนังสืออื่นๆ ผมไม่คิดว่าจะเป็นอย่างนี้...ผิดหวังมากเลย "

แต่ "กลุ่ม" ก็พยายามโต้ตอบกับ ภาพลักษณ์ด้านลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่นด้วยการอ้างถึง "ระบบคุณค่า" ที่ได้จากปฏิบัติการเจเนนโยบายของบ้านวัดตะนาวว่าได้ทำให้ ผานมเป็นบ้านที่น่าใจ ช่วยเหลือสามัคคีกัน และยังเป็นผานม "ผู้นุรักษ์ลายดั้งเดิมของหลวงพระบาง" ไว้ ดังบทสนทนาข้างล่างนี้

"แขกส่วนหลายนักแนวเดิม แต่บู้เนื้อแท้ คนในบ้านผานมกัน เอื้อนโตนหลายมักซื้อเครื่องทงนอกมาขาย แกลงเอื้อนโตน เอื้อนหนึ่งนัก ลาว(เขา)จ่ายเงินให้นายภาษา บ้านอยู่ทางหางบได้กินขายกันตามแนวเดิม บได้ช่วยเหลือ สามัคคีกัน ตอนนั้นอยู่ไผ่อยู่มัน ตอนนี้(หลังจากศูนย์ใหม่)ลูกใครเป็นหยังเจิบไซ้ ได้เก็บเงินช่วยคนละ 500 กีบ เจ้าไลเบ็ง 80 คนเท่าได"²⁷

"เอื้อย(พี่)ถาม เจ้าหน้าที่ว่า ตอนนีในเมืองหลวงก็มีหลายบ่อนที่ดำทุกเป็น หยังบเอาเป็นไปเป็นต่างหน้าแขวง ทางเจ้าหน้าทีตอบว่า บ้านผานม เอ็ดมาแต่ทำอิด(แรก) บ้านอื่นเพิ่งเอ็ด บคือผานมเป็นลายพื้นของหลวงพระบาง ...บ่อนอื่นเวลาไปวางแสดง ลงตลาดให้ใส่ชื่อผู้ดำ แต่บ้านเฮาเอาชื่อ บ้านใส่ไปได้เลย"²⁸

²⁷ ดั่งเกดเก รัตนและทั้งเธอคุยเมื่อ 26 เมษายน 2001

²⁸ สัมภาษณ์หัวหน้าศูนย์ขายผ้า, บ้านผานม, 5 ธันวาคม 2001

อย่างไรก็ตาม ฤดูท่องเที่ยวหลวงพระบางที่มีขึ้น-ลง สภาพทางเศรษฐกิจที่บีบรัด กอปรกับการแข่งขันในตลาดขายผ้าทอที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นหลังจากเปิดปีการท่องเที่ยวลาวก็ทำให้สมาชิกในศูนย์หลายรายประสบภาวะทุนจม ต้องดิ้นรนหาทางออกไปต่างๆ กัน มีหลายคนที่ออกไปขายผ้าในตลาด

ลาวสูง กลางเมืองหลวงพระบาง ดังนั้น ภาพของการช่วงชิงการขายด้วยการคลี่ผ้าที่คิดว่าแขกจะชอบ และร้องเรียกให้ช่วยซื้อในพื้นที่ขายขนาดเล็กๆ จึงเกิดขึ้นทุกเมื่อเชิ้อวัน ที่สุดแล้ว เงื่อนไขของการแข่งขันในตลาดก็ทำให้กฎเกณฑ์ที่วางไว้ของกลุ่ม คือ การห้ามนำผ้าข้างนอกมาขายถูกยกเลิกไป แต่ทางกลุ่มก็ไม่ได้อธิบายเหตุผลการยกเลิกว่า เป็นการปรับตัวแข่งขันในตลาดเพียงอย่างเดียว ทว่าเป็นเหตุผลภายใต้ระบบคุณค่าของสังคมนิยม ตามมติของประชุมครั้งที่สี่ของแขวงที่ให้มี การกระจายผ้าจากต่างแขวงเข้ามาแลกเปลี่ยน ขายร่วมกันได้ เพื่อให้แขวงอื่นแขวงไกลที่ไม่มีนักท่องเที่ยวไปได้มีโอกาสยกระดับชีวิตของตนเองได้บ้าง

2.ระดับปัจเจก

งานศึกษาชิ้นนี้จะเลือกผู้หญิง 4 คนเป็นกรณีศึกษา ทั้งสี่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอ หรือความสัมพันธ์ของแต่ละคนกับพื้นที่ท่องเที่ยวในระดับที่แตกต่างกัน โดยจะมีข้อมูลเบื้องต้นดังนี้

รายละเอียด	กรณีที่ 1	กรณีที่ 2	กรณีที่ 3	กรณีที่ 4
อายุ	47	42	28	24
สถานภาพ	แต่งงาน	แต่งงาน	แต่งงาน	โสด
ลูก /อายุ	6 คน	3 คน	2 คน	-
สถานภาพของลูก	2 คนแยกครอบครัว ออกไปแล้ว 2 คนทำงานรัฐ วิสาหกิจ 1 คน เรียนไกลลับ 1 คน เรียน/ค้าขาย	ทั้งหมดอยู่ในวัย เรียน พี่สาว 2 คนช่วย ทอผ้า/ขายผ้า	เด็กน้อยไม่เข้า โรงเรียน	-
อาชีพสามี	พนักงานรัฐ	สมาชิกพรรค	รับจ้างรายวัน	-
บทบาทในตลาดท่องเที่ยว	ผู้ค้าผ้า/ของที่ระลึก	ช่างทอ-ซื้อผ้าจาก ญาติ-ขายเอง	ทอส่งขายใน บ้านอย่างเดียวน	รับซื้อ / ส่ง ตลาด/ขายเอง
สถานที่ค้าขาย	ในเขตเมืองหลวง พระบาง	ศูนย์ในบ้าน	-	ศูนย์ในบ้าน เวียงจันทน์ ประเทศไทย
ภาคผลิตอื่นในครัวเรือน	-ร้านค้าของชำ	-ทำนา/ทำสวน	รับจ้าง	-พ่อขายนามี

	-เงินเดือนจาก ลูก-สามี	-เงินเล็กน้อย จากรัฐ		เงินฝาก -มีนาให้เช่า - ส่วน รีม น้ำ ปลูกพืชขาย
--	---------------------------	-------------------------	--	---

กรณีที่หนึ่ง

เธอเริ่มทอหูก-ขายผ้ามาตั้งแต่สมัยก่อน และเข้าร่วมขายเมื่อตั้งสะสมครั้งที่สอง ระหว่างนั้นเธอมีลูก 6 คน สามีเป็นไทบ้านผานมทำงานพนักงานรัฐ ปี 1990 ผู้จัดการโรงแรมพูสีชักชวนเธอออกมาวางแสดงการทอผ้า และขายผ้าบริเวณลานหน้าโรงแรม ในงานประชุมแม่น้ำโขงหนึ่งอาทิตย์เต็ม จากนั้นเธอก็ขายผ้า รวมถึงของที่ระลึกอยู่ที่นั่นตลอดโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า (1990-1996)

ช่วงที่เธอออกมาตั้งร้านผ่านอกบ้าน เมืองหลวงพระบางเกือบทั้งเมืองมีร้านค้าขายผ้าอยู่น้อยมาก จึงเป็นโอกาสเหมาะในการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ พร้อมๆ กับการสร้างเครือข่ายทางสังคมใหม่ๆ ในพื้นที่ของการค้าขายและการท่องเที่ยว เช่น เธอรู้จักกับแขกต่างประเทศที่มาพักโรงแรมจนทำธุรกิจร่วมกัน หรือคุ้นเคยกับกลุ่มไกด์ บริษัททัวร์ อันเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ เธออยู่ในฐานะคนผลิตภาพ(พูดแทน)ผานม และถูกนำเสนอให้เป็นภาพแทนของความเป็นผานม/หลวงพระบาง/ลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อของไทย ซึ่งมีความลึกลับกันเองอยู่ไม่น้อย ตัวอย่างตัวบทหนึ่งนำเสนอภาพเธอ ในฐานะชาวลาวเชื้อสายลื้อ ผู้ภาคภูมิใจกับระบอบเจ้ามหาชีวิตอย่างสุดซึ้ง อีกตัวบทหนึ่ง เธอกลับไม่ใช่ลื้อแท้ เพราะกล้าพูดกล้าวิจารณ์ และเห็นว่าระบอบใหม่มีอิสระและเสรีกว่าระบอบเก่า

ทว่าการสะสมทุนด้วยการเป็น แม่ค้าขายผ่านอกบ้านเป็นรายแรกๆ ในธุรกิจค้าผ้าก็ทำให้เกิดแรงเสียดทานระหว่างเธอ กับไทบ้านผานมหลายคน เธอถูกแปะป้ายว่า “แย่งลูกค้า” “เป็นคนไม่เอากับไทบ้าน” และลดความน่าเชื่อถือของเธอลง ด้วยคำนิยาม “คนนอก” (ทางสายเลือด) ดังปรากฏในตัวบทชิ้นหนึ่ง

“เพื่อนบ้าน...แอบกระซิบให้ฟังว่า นาง...ไม่ใช่ลื้อแท้ๆ แต่เป็นคนข้างนอกมาอยู่
เวลาอยู่ในบ้านก็พูดลื้อเพราะแม่เป็นลื้อ²⁹ เวลาอยู่นอกบ้านก็พูดลาว ทำให้เพื่อนบ้าน
ไม่ค่อยจะชอบใจนัก เนื่องจากมีพ่อ ที่ไม่ใช่คนที่ เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขลื้อนั่นเอง”
(ลาวีตรี และมนต์จิต 2536:109)

ในระดับของการซื้อ-ขาย เธอใช้ความเป็นผานม ในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ในการผลิตอยู่บ้าง : ให้เพื่อนบ้านบางคนทอผ้าส่งให้ ส่วนที่เหลือก็รับซื้อผ้าจากแหล่งอื่นๆ ที่มีลวดลายและรูปแบบหลากหลาย เธอจึงไม่ได้ผูกโยงตัวเธอไว้ ผ้า-ความเป็นลื้อในฐานะอัตลักษณ์ที่ขายได้อย่างเดียว

²⁹จริงๆ แล้วแม่เธอ เป็นลูกเจ้าเมืองผู้ ส่วนพ่อเป็นไทบ้านผานม ทั้งสองค้าขายอยู่ระหว่างเมืองหลวงพระบางกับเมืองผู้ ที่เป็นเขตติดต่อการค้ากับทางแขวงเชียงขวาง ผู้ศึกษาคิดว่า การทำให้เธอเป็นอื่น ลื้อไม่แท้ในตัวบทนี้มี ความซับซ้อนอยู่ในตัวเอง เราผู้รับสารสามารถตีความได้ว่า มีความขัดแย้งอยู่แล้วเพื่อนบ้านใช้เรื่องของสายเลือดมาเป็นเครื่องมือในกีดกันเธอ หรือ ตัวบทที่สร้างให้เรื่อง สายเลือด มาโยงกับโครงของคนที่กล่าวถึงเธอในฐานะหญิงก้าวหน้า แต่ไม่ใช่ลื้อร้อยเปอร์เซ็นต์

หลังจากการเปลี่ยนแปลงกรรมการบริหารของโรงแรมพูสีในราวปี 1996 เธอต้องย้ายออกจากลานหน้า
โรงแรมมาเช่าห้องแถวเล็กๆ อยู่บริเวณถนนเส้นเดียวกัน ก่อนจะย้ายไปอยู่ใต้ตึกแห่งหนึ่งกลางเมือง ด้วยความ
ช่วยเหลือของไกด์อาวุโสท่านหนึ่งของเมืองหลวงพระบาง

เมื่อการแข่งขันในธุรกิจขายผ้าในตัวเมืองหลวงพระบางส่อเค้าเข้มข้นขึ้นในปลายทศวรรษ 1990 ลูกๆ ที่
เธอส่งเรียนในระดับสูงๆ ด้วยเงินขายผ้าก็ทยอยจบการศึกษาและเข้าทำงานในที่ต่างๆ เธอจึงเริ่มเบนเข็มจริงจัง
กับ การค้าของชำในตลาดดารา ซึ่งเธอแข่งห้องต่อมาด้วย ราคาสามแสนบาทไทย โดยให้ลูกสาวคนเล็กเป็นผู้ดู
แล รายได้ที่เป็นกอบเป็นกำของครอบครัวช่วงสอง-สามปีให้หลังจึงเปลี่ยนจากการขายผ้า-ของที่ระลึกใต้ตึก มา
อยู่ที่ร้านค้าของย่อย

ปี ค.ศ.1999-2001 ถ้าใครถาม ประวัติศาสตร์ระหว่างไต่บ้านผานม กับเจ้ามหาชีวิต เธอยังคงนำเสนอ
ได้เช่นเดียวกับที่เธอเล่าผ่านตัวบทเมื่อ 10 ปีก่อน เธอตระหนักว่า อดีตของหลวงพระบางเป็นความหมายที่หยิบ
มาสวมใส่กับ สินค้าที่วางอยู่แล้วขายได้ แต่ "ผานม " สำหรับเธอไม่ใช่อีกต่อไป ด้วยข้ออ้างว่า คุณภาพของผ้า
ทอ เปลี่ยนไปจาก "ยกขึ้นสองตะวัน แด่ยังไม่ลดเพราะต้องทอให้เจ้ามหาชีวิต แต่เดี๋ยวนี้เร่งทอเพื่อขายจนไม่มี
คุณภาพ " เธอยังวิพากษ์วิจารณ์ การจัดศูนย์ขายผ้าภายใต้บ้านวัดทะนะท่าว่า ไม่เหมาะสมทำให้แขกไม่ชอบ
แต่ที่ผานมยังคงมีคนไปเที่ยวอยู่ได้เพราะ "ผานมมันอยู่ได้กับป้อมอย่างเดียวนะ" หรือ ผานมยังถูกนำเสนอในสิ่ง
พิมพ์นั่นเอง

กรณีที่สอง

ราวทศวรรษที่ 1970 เธอทิ้งระบบการศึกษาในโรงเรียนหันมาทุ่มเทกับการทอผ้าอย่างจริงจัง หลัง
เปลี่ยนระบบการปกครอง และเริ่มผ่อนปรนให้มีการทอผ้าขายอีกครั้ง เธอเป็นสมาชิกกลุ่มแรกๆ ของสโมสร
และทอผ้าขายเรื่อยมา กระทั่ง พรรค-รัฐมีนโยบายบ้านวัดทะนะท่า เธอได้รับเลือกจากสมาชิกให้ดำรงตำแหน่ง
ระดับสูงของกลุ่ม ทำหน้าที่บริหารจัดการกลุ่ม และปฏิบัติการกิจในฐานะตัวแทนของบ้าน และแขวงในเวทีการ
ท่องเที่ยว และการพัฒนาของพรรค-รัฐ ที่มุ่งหวังจะให้ผานมเป็นบ้านต้นแบบ

ในระบบเศรษฐกิจผ้าทอของครัวเรือน นอกจากเธอจะเป็นตัวหลักทั้งจัดหา/เตรียมวัตถุดิบ ทอ และนั่ง
ขายเองแล้ว ยังมีลูกสาวสองคนวัยกำลังเรียนเป็นคนช่วยทอ -ช่วยขายหลังเลิกเรียน หรือในวันหยุด สามีและลูก
ชายก็ใช้นั่งดูขาย พวกเขาจะช่วยในขั้นเตรียมผ้า หรือ ช่วยทออย่างง่าย ๆ ในบางครั้ง และเธอยังช่วยซื้อผ้าทอ
จากญาติสนิทที่อยู่เรือนใกล้เคียงอีกด้วย ส่วนในภาคการผลิตเกษตร เธอกับสามี และลูกๆ จะช่วยกันทำนา ทำ
สวน และขายผลผลิตจากสวนให้กับไต่บ้านเป็นคราวๆ ไป

เธอรับรู้ว่า การแข่งขันขายผ้าในหลวงพระบางมีความเข้มข้นขึ้น ลายผ้าและแบบแต่ละแห่งคล้ายคลึง
กันไปหมด อดีตที่ผ้าผานม ไม่เหมือนใครและไม่มีบ้านไหนมีกำลังการผลิตเท่ากับผานมได้หมดไปแล้ว เธอจึง
เลือกเปลี่ยนตำแหน่งการนำเสนอภาพจาก "ผ้าทอรับใช้เจ้ามหาชีวิต" ที่มีลวดลายการทอไม่เหมือนใคร ไปสู่การ
เน้นภาพของ "ผ้าทอที่มีคุณภาพ" ต่างจากบ้านอื่นๆ ทั้งหมดในแขวง เพราะ ไต่บ้านจะตำผ้าแน่น ไม่ใช้ฝ้ายสีตก
กับ การเป็นส่วนหนึ่งของการส่งวนลายผ้าเก่าที่เป็นเอกลักษณ์ของหลวงพระบาง คือ ลายกระจแจ และลายข้าว
เอาไว้ตามเจตนาของประธานประเทศหรือพรรค-รัฐ

ส่วนศูนย์ที่ตั้งขึ้นมาภายใต้นโยบายบ้านวัดตะนะท่า เธอเห็นว่า มันจัดการความขัดแย้งในบ้านได้ แต่ก็รู้ผ่านปากคำของไคด์ เพื่อนบ้าน และเอกสารที่นำเสนอบางชิ้นว่า ทำให้นักท่องเที่ยวหลายคนไม่พอใจ รวมไปถึงสมาชิกที่มานั่งขายเองก็ต้องเสียเวลาในการทำงานอื่นๆ และ ไม่มีเวลาดำทูก แต่ในฐานะผู้สนองนโยบายพรรค-รัฐ เธอก็ทำได้เพียงโยนให้หมู่สมาชิกตัดสินใจพร้อมกัน

“ถ้าสมาชิกทั้งหมดโลกกันว่า จะขายแล้ว จะขายในเงื่อนไขอะไรก็ได้ตามใจ
ก็ต้องคืนเขา (พรรค-รัฐ) แต่ต้องเอ็ดทั้งหมด จะมีผู้ใด กลุ่มใดไปเอ็ดตอบได้”

ความพยายามในการนำเสนอภาพใหม่ของผ้าผานม ด้วยการเน้น ความมีคุณภาพในประโยชน์ใช้สอย หรือ คุณค่าทางสัญลักษณ์ในการสงวนรักษาเอกลักษณ์ของหลวงพระบาง จึงเป็นภาพที่สอดคล้องกันกับหมวดสองใบที่เธอสวมใส่ ในฐานะผู้นำกลุ่ม ที่สนองตอบนโยบายของพรรค-รัฐ และความคาดหวังของสมาชิกในการเป็นตัวแทนต่อรองผลประโยชน์ และ ในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง ที่ต้องพึ่งพาศูนย์ เพื่อจำหน่ายผ้าและมีชีวิตทางสังคมของตน

แต่กระนั้นก็ตาม ภาวะของตลาดแข่งขันที่เข้มข้นขึ้น การนำเสนอภาพใหม่ และการดำรงตำแหน่งผู้นำกลุ่มของเธอ ก็ไม่ได้ความหมายว่า จะทำให้เธอมีโอกาสในการดำเนินธุรกิจขายผ้าได้มากกว่าคนอื่น เนื่องจากตำแหน่งสูงๆ ที่เธอสวมรับอยู่ กลับกลายเป็นสิ่งค้ำคอ และทำให้โอกาสในการแข่งขันของเธอในตลาดที่กว้างไปกว่าผานมเป็นไปได้อย่างเต็มที่ ดังคำกล่าวของเธอที่ว่า

“ถ้าไปนั่งขายดังนอก บ้านแตกเลยแหละ ถ้าบได้เป็นหัวหน้าก็ออกไปได้”

ทุกวันนี้ เธอและครอบครัวยังพึ่งพิงกับระบบผลิตในภาคเกษตรเป็นสำคัญ เพราะการทอผ้าขายตามที่พรรค-รัฐคาดหวังให้ผานมทุกครอบครัวยึดเป็นอาชีพหลัก ยังเป็นเพียงอุดมคติ ที่ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขความเป็นจริงเท่าใดนัก

กรณีที่สาม

ราวปี 1996 เธอแต่งงาน และย้ายออกจากเรือนแม่เฒ่าที่เลี้ยงดู ไปสร้างเรือนไม้หลังเล็กๆ หลังใหม่ในที่ดินมรดกของยาย สามีเธอเป็นไทบ้านอื่น พอย้ายมาบ้านผานม นาเก่าของตระกูลก็ให้น้องแม่กับน้องชายเป็นคนทำ บางปีก็แบ่งข้าวให้กินบ้างเป็นครั้งคราวไป

ครอบครัวของเธอ มีที่สวนริมน้ำคาน เอาไว้ปลูกผักกิน และขายบ้างเล็กน้อย ตามบ้าน ทั้งสองเมีย-ผัวไม่มีที่นา ไม่มีที่ไร่ อาศัยงานการรับจ้างเป็นรายได้หลัก ผัวรับจ้างก่อสร้างเป็นครั้งๆ ไป ในเดือนหนึ่งมีงานรับจ้างเฉลี่ย 8-10 วัน ได้ค่าจ้างวันละ 15-20,000 กีบ (75-100 บาท/วัน) ถ้าโชคดีได้งานชิ้นใหญ่ รายได้ก็จะเพิ่มขึ้น (ปี 2001 รายได้เฉลี่ยของสามีประมาณ 2 ล้านกีบ) พอถึงหน้าตีข้าว เกียวข้าวก็ไปรับจ้างไทบ้านขอแลกเป็นข้าว

บ้าง เงินบ้างแล้วแต่คนจ้างจะให้ ส่วนเธอ อยู่บ้านเลี้ยงลูก 2 คน และทอผ้าเช็ดมือขายมาตลอด ปีนี้เธอขายผ้า ได้ราว 1 ล้านกับ ตกวันละ 2,600 กับหรือ 13 บาท

แม้รายได้เฉลี่ย/ปี ของสามีจะสูงกว่าของเธอ แต่ก็มีชีวิตที่ไม่แน่นอนสูงตามไปด้วย เงินค่าใช้จ่ายประจำ วันในครอบครัวจึงตกอยู่กับการทอผ้าขายเป็นหลัก แรกเดือนแรกของปี ค.ศ.2001 เธอลงทุนซื้อฝ้ายมาทอผ้า เช็ดส่งสมาชิกในศูนย์ แต่ประสบปัญหาความนิยมในท้องตลาด ซึ่งต้องการผ้าเช็ดผิวใหญ่ สีเดือนหลังของปี 2001 เธอตกลงกับสาวขายผ้าคนหนึ่งในการจะทอผ้าเช็ดส่งให้ โดยสาวผู้นั้นจะออกทุนค่าฝ้ายทั้งหมด เมื่อเธอ ทอเสร็จ นำไปส่งแล้วก็หักต้นทุนไปตามนั้น

เธอไม่เคยขายผ้าให้นักท่องเที่ยว ไม่รู้ว่าการแข่งขันในตลาดผ้าดูเด็ดแค่ไหน ลายข้างในผ้าเช็ดที่เธอ ทออยู่ทุกวัน ก็เป็นลายข้างธรรมดาที่เธอทอมาตั้งแต่เด็ก และไม่ต้องพะวงถึง ภาพลักษณ์ของสินค้า หรือ ความเป็นบ้านวัดตะนะท่า เพราะครอบครัวเธอไม่ได้รับใบประกาศเป็น ครอบครัววัดตะนะท่า รวมถึง ไม่มีแรงกดดัน จากต้นทุนที่ต้องจ่ายในการไปนั่งขายในศูนย์หรือออกไปขายข้างนอก การมีคนยื่นมือเข้ามารับผ้าทอของเธอแบบ ประจำ และออกทุนให้ ยิ่งทำให้เธอรู้สึก มั่นคงในรายได้มากขึ้น ไม่ต้องห่วงว่า ทอแล้วจะมีคนรับซื้อหรือไม่

เธออธิบายตัวเองว่า “เธอเป็นคนทุกข์ แค่นี้ มีคนลงทุนให้ ก็ขึ้นอยู่กับ คนลงทุนจะเอาฝ้ายมาให้ มากขนาดไหน ถ้าไม่มีเงินก็ไปขอเงินเขามาใช้ก่อนได้”

กรณีທີสี่

เธอจบจากโรงเรียนวิชาชีพ และทำงานให้บริษัทเอกชนแห่งหนึ่งในเขตรอบนอกหลวงพระบางในปี 1997 เพียงหกเดือนเธอลาออก เพราะเงินค่าจ้างต่ำและไม่ได้ทำงานตามที่เรียนมาอย่างเต็มที่ ตอนนั้น คิดจะเปิดกิจการขายผ้าในเรือนขึ้น แต่ยังไม่ทันได้ดำเนินการ กติกาใหม่ภายใต้นโยบายบ้านวัดตะนะท่าก็มีคำสั่งให้ยุติกิจการขายผ้าในเรือนทั้งหมด เธอจึงสมัครเข้าเป็นสมาชิกศูนย์ขายผ้า โดยใช้ผ้าทอจากแรงงานในครอบครัว แม่ พี่สาว และจ้างคนทอ ทั้งที่เรือนเธอเอง และเรือนอื่น รวมทั้งหมด 9 คุก

นอกจากการนั่งขายในศูนย์แล้ว ประมาณ 1 ครั้ง/เดือนเป็นอย่างน้อย เธอจะรวบรวมผ้าไปส่งขายให้ ร้านค้าแห่งหนึ่งในเวียงจันทน์ แม้ตัวรายได้สำหรับการส่งผ้าขายเวียงจันทน์จะมากกว่าการขายที่ศูนย์ และบรรยากาศ ภายในศูนย์ที่เธอว่า “มีแต่การแย่งแข่งขันและว่าเสียดสีกัน” แต่เธอก็ยังนั่งขายที่ศูนย์อยู่ และเป็นคนหนึ่งที่พยายามต่อรอง ได้ตอบกับภาพลักษณ์ของผานม ในช่วงการเปลี่ยนแปลงหลังจากการสร้างศูนย์หลังใหม่

เธอชี้ว่า ปัญหาที่นักท่องเที่ยวไม่เข้ามาผานม เกี่ยวข้องกับ พวกไกด์ เห็นแก่เงินมากเกินไป ไม่ค่อยพา แยกลง เพราะไม่มีค่าคอมมิชชั่นให้ ต่างกับทางบ้านช่างเหล็ก มีร้านค้าเอกชนรายใหญ่ร้านหนึ่งจ่ายค่าคอมมิชชั่นให้ไกด์ ให้รถโดยสารทั้งหมดที่พาแยกไป บางทีก็ไปบอกแยกว่า ผานมเอาผ้าจากที่อื่นมาขาย เธอเองเคย ประสบกับตัวเอง เธอบอก ราคาผ้ากับแยกไป 10 ดอลลาร์ ไกด์เพิ่มเป็น 15 ดอลลาร์แล้วกลับมาเอาเงินไป บาง คนไล่ถามว่า จะให้คอมมิชชั่นเท่าไร

อีกปัญหาหนึ่งเกิดจาก คนที่ไปเขียนหนังสือผิดๆ ว่า คนที่นี้ไม่ได้ทอผ้าเองแล้ว เธอว่า ที่อื่นๆ ก็เอามาขายเหมือนกัน บางทีเอาผ้าจากเวียงจันทน์มาขาย และมากกว่าผานมด้วยซ้ำ แต่พวกโกดและหนังสือพวกนั้นไม่เคยเขียนถึง

"โกดน่าจะคุยให้แซกฟังว่า ลื้อมีอะไรดีๆ แซกหลายคนเขาสนใจลื้อ"

ลื้อมีอะไรดีๆ ละ ? เธอตอบทันที ผ้าทอไหม

ในวัยนี้ เธอเองยังเห็นว่า ลื้อกับผ้าทอ ยังเป็นสินค้าที่ขายได้ในตลาดท่องเที่ยว แต่ปัญหาติดอยู่ที่ผู้ที่ควรจะนำเสนอภาพนี้ เช่น โกด ไม่พยายามเสนอทำให้เห็น

ปลายปี 2001 เธอใช้เครือข่ายความสัมพันธ์กับนักธุรกิจชาวไทยคนหนึ่งที่น่าเชื่อถือ เข้ามาลองตลาดส่งผ้าทอ(ที่ไม่ใช่แค่ของบ้านผานม)ในหมู่บ้านท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในจังหวัดอุดรธานี เมื่อเริ่มได้เงิน ก็กลับไปเอาผ้าที่ขายอยู่เวียงจันทน์บ้าง อยู่ผานมบ้าง ซ้อมผิงไปส่งขายลักษณะนี้อีกหลายครั้ง ต้นปี 2002 เธอเริ่มไปสำรวจตลาดในกรุงเทพ พัทยา ลำสุต เธอบอกกับผู้วิจัยว่า เธออาจจะย้ายล้ามะโนมาอยู่ที่เวียงจันทน์จะได้ทำใบข้ามแดนได้ง่าย และเธอจะขออนุญาต(กรณีที่สอง) ไปดูแหล่งท่องเที่ยวในเมืองไทย เพราะเธอเชื่อว่า ถ้าขายอยู่อย่างนั้นไปไม่รอดแน่

โดยสรุป ทั้งสี่กรณีที่มีความต่างกันในระดับของทุนสะสม เห็นได้ชัดเจนว่า ในการดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่รอดทางเศรษฐกิจด้วยการยุ่งเกี่ยวกับ ธุรกิจผ้าทอ ไม่ว่าจะระดับการผลิต ระดับผลิตและขายเอง หรือรับมาขายอย่างเดียว จะต้องใช้ทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมในรูปแบบของเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิม และสร้างใหม่เพื่อหาช่องทางในการค้าขาย ภายใต้เงื่อนไขของฤดูกาลท่องเที่ยวที่มีขึ้น-ลง และตลาดการแข่งขันขายผ้าที่ทวีความเข้มข้นขึ้น ยิ่งการก้าวข้ามพื้นที่ผานมไปสู่ตลาดที่กว้างขึ้น เช่นในกรณีที่หนึ่งและสี่ ยิ่งทำให้เธอผูกโยงกับความเป็นลื้อ หรือผานม ที่ถูกสร้างขึ้นน้อยลงเรื่อยๆ บางกรณีถึงขั้นปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับ "ผ้าผานม" ซึ่งตัวบทต่างๆ พยายามนำเสนอให้เชื่อมโยงกับชุดความหมายของกษัตริย์ ราชสำนักหลวงพระบาง ความเป็นชาติพันธุ์ ความจริงแท้ดั้งเดิม หรือกระทั่งความเป็นหลวงพระบาง เพราะ ในตลาดจริงมีการเลื่อนไหลของลายและแบบเหมือนกันไปทั้งหมด

การพยายามนำเสนอภาพ "ผานม" ในฐานะนักอนุรักษ์ผ้าดั้งเดิมของหลวงพระบางของกรณีที่ 2 ก็ไม่สามารถทำตลาดได้มากนัก "ผ้าผานม" จึงไม่ได้ถกเถียงกันถึงความจริงแท้ทางชาติพันธุ์ แต่ค่อยๆ เปลี่ยนย้ายไปเป็นเรื่องของมาตรฐานในระบบตลาด ที่เน้นเรื่อง "คุณภาพ" มากกว่า

ภายใต้บริบทการแข่งขันในการขายผ้า และพรรค-รัฐเข้ามาแทรกแซงในการจัดพื้นที่และปฏิบัติการด้านการพัฒนาให้เป็นบ้านต้นแบบ กรณีที่สี่ ซึ่งเดิมก็เหยียบอยู่ทั้งพื้นที่ในบ้าน และนอกบ้านอยู่แล้ว ก็กลายเป็นเงื่อนไขผลักดันให้เธอพึ่งพิงกับตลาดที่กว้างไกลออกไป ส่วนคนที่อยู่ในตำแหน่งการเมืองกลับกลายเป็นข้อจำกัดในการที่จะเข้าแข่งขันในตลาดได้อย่างเต็มที่ ด้านคนที่มีทุนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมน้อยที่สุด อย่างกรณีที่สาม ก็หาช่องเอาตัวรอดในระบบรับจ้างทอผ้าให้กับคนในบ้าน และมีหลักประกันในการดำรงชีวิตมากกว่าเดิม แต่ทุกกรณี จะมีหลังพิงทางเศรษฐกิจในครัวเรือนด้านอื่นๆ มารองรับ ทั้งการผลิตในภาคเกษตร นาไร่ สวน ริมน้ำ ตลาดค้าของชำ หรือตลาดค้าผ้าในต่างประเทศ เป็นต้น

สรุป

ภายใต้กระบวนการสร้างภาพนามให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว เป็นสินค้า และวัตถุประสงค์สำหรับบริโภคในเวทีการท่องเที่ยว รวมถึง อยู่ภายใต้ นิยามอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นชาติ ที่ใช้เทคนิคอำนาจหลายรูปแบบมาตอกตึงความหมาย นิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และขีดกรอบทางสัญลักษณ์ให้ ไทบ้านผานม มีความเป็นอื่น แต่ไทบ้านก็ไม่ได้จำนน ตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ หรือหนีหายไปจากพื้นที่ของการปฏิบัติการอำนาจเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้ แต่มีการเคลื่อนไหว ได้ตอบ ดันร่น ดังนี้

ในระดับกลุ่ม ที่ได้รับการสนับสนุนจากการเข้ามาจัดการพื้นที่ของพรรค-รัฐ ภายใต้นโยบายบ้านวัดทะนะท่า โดยมุ่งหวังจะสร้างโอกาสเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว และการส่งเสริมให้กลุ่มผู้ขายในศูนย์ ฯ สร้างกฎเกณฑ์เพื่อป้องกันความขัดแย้ง และดำรงความเป็นผู้ผลิตผ้าเองทั้งหมด แนวทางดังกล่าวพยายามจะจัดการความขัดแย้งภายในบ้าน และสร้างหน่วยการผลิตที่เป็นจริง แต่ก็ไม่ได้สอดคล้องกับบริบทการแข่งขันในท้องตลาดแม้แต่น้อย อีกทั้งยังทำให้พฤติกรรมซื้อขายของคนในกลุ่มกลายเป็นสิ่งต้องห้ามต้องหลบๆ ซ่อนๆ และภาพลักษณ์ที่ก่อให้เกิดการตั้งคำถามกับความจริงแท้ดั้งเดิมของพื้นที่ท่องเที่ยว แต่ในด้านกลับ “กลุ่ม” ก็หยิบใช้อัตลักษณ์ใหม่ เช่น บ้านวัดทะนะท่า /การเป็นต่างหน้าแขวงหลวงพระบาง มาได้ตอบ และจัดชั้นของบ้านตนไว้ต่างจากบ้านอื่นในแขวง และใช้เงื่อนไขในตลาด รวมถึง มติของประชุมของพรรค-รัฐ เพื่อจ้ำจัด กับกฎเกณฑ์ที่ไม่สอดคล้องในการค้าผ้า

ในระดับปัจเจก ผู้หญิง 4 คนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การท่องเที่ยว “ผานม” ล้วนไม่ค่อยได้ใช้ความเป็นสื่อ ในฐานะอัตลักษณ์ที่ขายได้ หรือ ใช้ภาพความเป็นชาติพันธุ์ที่ถูกนำเสนอ มาเปลี่ยนเป็นต้นทุนในการขายจริงเท่าใดนัก เพราะการผูกติดกับอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งอย่างตายตัวจะทำให้เธอไม่สามารถอยู่รอดในทางเศรษฐกิจได้ และทุกกรณีจะใช้ต้นทุนทางสังคม ที่เป็นเครือข่ายทั้งในบ้าน และนอกบ้านเพื่อขยายการค้าขายของตนออกไป และเมื่อตลาดผ้ามีการแข่งขันสูงขึ้น ทุกคนยังต้องพึ่งพาอยู่กับฐานเศรษฐกิจภาคอื่นๆ ที่หลากหลาย ทั้งการค้าของชำ หรือการขยับขยายตลาดสู่ต่างประเทศ แต่ที่สำคัญก็คือ การผลิตในภาคการเกษตร อันเป็นแหล่งใหญ่ที่เป็นหลังพิงให้กับไทบ้านผานมมาตลอดเวลา.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คำคุณ สัทธิตมาน

- 2542 "สาวงาม,เด็ก,พระพุทธรูป,ตลิ่งของ และเส้นทาง offroad จากหน่วยทรายถึง หลวงพระบาง" ใน อธิภาพ โลหิตกุล(บก.) หลวงพระบาง:หัวใจของล้านช้าง , กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน

ฉลอง ธารพรวค์

- 2542 เบิ่งลาว ,กรุงเทพฯ,ไพลินสีน้ำเงิน

รุ่งมณี

- 2517 เจ้าที่เจ้าน้องผู้ต่อสู้เพื่อเอกราชของลาว,กรุงเทพฯ ,เจริญวิทย์การพิมพ์

สมหมาย เปรมจิตต์(แปล)

- 2535 ประวัติศาสตร์ลาว ,สีลา วีระวงส์(เรียบเรียง),กรุงเทพฯ:มติชน

สวาทวี สุวรรณสถิตย์ กับมนต์จิต เทียมสิงห์

- 2536 "มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป:กรณีบ้านผานม" ใน ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล(บก.)ล้านนาสู่ล้านช้าง, กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุวิทย์ อธิศาสตร์

- 2542 ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975,สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

สุรัชย์ ศิริไกร

- 2542 การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว,กรุงเทพฯ,สำนักพิมพ์คบไฟ

เสรี ดันศรีสวัสดิ์ และอรุณี เน้นหนา

- 2544 สะบายดีหลวงพระบาง ,กรุงเทพ,สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว.

อัมพร จิรัฐติก

- 2542 "ตามหาความหมายบนเส้นทางทอด จากหลวงพระบางถึงเวียงจันทน์" ใน อธิภาพ โลหิตกุล(บก.),หลวงพระบาง:หัวใจของล้านช้าง ,กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน

หนังสือพิมพ์

หนังสือเนชั่นรายสัปดาห์ ,ปีที่ 8 ฉบับที่ 368 ,24-30 มิถุนายน 2542.

หนังสือพิมพ์เวียงจันทน์ใหม่,19 พะจิก 1999. (ภาษาลาว)

เอกสารภาษาลาว

มาตรฐานของการสร้างชีวิตวัฒนธรรมใหม่ ,กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม,ส.ป.ป. ลาว 1998

เพลงลาว

สาวผานมเข็นฝ้าย เนื้อร้องทำนองโดย ค.คำมาลาวง

สารคดีโทรทัศน์

สารคดีเรื่อง สงกรานต์หลวงพระบาง ในชุดสารคดี "อินโดจีน" ผลิตโดย บริษัท แปซิฟิก อินเตอร์คอมมูนิเคชั่น จำกัด โดยมีคุณ วิมลมาศ เสรีนนทชัย เป็นผู้เขียนบท และนาย วิลาศ ปัญญาไรจน์เป็นช่างภาพ ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์

ภาษาอังกฤษ

Crawshaw ,Carol and Urry , John

- 2000 "Tourism and The Photographic Eye" in Chris Rojek and John Urry (eds.),
Touring Cultures Transformations of Travel and Theory,London and New York,
ROUTLEDGE :176-195.

Cummings,Joe

- 1998 Lao,Hawthorn,LonelyPlanet Publication.

Edenson Tim

- 1998 Touists at the Taj :Perormance and meaning at a Symbolic Site
London and New York ,Routledge.

Engelmann,Francis

- 1997 "Luang Prabang a ghost town return to life" The UNESCO Courier.
July/August ,44-46.

Galani-Moutafi Vasiliki

- 2000 "The self and the other Traveler,ethnographer,tourist " ,
Annals of Tourism Research,V.27(1),January , 203-224.

Grayman,Jesse(ed.)

- 1996 Let'sGo :The Budget Guide to Southeast Asia ,UK,Macmillan.

Joshua Eliot , Jane Bickersteth and Dinash Gardner

- 1999 Laos Handbook 2nd edition.Pulished by Footprint .

MacCannell,Dean

- 1973 " Staged Authenticity :Arrangements of Social Space in Tourist Settings"
American Journal of Sociology. Vol.79(3) November,589-603.

Neis,P

- 1997 Travels in Upper Laos and Siam,Bangkok,White Lotus Press.

Picard ,Michel and E. Wood ,Robert (eds.)

- 1997 Tourism,Ethnicity,and the State in Asian and Pacific Societies.
Honolulu :University of Hawai'i Press.

Trankeil,Ing-Britt

- 1993 Luang Prabang ,Paper for the 5th International Conference on Thai Studies
,SOAS,London,5-10 July 1993.
1997 Royal Relics:Ritual and Social Memory in Louang Prabang" in
Grant Evanns(ed.) Laos Culture and Society,Chiang Mai :Silkworm Book

Urry , John

1988 **Tourist Gaze : leisure and travel in contemporary societies .**
London:Sage.

Wilson, David

1993 "Time and tides in the anthropology of tourism," in Michael Hitchcock,
Victor T. King and Michael J.G.Parnwell(eds.) **Tourism in South-East**
Asia.London and New York:Routledge,32-47.

Wood ,Robert E.

1993 "Tourism culture and the sociology of development," in Michael Hitchcock,
Victor T. King and Michael J.G. Parnwell (eds.) **Tourism in South-East**
Asia.London and New York: Routledge,48-70.

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ

: ชุมชน เมืองงาม ความขลัง¹

ธีรวัฒน์ แก้วแดง

บทนำ

“พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ : ชุมชน เมืองงาม ความขลัง” เป็นการเสนอให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในลักษณะต่างๆ ที่ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคม

ความหมายหนึ่งของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ เป็นลักษณะความเชื่อที่เกี่ยวกับผีของท้องถิ่น ทั้งในลักษณะผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ ที่มีนัยยะทางความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นพลังอำนาจที่สามารถควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชนนั้นๆ ให้อยู่กันอย่างเป็นระเบียบ รวมทั้งเป็นเรื่องของขวัญ และความคาดหวังในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

แต่ความหมายลักษณะนี้ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มักส่งผลกระทบต่อหลักให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอตกไปอยู่ชายขอบ ทำให้เกิดการนิยามความหมายในเชิงลบ แล้วตามมาด้วยการกระทำการพยายามทำลายระบบความเชื่อนี้ให้หมดไปในลักษณะต่างๆ หรือในอีกลักษณะหนึ่งคือ การนิยามความหมายพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอนี้เสียใหม่ให้เป็นเรื่องของกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาภายใต้นโยบายของรัฐ จึงมีการดึงพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้เข้ามาเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยในการพัฒนาแนวทางนั้นประสบความสำเร็จ

แต่ถึงจะมีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปในลักษณะใด และความหมายเหล่านั้นจะส่งผลต่อแนวทางการกระทำต่อไปอย่างไร ในปัจจุบันพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอก็ยังคงอยู่ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงอยู่ภายใต้กรอบคำถามหนึ่งที่ว่า พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอมีการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่อย่างไร ภายใต้กระบวนการถูกทำให้เป็นชายขอบของสังคมเช่นนี้

การนิยามความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอในปัจจุบันมีอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้หยิบยกปรากฏการณ์ของกระบวนการนิยามความหมายใหม่ในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอที่เห็นได้ชัดๆ มาเสนอ คือ ในด้านของนัยยะทางชุมชนทั้งในความหมายเก่าและใหม่ , ด้านการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศตามแนวทางของรัฐ โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยว

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หัวข้อเรื่อง “การช่วงชิงความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง ภายใต้ สปป.ลาว” สาขาวิชามานุษยาศาสตร์ คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2545

เที่ยวเมืองหลวงพระบาง เมืองงาม เมืองมรคโลก และในด้านความหมายที่กำลังขยายตัวมากขึ้น คือในด้านของความเชื่อส่วนบุคคลในด้านความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของปูเอย่าเอยที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล

ผี : พิธีกรรมและความเชื่อชายขอบ

ท่ามกลางการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจร่วมสมัย พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผี ไม่เป็นที่ยอมรับของอำนาจสมัยใหม่ในฐานะความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชุมชน แต่ถูกตีตราว่าเป็นเรื่องของระบบความเชื่อที่มลาย ล้าหลัง และถดถอยถึงระบบความเชื่อของสังคมที่ยอมรับเฉพาะศาสนาหลักเท่านั้น พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงถูกผลักให้ออกไปอยู่ชายขอบของสังคม

ความเป็นชายขอบ (Marginality) มีค่านิยมที่หลากหลายกันออกไป ทั้งความเป็นชายขอบที่พิจารณาจากมิติพื้นที่ มิติทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม ถึงแวดล้อม ฯลฯ เฉพาะแค่ในแง่ของมิติพื้นที่ ก็อาจจะมองได้ทั้งในแง่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และพื้นที่ทางความคิด ซึ่งต่างก็ปรากฏกระบวนการกลายเป็นชายขอบด้วยกันทั้งสิ้น (สุริชัย 2543 : 2)

แต่ถึงจะมีการนิยามความหมายที่หลากหลายอย่างไร จุดร่วมของกระบวนการเป็นชายขอบอย่างหนึ่ง คือ ภาวะชายขอบเป็นมโนทัศน์ทางทฤษฎีที่ให้ความเข้าใจอย่างครอบคลุมรอบด้านต่อความสัมพันธ์แห่งอำนาจที่ไม่เสมอภาคกัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ อ้างใน สุริชัย 2543 : 32) แล้วส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะ การกีดกัน ต่อต้าน ต่อรอง ช่วงชิง ระหว่างกลุ่มที่สามารถเข้าถึงอำนาจหลักของสังคม กับกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงอำนาจนั้นๆ ได้ ซึ่งมโนทัศน์นี้ไม่ได้จำกัดแต่ในมิติของความไม่เสมอภาคทางอำนาจด้านเชื้อชาติ เพศ ชนชั้น เท่านั้น แต่ในสังคมหนึ่งๆ อาจจะมีปรากฏภาวะชายขอบให้เห็นได้อีกในหลายๆ มิติ เช่น ภาวะความเป็นชายขอบของพิธีกรรมและความเชื่อ ,ภาวะชายขอบของศาสนา เป็นต้น รวมทั้งความเป็นชายขอบอาจจะเกิดจากกระบวนการพยายามที่จะทำให้อะไรบางอย่างเป็นสินค้า (Commoditization) (อานันท์ 2543 : 1)

ความเป็นชายขอบเกิดได้ใน 2 ทิศทางที่ตรงกันข้ามกัน คือ ทิศทางแรก ความเป็นชายขอบเกิดจากการถูกกีดกัน ถูกลดอำนาจ หรือถูกเบียดขับ เช่นกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ที่ถูกกีดกันให้ออกไปจากสังคม หรือในด้านการพัฒนาระบบความเชื่อผลักออกไปจากโครงสร้างของระบบความเชื่อในสังคม และในทิศทางที่สอง ความเป็นชายขอบเกิดขึ้นจากการถูกดึงเข้าร่วมกระบวนการ เป็นทิศทางที่ตรงกันข้ามกับทิศทางแรก เช่น การดึงเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาประเทศ หรือดึงเอามาขายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมมรดกการท่องเที่ยว ดังนั้น กระบวนการเกิดเป็นชายขอบจึงไม่ได้เกิดเพราะถูกกีดกันอย่างเดียว แต่เกิดจากกระบวนการทั้งด้านที่ถูกกีดกันออกไป และด้านที่ดึงเข้ามา ประเด็นสำคัญคือ เงื่อนไขบริบท และสาเหตุอะไรที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ชายขอบ (อานันท์ 2543 : 1)

การเกิดกระบวนการเป็นชายขอบนั้นมักจะเกิดขึ้นจากสาเหตุหลักๆ ที่เป็นพลังผลักดันที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ความเป็นชายขอบตามมาก็คือ กระบวนการสร้างรัฐชาติ ,กระบวนการพัฒนาแนวพัฒนานิยม และกระบวนการโลกาภิวัตน์ กระบวนการเชิงโครงสร้างเหล่านี้ไม่ได้มีพัฒนาการที่แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นกระบวนการที่เคลื่อนตัวทับซ้อนและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างลึกซึ้งสืบเนื่องต่อกันมา (สุริชัย 2543 : 82)

พื้นฐานความเชื่อดั้งเดิม และพัฒนาการทางศาสนาของลาว

ในสมัยโบราณความเชื่อเรื่องผี เป็นศาสนาดั้งเดิมของสังคมลาว และผีที่สำคัญมากก็คือ ผีฟ้าผีแดน ที่เป็นผีบนสวรรค์มีพลังอำนาจคอยควบคุมมนุษย์และสรรพสิ่ง สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ทั้งดีและร้ายต่อชีวิตมนุษย์ และสรรพสิ่งได้ ดังนั้นจึงต้องมีพิธีกรรมบูชาแดนเพื่อให้แดนเกิดความเมตตาและส่งผลให้ชีวิตของมนุษย์มีความสุข

ผีคำหรือผีบรรพบุรุษ เป็นบรรพชนบริวารของแดนลงมาบุกเบิกโลกมนุษย์ในยุคแรก ต่อสู้กับปัญหาจนตัวตาย ถูกหลาณจึงมีพิธีกรรมเช่นสรวงบูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษนั้นเป็นประจำ และสร้างห้างสร้างหอไว้บูชา ผีบรรพบุรุษที่สำคัญได้แก่ ผีปู่เฒ่า ย่าเฒ่า ผีนาถ เป็นต้น

ผีมหาลักษ์หรือผีหลักเมือง เป็นผีที่คุ้มครองบ้านเมือง เป็นภูมิเจ้าที่อาศัยอยู่บริเวณที่ถือเป็นทำเลสร้างเมืองครั้งแรก มักจะมีสัญลักษณ์กำหนดเป็นหลักเขตไว้จึงเรียกว่าหลักเมือง (จารุวรรณ 2530 : 86-87)

นอกจากผีชั้นดีใน 3 ลักษณะข้างต้นที่กล่าวมา ยังมีผีระดับต่างๆ ไป และผีร้ายรวมอยู่ด้วย ผีต่างๆ ไป ก็คือ ผีป่า ผีเขา ผีน้ำ ที่คอยทำหน้าที่ปกป้องรักษาเขตแดนต่างๆ และ ผีร้าย เช่น ผีเปรต ผีพราย ผีพวกนี้ไม่มีประโยชน์ต่อใคร คอยแต่จะทำร้ายให้คนอื่นเดือดร้อน จึงต้องมีการอุทิศส่วนกุศลไปให้ตามงานบุญต่างๆ

ในศตวรรษที่ 5 ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เริ่มแพร่กระจายเข้ามาในลาว มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพู จำปาสัก บริเวณลาวตอนใต้และที่เวียงจันทน์ ในศตวรรษที่ 6 ศาสนาพราหมณ์รุ่งเรืองมากขึ้น จนมีประเพณีบวงสรวงในรูปแบบต่างๆ เพื่อขอพรจากเทพเจ้าให้ช่วยปิดเป่าภัยอันตรายที่อาจจะเกิดกับตนเอง และครอบครัวให้หมดไป มีการขอโชคขอลาภที่ตัวเองปรารถนา รวมทั้งเกิดคัมภีร์ไสยพระเวทย์ต่างๆ ความเชื่อนี้ในบางส่วนยังได้มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม 2543 : 70)

และลัทธิความเชื่อที่สำคัญที่เข้ามาในลาว จนกลายมาเป็นศาสนาหลัก แล้วมีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อ และการดำเนินชีวิตของคนลาวอย่างมาก ก็คือ ศาสนาพุทธ² บทบาทของพุทธศาสนาจึงเริ่มที่จะมีอิทธิพลมากขึ้นในระบบคิดของผู้คนในสังคม โดยอิงอยู่กับอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งคิดว่าผู้ที่เป็นกษัตริย์เป็นผู้ที่บุญ มีคุณงามความดี และเป็นผู้ที่ประเสริฐ บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อกษัตริย์จึงได้รับการจารึกไว้ในพงศาวดารว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตการปกครองบ้านเมืองจะต้องไม่ขัดต่อหลักธรรมและจารีตประเพณี ราชผู้ประเสริฐสุดคือ ธรรมมิกราช และเป็นพระราชที่พระโพธิสัตว์ใช้ชาติมาเกิด จึงมีสรรพนามเรียกแทนกษัตริย์ว่า เจ้าหน่อโพธิ์ เจ้าจอมธรรม องค์ธรรมราช โพธิราชเจ้า เป็นต้น (จารุวรรณ 2530 : 90)

พุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในรูปแบบการเมืองคือ ใช้พิธีกรรมทางพุทธมาเป็นเครื่องมือในการแสดงจงรักภักดีในระบบการปกครอง เช่น มีพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา การสาบานตนว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ที่เป็นประมุขของประเทศ และอีกปัจจัยหนึ่งที่พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในสังคมลาวก็คือ พุทธศาสนาทำให้เกิดการศึกษา และพระสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ โดยเฉพาะเป็นอาจารย์ของกษัตริย์ พุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการกำหนดโลกทัศน์ ราชวัตร และวิถีประชา โดยเหตุที่พระสงฆ์เป็นหลักในการจัดเกลาอบรมสั่งสอนมวลชน จึงมีบทบาทในการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมสังคมทั้งในรูปแบบจารีตประเพณีและกฎหมาย (จารุวรรณ 2530 : 88)

พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาประจำชาติของลาวตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาอย่างเคร่งครัดจริงจัง การนำหลักคำสอนของศาสนาพุทธมาใช้เป็นหลัก ทำให้เกิดความขัดแย้งกับความเชื่อเดิมของชาวท้องถิ่น ซึ่งก็คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ในยุคต่อๆ มา มีการพยายามลิดรอน และล้มเลิกความเชื่อเกี่ยวกับผีให้หมดไป เพราะคิดว่าเป็นความเชื่อที่มั่งงาย ผู้ปกครองสั่งให้เลิกนับถือผีบางตัว พร้อมทั้งทำลายหอผีลง สร้างทัศนคติว่าผีเป็นเรื่องของชาวบ้านส่วนน้อย ส่วนพุทธเป็นของหลวงหรือเป็นของคนส่วนใหญ่

² การเข้ามาของศาสนาพุทธในดินแดนนี้ไม่อาจกำหนดได้แน่ชัดว่าเข้ามาตั้งแต่เวลาใด แต่จากลายลักษณ์อักษรที่เป็นประวัติศาสตร์ลาวก็มาเริ่มต้นกันในยุคของพระเจ้าฟ้างุ้ม คือ เมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มคิดจะเสด็จกลับมาปกครองอาณาจักรล้านช้างแล้ว ก็ได้ทูลขอพระพุทธรูปจากพระเจ้ากรุงอินชวษัฏนครขึ้นไปนครล้านช้างด้วย พระพุทธรูปองค์นั้นก็คือ "พระบาง" พร้อมกันนั้นได้เชิญพระอาจารย์ป่าสมันต์มหาเถระ ผู้ซึ่งได้ชุบเลี้ยงพระเจ้าฟ้างุ้มมาตั้งแต่อดีต และพระเจ้าฟ้างุ้มทรงแต่งตั้งให้เป็น "หลวงพระบาง" (สมเด็จพระสังฆราช) นอกจากนั้นได้เชิญพระภิกษุ สามเณร และนักปราชญ์ด้านต่างๆ จากเขมรมาล้านช้างด้วย)

จนกระทั่งในสมัยของพระเจ้าวิชุลราช (พ.ศ.2043-2063) พระองค์โปรดให้อัญเชิญพระบางจากเมืองเวียงคำ แขวงเวียงจันทน์ มาประดิษฐานไว้ที่วัดมโนรม และเมื่อสร้างวัดวิสุทธารามในปี ในปี พ.ศ.2047 จึงโปรดอาราธนาพระบางมาไว้ที่วัดวิสุทธาราม และตั้งชื่อเมืองใหม่ว่าเป็นเมือง "หลวงพระบาง" และยกพระบางเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองหลวงพระบางตั้งแต่นั้นมา (เดิม 2540 : 24-25)

ตัวอย่างหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดเจนในการปะทะประสานระหว่างพุทธกับผี คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบปฏิบัติใน “ฮิดสึบสอง คองลึบตี”³ อันเป็นพื้นฐานสำคัญทางวัฒนธรรมลาว ที่ได้ปรับเปลี่ยนจากหลักปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมที่เกี่ยวกับผี มาปฏิบัติตามประเพณีทางพุทธมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรชาวท้องถิ่นก็ยังคงไม่ละทิ้งความเชื่อและพิธีกรรมของผีไปเสียหมด ยังคงเหลือพิธีกรรมและความเชื่อของผีใหญ่ๆ อยู่ แต่ก็มีการเปลี่ยนรูปแบบและความหมายไปบ้างตามบริบทเงื่อนไขของสังคม

ตำนาน พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง เป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่สืบทอดมาจากสมัยอดีตอันยาวนาน ความเชื่อเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ที่เชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์เมืองที่มีวิริกรรมอันกล้าหาญ และเสียดสละเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ถูกเล่าสืบทอดกันมาเป็นตำนานเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ในรูปแบบและเนื้อหาหลายๆ ลักษณะ ซึ่งมาเนื้อหาเกี่ยวกับต้นกำเนิดของปู่เยอ ย่าเยอ และวิริกรรมความดีที่ทั้งสองเฒ่าได้กระทำไว้

ตำนานปู่เยอ ย่าเยอ จัดอยู่ในประเภทนิยายปรัมปรา (Myth) ที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และระบบสังคมในสมัยโบราณกาล นิยายปรัมปราจึงเป็นการอธิบายโลก อธิบายการดำเนินชีวิต ของคนโบราณที่ผูกขึ้นเป็นเรื่องราว และถือว่าเป็นเรื่องราวที่ศักดิ์สิทธิ์สูงส่ง โดยที่ตำนานเล่าว่า

“ในสมัยนั้นเมืองลุ่ม หรือ โลกมนุษย์ยังไม่ทันมีสิ่งใด มีแต่หนองน้ำสุกสาyta พระยาแสนบนเมืองฟ้าก็ส่งปู่เยอ ย่าเยอลงมาเมืองมนุษย์ แล้วกล่าวต่อปู่เยอ ย่าเยอว่า ทุกๆ ที่ที่พวกเจ้าเดินออกไปจะมีแผ่นดินเกิดขึ้น พระยาแสนได้ครุฑให้ปู่เยอ ย่าเยอสร้างแผ่นดินดังนี้ เมื่อปู่เยอย่าเยอเดินไปตามฟองน้ำ แผ่นดินก็เกิดขึ้น...” (ศรีศิลป์ 2540 : 9)

³ ฮิด มาจากภาษาบาลีว่า “จาริต” หมายถึงประเพณีที่เคยทำมา ฮิดสึบสอง หมายถึง ประเพณีที่เคยทำกันมาประจำเดือนครบ 12 เดือน เนื้อหาของฮิดสึบสอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยของสังคม การเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่สำคัญมีอยู่ 2 ระยะ คือ ระยะตั้งแต่พระเจ้าฟ้างุ้มนำเอาพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักรลาวล้านช้าง และอีกช่วงหนึ่งคือ การปรับปรุงใหม่สมัยเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ที่เปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธมากขึ้น (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม 2543 : 267)

ส่วนคองลึบตี หมายถึง สิ่งที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา จนกลายเป็นระเบียบและหลักการที่สำคัญ ทุกคนในสังคมจะต้องร่วมกันปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นคนธรรมดา ,ชนชั้นปกครอง หรือพระสงฆ์ (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม 2543 : 269)

ตำนานบทนี้ทำให้เกิดความเชื่อที่ว่าปู่เยอย่าเยอเป็นผู้ที่สร้างโลก อันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ พืช และสัตว์ ดังนั้นจากตำนานบทนี้ ปู่เยอย่าเยอจึงได้รับการเคารพนับถือในฐานะผีบรรพบุรุษของเผ่าพันธุ์มนุษย์ แล้วต่อมาก็มีตำนานวีรกรรมของปู่เยอย่าเยอเรื่องต่างๆ เช่น

“ปู่เยอ ย่าเยอ เคยเป็นแดนอยู่บนฟ้า แล้วลงมาสู่โลกมนุษย์เพื่อมาฟื้นเครื่องเขากาศที่ใหญ่สูงถึงฟ้า จนบดบังแสงตะวัน ทำให้โลกมนุษย์มีอากาศเย็นและมีมืดมิด ทั้งๆ ที่รู้ดีว่า คนทั้งสองต้องตายพร้อมกับเครื่องเขากาศ ดังนั้นจึงสั่งความไว้ว่า “ครั้นว่า กุศว์เมียตายไปแล้ว ให้พวกเจ้าเรียกหาอยู่ทุกมื่อวัน” เพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนอันนั้น ประชาชนดาวผู้รับบุญคุณอันยิ่งใหญ่ จึงพากันกล่าวขานเรียกหาปู่เยอ ย่าเยอ อยู่ทุกมื่อวัน” (เจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ . 2506)

(ปู่เยอ ย่าเยอ)

จากตำนานนี้จึงทำให้ผู้คนจึงยกย่องปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นผีอารักษ์เมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีผู้คนก็ให้ความเคารพบูชามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่เยอ ย่าเยอ มีนัยยะที่เกี่ยวพันกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเชื่อกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผู้ที่มีพลังอำนาจสามารถที่จะบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชน และเป็นขวัญที่พึงทางใจของผู้คน

รวมทั้งในมุมมองมิติวัฒนธรรมทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์กันของกลุ่มคนในระดับต่างๆ โดยผ่านทางการนับถือผีเดียวกัน ในระดับแรกเป็นความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติที่มีการนับถือผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของตระกูล ผีปู่ย่าจะมีอำนาจในเรื่องการดูแล

ทุกข์สุข ความเป็นอยู่ของสมาชิกในวงศ์ตระกูล และจะต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าอยู่เสมอๆ มิฉะนั้นแล้วอาจจะเกิดปัญหาต่างๆ ในการดำรงชีวิตขึ้นได้ ซึ่งพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าจะเป็นการคอกย้ำความระหัดในความสัมพันธ์กันของสมาชิกในวงศ์ตระกูล ที่นำพาความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกัน

จนเมื่อกลุ่มเครือญาติมีการขยายตัวขึ้นเป็นระดับหมู่บ้าน ศิบรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลก็เปลี่ยนไปเป็นผีอารักษ์บ้าน มีอำนาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมู่บ้าน ทุกตระกูลในหมู่บ้านจะนับถือผีอารักษ์บ้านตนเดียวกัน จึงทำให้เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนขยายกว้างขึ้น

และเมื่อการรวมกลุ่มของชาวบ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นชุมชนเมือง ผีที่เคยเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มเครือญาติของผู้ที่มีบทบาทในการปกครองเมือง หรือผีที่สำคัญตามตำนานเมืองต่างๆ ก็ได้ยกสถานะขึ้นเป็นผีอารักษ์เมือง เป็นที่เคารพของทุกคนในเมืองนั้น ซึ่งเท่ากับว่าความเชื่อในผีอารักษ์เมืองเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงให้กลุ่มตระกูล และกลุ่มหมู่บ้านต่างๆ มามีความสัมพันธ์กันภายใต้ผีอารักษ์เมืองตนเดียวกันอีกระดับหนึ่ง ดังนั้นความระหัดในการเป็นสมาชิกของกลุ่มเดียวกันไม่ว่าในระดับใด โดยมีผีเป็นแกนกลางในความสัมพันธ์ ทำให้เกิดระบบการปกครองแบบจารีตประเพณีขึ้น มีกฎข้อห้ามเพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในรูปแบบต่างๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งมีพิธีกรรมร่วมกัน เพื่อคอกย้ำ และสืบทอดอุดมการณ์อำนาจ

ปูเยอย่าเยอ : การกีดกันออกจากระบบความเชื่อกระแสหลัก

หลังจากที่ลัทธิรับเอาศาสนาพุทธเข้ามาและยกให้เป็นศาสนาหลักประจำชาติ การเข้ามาของพุทธศาสนานี้จึงผลักดันให้เกิดการถล่มล้างความเชื่อเรื่องผีในระบบความเชื่อเก่า โดยให้ความหมายของความเชื่อเกี่ยวกับผีว่าเป็นเรื่องทั้งมลาย พิศุจน์ไม่ได้ ขัดกับหลักศาสนา ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีถูกทำลายลงไปอย่างมาก ดังในสมัยของพระเจ้าโพธิสารกษัตริย์องค์หนึ่งของหลวงพระบางที่สั่งให้รื้อถอนหอผี และล้มเลิกการนับถือผีในเขตเมืองหลวงพระบาง แล้วส่งเสริมให้ประชาชนหันมานับถือพุทธศาสนา มีการนำใช้ชื่อและความหมายทางพุทธศาสนาเข้ามาเปลี่ยนแทนชื่อเรียกต่างๆ ที่ชัดเจนที่สุดคือ การเปลี่ยนชื่อรัฐ จากเชียงคัง เชียงทอง ล้านช้าง มาเป็น “หลวงพระบาง” ตามชื่อของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง มีการสร้างวัดซ้อนทับลงบนพื้นที่เดิมของหอผี แล้วให้วัดเป็นศูนย์กลางความเชื่อในหมู่บ้านแทนหอผีประจำหมู่บ้าน หรือในตัวอย่างของ ชุมชนหนึ่งที่มีพื้นที่ติดกับหอผีปูเยอย่าเยอ เดิมมีชื่อว่า “บ้านเลื้อเมือง” ซึ่งเลื้อเมืองก็หมายถึงปูเยอ ย่าเยอ ในฐานะผีอารักษ์เมือง ก็เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านมาเป็น “บ้านอาฮาม” หลังจากสร้างวัดอาฮามซ้อนทับไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของผีเดิม จึงเท่ากับว่าพุทธศาสนาพยายามผลักดันระบบความเชื่อเดิมให้ออกไปจากพื้นที่ทางสังคมของสังคมลาวทั้งทางนามธรรมและรูปธรรม พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงถูกลบล้าง หรือถูกกีดกันให้ไปอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายขอบของโครงสร้างระบบความเชื่อใหม่ไปโดยปริยาย

ในปัจจุบันการกีดกันความเชื่อผีให้ตกไปอยู่ชายขอบ แสดงออกมาในหลายๆ ลักษณะ และจากคนหลายๆ กลุ่มในสังคม เช่น ทางฝ่ายข้าราชการของรัฐ ที่พยายามจำกัดขอบเขตของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้อยู่ในพื้นที่ที่ทางรัฐกำหนดเท่านั้น ข้าราชการฝ่ายวัฒนธรรมท่านหนึ่งกล่าวว่า “สมัยก่อนคนลาวนับถือผีเป็นศาสนาดั้งเดิมก็จริงอยู่ แต่ปัจจุบันได้ละทิ้งกันหมดแล้ว หันมานับถือพุทธกันเป็นส่วนใหญ่ การนับถือผีเป็นเรื่องของความล้าหลัง งามาย แต่ก็มีคนกลุ่มเล็กๆ ยังคงนับถือกันอยู่ ทางราชการก็ไม่ได้ทำอะไร เป็นสิทธิของส่วนบุคคล แต่ก็คอยสอดส่องดูแลให้อยู่ในกรอบที่รัฐยอมรับได้เท่านั้น”

หรือในตัวอย่างของพระสงฆ์ท่านหนึ่งที่กล่าวว่า ผีเป็นเรื่องของความมมงามาย ชัดกับหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา และพระสงฆ์รูปนี้ก็พยายามที่จะกำจัดความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านให้หมดไป เช่น การไปตัดผี รื้อศาลผีของหมู่บ้านลง หรือทำลายเสาไ้บ้าน เป็นต้น

ทางฝ่ายประชาชนเองส่วนใหญ่อีกก็ประกาศว่าตัวเองเป็นพุทธศาสนิกชน นับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก ไม่ได้นับถือผี แต่ก็มีประชาชนบางกลุ่ม และบางวัย โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงความเชื่อเกี่ยวกับผีไว้ ซึ่งก็นำมาผสมผสานกับความเชื่อของพุทธ เช่น หลังจากตักบาตรพระคอนเข้าแล้ว ข้าวที่เหลือจะนำมาไว้ที่เสาด้านหนึ่งของบ้านเพื่อไหว้ผีบ้าน หรือนำข้าวไปไว้ตามพื้นดินเพื่อไหว้พระแม่ธรณี

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่า ซึ่งเป็นพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผี ก็ไม่สามารถที่หลีกเลี่ยงแรงผลักดันนี้ได้ แต่ปัจจุบันพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่าก็ยังมียกกลุ่มคนที่นับถือและสืบทอดพิธีกรรมอยู่ เพราะเนื่องมาจากการปรับตัวของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่า ที่พยายามสร้างความกลมกลืนกับศาสนาหลัก รวมทั้งการให้ความหมายปู่เฒ่าเฒ่าว่าเป็นผีบรรพบุรุษของท้องถิ่น ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงอยู่รอดมาได้

เทวดาหลวง : การปรับตัวเพื่อผสมผสานกับความเชื่อหลักของสังคม

การเข้ามาของพุทธศาสนาทำให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เฒ่าเฒ่า ถูกกีดกันให้ไปอยู่ชายขอบ เนื่องจากเป็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิม ที่ขัดกับหลักคำสอนของพุทธศาสนา

แต่คุณสมบัติด้านหนึ่งของพุทธศาสนา คือ สามารถที่จะนำเอาความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานในโครงสร้างของตัวเองได้ ซึ่งพุทธได้หยิบเอาผีมาเป็นตัวอย่างยืนยันในหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของตัวเอง โดยที่ระบบโครงสร้างของผีก็จะมีระเบียบระดับชั้นของผี ว่าเป็นผีชั้นดี – ผีชั้นเลว ตามบทบาทและหน้าที่ของผีแต่ละตัว จึงสอดคล้องกับหลักกฎแห่งกรรมของพุทธที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ขึ้นสวรรค์ ก็เหมือนกับเป็นผีชั้นดีที่อยู่เมืองฟ้า ทำชั่วก็ตกนรก ก็เปรียบดั่งผีชั้นเลวที่ต้องทุกข์ทรมาน

ดังนั้นปู่เยอ ย่าเยอ จึงสามารถที่จะอยู่รอดและได้รับการยอมรับ เพราะเปรียบเทียบได้ว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผู้มีวิริกรรมกล้าหาญ ทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม เมื่อตายไปแล้วจึงเป็นผีคือนุ้ยบนเมืองฟ้า เป็นผู้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งมีการเรียกขานปู่เยอ ย่าเยอเสียใหม่่ว่าทั้งสองไม่ใช่ผี แต่เป็น “เทวดาหลวง” ตามความเชื่อเรื่องเทวดาในหลักคำสอนพุทธศาสนา ที่ว่าเทวดาคือผู้ที่กระทำความดีแล้วไปเกิดในภพภูมิชั้นสูง มีพลังอำนาจคอยช่วยเหลือมวลมนุษยชาติให้รอดพ้นจากความลำบาก ผู้คนที่ให้ความศรัทธาใน ปู่เยอ ย่าเยอ จึงมักจะเรียก ปู่เยอ ย่าเยอ ว่า “เทวดาหลวง” มากกว่าที่จะขนานนามว่าทั้งสองเป็น “ผี”

การเรียกปู่เยอ ย่าเยอว่าเป็นเทวดาหลวง จึงเป็นการยกระดับความสำคัญของปู่เยอ ย่าเยอ ให้สอดคล้องกับระบบพุทธศาสนาอันเป็นระบบความเชื่อกระแสหลัก รวมทั้งเป็นการผลักดันให้ปู่เยอ ย่าเยอ เข้าไปอยู่ในโครงสร้างของพุทธได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน และต่อมาเมื่อปู่เยอ ย่าเยอเป็นเทวดาหลวงแล้ว ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักของศาสนา เช่น ปู่เยอ ย่าเยอ ต้องมีการฟังเทศน์ ฟังธรรม รับศีลก่อนที่จะออกเพื่อนร่วมขบวนพิธีงานบุญเดือน 5 หรือ ให้ความหมายว่าเทวดาหลวงนอกจากจะปกป้องรักษามืองแล้ว ยังเป็นผู้ที่คอยคุ้มครองศาสนาอีกด้วย

(ปู่เยอย่าเยอ หรือเทวดาหลวง รับศีลฟังเทศน์ก่อนประกอบพิธีกรรมในงานบุญเดือน 5)

รวมทั้งในตัวชาวบ้านเองที่นับถือศาสนาพุทธ พร้อมทั้งมีศรัทธาในความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ นอกจากจะประกอบพิธีกรรมในรูปแบบของความเชื่อดั้งเดิมแล้ว ยังประกอบพิธีกรรมตามแบบพุทธ แต่มีนัยยะที่กล่าวถึงความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อีกด้วย เช่น การทำบุญเลี้ยงพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ , การใส่บาตร กรวดน้ำไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ หรือเมื่อมีใครจะบวช ก็จะต้องนำผ้าไตรจีวร ไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ อนุโมทนาด้วย เป็นต้น

การผสมกลมกลืนกันในระบบความเชื่อในแนวที่กล่าวมาแล้วนี้ นับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ยังสามารถรักษาให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงอยู่ได้ และนับว่าเป็นการปรับตัวในอีกรูปแบบหนึ่งของความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในหลวงพระบาง

การอิงอยู่กับแหล่งอำนาจหลักของสังคม

ตั้งแต่อดีตมา พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ยังคงอยู่รอดมาได้ท่ามกลางการผลักดันต่อต้าน ถบถ้าง จากพลังอำนาจหลักของโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เหตุผลหนึ่งคือ เนื่องมาจากได้รับความอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์

พระมหากษัตริย์ลาวทรงรับเอาพุทธศาสนาเข้ามา แล้วประกาศให้เป็นศาสนาหลักของลาว ก็จริงอยู่ และทรงส่งเสริมให้ประชาชนภายในรัฐหันมานับถือศาสนาพุทธแทนการนับถือผีแบบแต่ก่อน แต่ถึงอย่างไรการนับถือผีในสังคมก็ไม่ได้หมดไป เพราะประชาชนลาวได้นำเอาความเชื่อเรื่องผีมาผสมกับกับความเชื่อทางศาสนาพุทธ แล้วเคารพนับถือไปควบคู่กัน รวมทั้งแต่สถาบันกษัตริย์เอง ที่ตามประวัติศาสตร์ได้บันทึกว่าทรงสั่งให้ทำลายผีให้หมดไป แต่ก็เป็นการทำลายผีบางส่วน แล้วก็รักษาผีบางส่วนเอาไว้ โดยเฉพาะผีปู่เยอ ย่าเยอ

ผีปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ในฐานะที่เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ตามตำนานการเล่าขานในประวัติศาสตร์ กษัตริย์จะมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีตามฮีต 12 คอง 14 ที่กษัตริย์พึงปฏิบัติ โดยทางพระราชวังจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการจัดพิธีกรรม แล้วให้ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเรียกว่าพวก “ไทหอ” เป็นผู้จัดพิธีกรรม และดูแลรักษาพิธีกรรมและความเชื่อนี้ พวกไทหอส่วนใหญ่ก็คือชาวบ้านหมู่บ้านอาไฟ อาฮาม รวมทั้งพวกไทหอนี้จะได้รับสิทธิในการไม่ต้องเสียภาษี และยกเว้นการเป็นทหาร เพราะถือว่ามีความหน้าที่ทางพิธีกรรมของพระราชวัง

การบูชาผีปู่เยอ ย่าเยอ เป็นไปตามระบบความเชื่อดั้งเดิม ที่เชื่อในเรื่องพลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติของผี ที่สามารถคลั่งคลุ้มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่แผ่นดิน และเพื่อให้ปู่เยอ ย่าเยอคอยปกป้องรักษาความสงบสุข ความปลอดภัย ป้องกันภัยอันตราย แก่ประชาชนพลเมืองตามความหมายผีอารักษ์ จึงทำให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการดูแลจากสถาบันกษัตริย์สืบต่อมา

ในขณะที่ปู่เยอ ย่าเยอ มีความหมายถึงการเป็นผีบรรพบุรุษด้วย แต่เดิมอาจจะแค่ผีบรรพบุรุษของชนบางกลุ่ม แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ ก็เริ่มที่จะมีความหมายในระดับสูงขึ้น ถึงขั้นการเป็นบรรพบุรุษของผู้คนในเมืองหลวงพระบาง รวมทั้งความเชื่อเรื่องแกนผู้เป็นผีสูงสุดได้ถูกนำมาผสมกับความเป็นผีบรรพบุรุษ จึงทำให้ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจมาก ส่งผลให้พิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับกษัตริย์ ที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์หรือความขลัง จะต้องนำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมพิธีกรรมนั้นด้วย เพื่ออาศัยพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ มาแสดงความชอบธรรมของพิธีกรรมนั้นๆ เช่น ในการที่กษัตริย์จะขึ้นครองราชย์ใหม่ จะต้องมิพิธีกรรมให้ ปู่เยอ ย่าเยอ ลงนั่งบัลลังก์ก่อน หรือในงานพระราชทางเพลิงศพพระเจ้าแผ่นดิน ปู่เยอ ย่าเยอ จะเป็นผู้ที่สงฆ์นำพระศพ และถวายเพลิงศพก่อนคนอื่น ๆ

(พระนงส์ 2542 : 19) หรือในงานสงฆ์พระบาง ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของรัฐ ปู่เยอ ย่าเยอ ก็จะเป็นผู้ที่สงฆ์พระบางเป็นผู้แรก

ดังนั้นเมื่อพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นพิธีกรรมที่กษัตริย์คุ้มครอง จึงทำให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้มีแหล่งอำนาจหลักคอยคุ้มกัน และลดแรงประทะจากกระแสความเชื่ออื่นๆ ที่เข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางระบบความเชื่อในสังคม

ปู่เยอย่าเยอ : การต่อรองเชิงอำนาจในระบบความเชื่อท้องถิ่น

ถึงแม้ว่าพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอย่าเยอ จะพยายามปรับตัวให้สอดคล้องไปกับความเชื่อทางพุทธ อันเป็นความเชื่อกระแสหลักของสังคม แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้รับประกันได้ว่าพิธีกรรมและความเชื่อนี้จะไม่ถูกทำลายลงไปอีก เพราะยังคงมีการพยายามกำจัดพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้หมดสิ้นไป ซึ่งทางกลุ่มผู้ศรัทธาก็ได้มีการแสดงออกในเชิงต่อต้านจากการทำลายความเชื่อของตนเองนี้ ในลักษณะการเล่าเรื่องราวต่างๆ ถึงความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอย่าเยอ ว่าเป็นผีที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีผู้ใดสามารถทำลายได้ เช่น มีเจ้าแขวงหลวงพระบางในอดีตผู้หนึ่งที่ต้องการทำลายหอคีปู่เยอย่าเยอทิ้งเสีย เพราะคิดว่าเป็นเรื่องของความงมงาย แต่ก็ไม่สามารถทำลายได้ แลมาตัวเองยังถูกลงโทษให้วิกลจริตจนตาย หรือในเรื่องที่มีพระรูปหนึ่งพยายามมาแข่งขันลองวิชาคาถาอาคมว่าใครจะเก่งกว่ากัน จนในที่สุดพระรูปนั้นก็ถูกลงโทษจนร่างกายเป็นอัมพาตไป

ตัวอย่างหนึ่งในการกลับเข้ามามีบทบาทสำคัญของชุมชนใหญ่ของปู่เยอย่าเยอ คือ ในบริบทของการรื้อฟื้นขบวนแห่สงกรานต์ในงานบุญเดือน 5 ที่ หลังจากการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ลาวในปี ค.ศ. 1975 งานบุญปีใหม่ใหม่ของหลวงพระบางได้ลดขนาดการจัดเล็กลง คงเหลือแต่รูปแบบของงานบุญตามธรรมเนียมประเพณี มีการทำบุญ ฟังเทศน์ตามหลักของพุทธศาสนา ไม่มีการจัดขบวนแห่ หรือการประกวดนางสงกรานต์ จนกระทั่งอีกประมาณ 5 ปีต่อมา คือ ในช่วงปี ค.ศ. 1980 ก็ได้มีการรื้อฟื้นการจัดงานบุญเดือน 5 ลักษณะเต็มรูปแบบขึ้นมาอีกครั้ง เหตุผลหนึ่งที่มีการรื้อฟื้นพิธีกรรมงานบุญขึ้นมาจัดอย่างเต็มรูปแบบอีกครั้ง คือ รัฐพยายามที่จะใช้พิธีกรรมงานบุญที่สนุกสนานรื่นเริง และประชาชนได้ยึดมั่นปฏิบัติตามฮักคองของตัวเอง เป็นเครื่องมือในการลดความขัดแย้งระหว่างประชาชนและรัฐ จึงทำให้รัฐอนุญาตให้กลับมาจัดพิธีกรรมงานบุญแบบเดิมได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและการชี้นำของรัฐเท่านั้น

สัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่เป็นสื่อกลางในการสืบสานพิธีกรรมและงานบุญปีใหม่ใหม่ของหลวงพระบางคือ “พระบาง” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งได้มีการอัญเชิญออกมาให้ประชาชนได้สงฆ์และบูชาสักการะเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตัวเองและครอบครัว แต่หลังจากการปฏิบัติ แล้วย้ายศูนย์กลางการปกครองไปอยู่ที่เวียงจันทน์ ชาวหลวงพระบางส่วนหนึ่งเชื่อกันว่า “พระบาง” พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองนั้น ได้ถูกย้ายลงไปเก็บอยู่ที่ลับในเวียงจันทน์แล้ว และพระบางที่อยู่ในหลวงพระบางองค์ปัจจุบันนี้เป็นองค์ที่จำลองขึ้นมาใหม่ภายหลัง

ดังนั้นสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางในการสืบสานงานบุญเดือน 5 จึงได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เป็นพระบาง กลับมาเป็น “เทวดาหลวง” หรือ ปู่เยอ ย่าเยอ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศิบรรพบุรุษ และผิอารักษ์เมืองที่สำคัญของหลวงพระบาง ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นหลวงพระบางได้อย่างชัดเจน และที่สำคัญเป็นผีที่มีตัวตน จับผิดได้และเป็นของหลวงพระบางแท้ๆ มาตั้งแต่อดีต ปู่เยอ ย่าเยอ จึงมีบทบาทมากในงานบุญเดือน 5 ในฐานะศิบรรพบุรุษ และผิอารักษ์ของเมืองหลวงพระบาง มีการทำพิธีกรรม และพื้กันร่วมขบวนไปตามสถานที่ต่างๆ (Ing – Britt Trankell 2542 : 192)

พิธีกรรม : เวทีความสัมพันธ์ของชุมชน

ทางด้านความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในรอบปีหนึ่งจะมีการจัดพิธีกรรมใหญ่ๆ 2-ครั้ง คือในช่วงของงานบุญเดือน 5 และในเดือน 6 ที่เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีที่หอผีในวัดอาฮาม ในยุคเจ้ามหาชีวิตในอดีตจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับปู่เยอ ย่าเยอในงานบุญเดือน 12 ด้วย แต่เมื่อลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยม งานบุญเดือน 12 ของหลวงพระบางก็ถูกล้มเลิกไป

ถึงแม้ว่าความเชื่อผีปู่เยอ ย่าเยอจะมีการจัดพิธีกรรมใหญ่แค่เพียง 2 ครั้งในรอบปี แต่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ศรัทธาในความเชื่อนี้ พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอยังเป็นพลังที่สร้างขวัญ ที่พึ่งทางใจในการดำเนินชีวิต และเป็นพลังที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนได้ ทั้งนี้เป็นการอ้างถึงพลังอำนาจในการลงโทษของปู่เยอ ย่าเยอ ต่อผู้ที่ประพฤติตัวไม่ดี เช่น ลักขโมย ประพฤติผิดทางเพศ เล่นการพนัน ดินยาเสพติด ฯลฯ ว่าสามารถทำให้ผู้ที่ทำผิดนั้นถึงขั้นวิกลจริตหรือตายได้ ซึ่งทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดความกลัวและไม่กล้าประพฤติดังกล่าวหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น

รวมทั้งพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นเวทีของการเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่สังคมของสมาชิกในชุมชน ทุกเพศ ทุกวัย โดยเฉพาะหมู่บ้านที่เป็นศรัทธาหลัก อันได้แก่หมู่บ้านอาไ้ และหมู่บ้านอาฮาม ดังนั้นพิธีกรรมและความเชื่อนี้จึงเป็นแกนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนในระดับต่างๆ และสร้างจิตสำนึกทางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนกับตัวชุมชนเอง

ในกลุ่มเด็กและวัยรุ่น โดยเฉพาะเพศชาย ที่เป็นแรงงานสำคัญในการพื้กันห่มปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขร ของงานบุญเดือน 5 และการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ อันเป็นสมบัติของหมู่บ้านตัวเองนี้ พิธีกรรมจะเป็นเวทีช่วยปลูกฝังจิตสำนึก และความตระหนักในการเป็นชุมชนให้กับเขาเหล่านั้นตั้งแต่อาญ์น้อยๆ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างกัน สร้างความสมัครสมาน สามัคคีที่ดี รู้จักการทำงานร่วมกัน ยอมรับและรับรู้ความสามารถของคนอื่นๆ มีความรับผิดชอบ และรู้จักการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เพราะเด็กเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ที่สืบสานความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป การปลูกฝังคุณค่าของชุมชนเหล่านี้สื่อผ่านโดยใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือ

ทั้งนี้ในพิธีกรรมการเซ็ดหุ่นปู่ย่า ยังเป็นกระบวนการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มเด็กและวัยรุ่นของชุมชนตัวเองในช่วงเทศกาลงานบุญอีกวิธีหนึ่ง คือ มีการกฏข้อห้ามที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ห้ามผู้เซ็ดหุ่นและผู้ร่วมในขบวนคืบเกล้าเตี๊ยะ หากใครคืบเกล้ามาก่อน ขวัญจ๋าจะไม่ให้ร่วมขบวนเตี๊ยะ และเมื่อเด็กและวัยรุ่นของหมู่บ้านเกือบทุกคนมีส่วนร่วมในการฟ้อนปู่ย่าย่าแล้ว ไม่คืบเกล้าเมื่อยา ปัญหาความวุ่นวายอันเกิดจากการขาดสติสัมปชัญญะของวัยรุ่นในหมู่บ้านในช่วงเทศกาลงานบุญจึงน้อยลง

ทางด้านกลุ่มผู้ใหญ่และผู้อาวุโสของชุมชน พิธีกรรมและความเชื่อ เป็นเวทีในการแสดงตัวตนในการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยที่กลุ่มผู้ใหญ่จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม มีความชอบธรรมในการชี้นำ เป็นผู้ที่จะจําจายละเอียดและระเบียบแบบแผนของพิธีกรรมและความเชื่อได้เป็นอย่างดี และยังเป็นผู้ที่สามารถระดมปัจจัยความช่วยเหลือจากสมาชิกของชุมชนได้

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เป็นการตอกย้ำในอำนาจของระบบอาวุโสในกลุ่ม ผู้อาวุโสมีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจและควบคุมกฎระเบียบ ส่งผลถึงความสามารถควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งกลุ่มผู้อาวุโสยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความเป็นชุมชนในด้านต่างๆ ให้กับสมาชิก เป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการประกอบกิจกรรมส่วนรวมต่างๆ

โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม หรือที่เรียกกันว่า “ขวัญจ๋า” การเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน ส่งผลให้ขวัญจ๋าเป็นผู้หนึ่งที่มีความชอบธรรมในการปกครองชุมชน เพราะพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนมีนัยยะของหลักประเพณีปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ทางจารีตสังคมที่สมาชิกในชุมชนจะต้องรับรู้และปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นปรกติสุขของชุมชน ซึ่งขวัญจ๋าที่เป็นผู้ควบคุมพิธีกรรมและความเชื่อ จึงอยู่ในฐานะที่ต้องควบคุมหลักปฏิบัติเหล่านี้ไปด้วยในตัว ทำให้ขวัญจ๋าได้รับการยกย่องนับถือให้เป็นผู้นำของชุมชน เป็นผู้ที่สามารถระดมแรงงาน ระดมทุน และชี้นำสมาชิกในชุมชนได้

แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนเปลี่ยนความหมายจากนัยยะของชุมชนไปเป็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของปัจเจกบุคคล, โชคลาง, ของขลัง และไม่ได้มีผลต่ออำนาจการปกครองชุมชนมากนัก เพราะมีระบบการปกครองรูปแบบใหม่เข้ามาโดยภาครัฐ มีหน่วยจัดตั้งที่รัฐเป็นผู้เลือกเข้ามาเป็นผู้ปกครอง และมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่รับผิดชอบงานบริหารด้านต่างๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน ดังนั้นขวัญจ๋าจึงลดบทบาททางอำนาจการปกครองชุมชนลง คงเหลือแต่เป็นผู้ที่ควบคุมดูแลการจัดพิธีกรรมเท่านั้น

อีกมุมมองหนึ่งที่เป็นด้านตรงข้ามของมิติความสัมพันธ์อันดีกันระหว่างสมาชิกในชุมชน คือ พิธีกรรมและความเชื่อยังสะท้อนให้เห็นถึงการต่อรอง ขัดแย้ง การปรับตัว การแสวงหาทางออกของสมาชิกในชุมชน เช่น

การเลือกนำเด็กวัยรุ่นมาเซ็ดหุ่นปู่ย่าถึงขร ในมุมมองนี้อาจเห็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกกลุ่มเดียวกัน และความตระหนักในความเป็นชุมชน แต่การเลือกเฟ้นผู้เล่นที่จะมา

เป็นความจริง เป็นภาพสะท้อนการแข่งขัน เพราะการเป็นความจริงย่อมมีเกียรติ มีหน้ามีตา มีความภาคภูมิใจ และได้รับการยอมรับมากกว่าเป็นตัวสำรอง หรือ การเป็นผู้เซ็ดหุ่นตัวสำรองก็ย่อมดีกว่า เป็นทหารองครักษ์ธรรมดาๆ และอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ เงินค่าตอบแทนในการเซ็ดหุ่น ถึงแม้จะไม่ใช่อัตราที่มากมาย เป็นเพียงแค่น้ำใจที่ ขวัญจำ จัดแบ่งออกมาให้ แต่ผู้เซ็ดหุ่นตัวจริงก็มักจะ ได้มากกว่าผู้เซ็ดตัวสำรอง แต่การแข่งขันครั้งนี้ไม่ได้แสดงออกมาทางใช้กำลังแย่งชิง แต่ใช้ความสามารถในการเซ็ดหุ่นที่มีมากกว่าเป็นเครื่องวัด ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ผู้ที่ยังเล่นไม่เก่งในตอนนี ก็ซ้อมฝีมือต่อไป แล้วคาดหวังว่างานบุญครั้งหน้าคงจะเป็นโอกาสของตัวเองบ้าง

หรือแม้แต่ในระดับของผู้ประกอบพิธีกรรมเองที่มีภาพความขัดแย้งที่แอบแฝงมากับความสัมพันธ์อันดีด้วยเช่นกัน เช่น บางครั้งผู้ช่วยขวัญจำจะบ่นถึงความเหน็ดเหนื่อยในการเตรียมงาน และการประกอบพิธีกรรม เพราะตัวเองเป็นผู้ที่จัดการทุกอย่าง โดยที่เมื่องานพร้อมแล้ว ขวัญจำ ถึงจะมาประกอบพิธีกรรม บางครั้งเกิดขาดตกบกพร่องอะไร ก็มักจะเรียกให้ผู้ช่วยคนนี้จัดหาให้ อย่างเร็วพลัน จนผู้ช่วย กล่าวว่า ที่จริงแล้วตัวเขาเองน่าจะเป็นขวัญจำ เพราะเขาต้องทำทุกอย่าง รู้รายละเอียดขั้นตอนดีกว่าขวัญจำ และเป็นผู้ที่ประกอบพิธีกรรมมากกว่าขวัญจำเสียอีก (คือ เวลา ขบวนปู่เยอ ย่าเยอ แห่ไปไหนมาไหน ผู้ช่วยคนนี้จะเป็นผู้คุมขบวนไป ในขณะที่ขวัญจำจะขับรถไปรอที่ปลายทางก่อนแล้ว) แต่ตัวผู้ช่วยเองก็ไม่คิดจะไปช่วงชิงตำแหน่งของขวัญจำแต่ประการใด แต่ที่กล่าวมาเป็นเพียงการบอกเล่าถึงระดับความรับผิดชอบของตัวเองที่มีต่อพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้คนอื่นได้รับรู้บ้าง

นอกจากพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จะเป็นพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ของสมาชิกทั้งหลายในหมู่บ้านแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านนี้กับหมู่บ้านอื่นๆ ในเมืองหลวงพระบางด้วย โดยเฉพาะในช่วงของขบวนแห่สงกรานต์ในงานบุญเดือน 5 ของหลวงพระบาง ที่ในขบวนจะเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งทางหมู่บ้านอาโพ อาฮามจะเป็นขบวนแห่ปู่เยอ ย่าเยอ หรือในงานบุญต่างๆ ของเมืองหลวงพระบางที่ชาวบ้านของสองหมู่บ้านนี้มีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหมู่บ้านตัวเอง

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองของลาว มีพัฒนาการมาหลายขั้นตอนทั้งในลักษณะการปกครองตัวเองเป็นกลุ่มเครือญาติเล็กๆ แล้วพัฒนาใหญ่ขึ้นเป็นเมืองที่มีการแต่งตั้งหัวหน้าขึ้นมาปกครองกลุ่ม จนเมืองขยายตัวเป็นอาณาจักรใหญ่ที่มีกษัตริย์ปกครอง และจุดเปลี่ยนสำคัญอย่างหนึ่งของการเมืองการปกครองลาวก็คือ การเปลี่ยนระบบการปกครองจากระบอบกษัตริย์มาเป็นระบอบสังคมนิยม

พรรคคอมมิวนิสต์ลาวในปัจจุบัน ได้ทำการยึดอำนาจการปกครองในประเทศลาวอย่างสมบูรณ์เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1975 พร้อมเปลี่ยนชื่อประเทศใหม่เป็น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำในการบริหารประเทศ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้ประกาศว่าภารกิจหลักของพรรคคือ การส่งเสริม “สามปฏิวัติ” นั่นก็คือ การปฏิวัติในความสัมพันธ์ทางการผลิต , การปฏิวัติในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการปฏิวัติทางด้านวัฒนธรรม พร้อมทั้งรัฐพยายามปลูกฝังลัทธิอุดมการณ์สังคมนิยมให้แก่ประชาชน เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการปกครอง ในลัทธินี้ คือ “การสร้างคนสังคมนิยมแบบใหม่” ข้าราชการ และผู้นำชุมชนในการปกครองระบอบเก่าจึงถูกส่งตัวไปสัมนาเรียนอุดมการณ์ใหม่เกือบทั้งหมด (สุรัชย์ 2541 : 137)

ดังนั้นเมื่อลาวเปลี่ยนระบอบการปกครองมาเป็นสังคมนิยม พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมต่างๆ ก็ถูกให้ความหมายว่าเป็นเรื่องมลายไร้สาระ ฟุ่มเฟือย ไม่มีส่วนในการเพิ่มผลผลิต และไม่ได้พัฒนาประเทศ รัฐจึงสั่งห้ามเคารพและเชื่อถือในระบบความเชื่อแบบเดิม โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผี แต่ในความเป็นจริง สภาพบ้านเมืองกลับเกิดปัญหาขึ้นมากมาย การพัฒนาตามนโยบายของรัฐไม่ได้ผล เพราะว่าการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทั่วไป ไม่สามารถที่จะนำวิทยาศาสตร์มาอธิบาย และเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาได้ทุกอย่าง กระบวนการความคิดของประชาชนยังผูกติดกับเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อแบบเดิมอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประชาชนไม่ยอมรับหลักการพัฒนาประเทศของรัฐเท่าที่ควร และก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐตามมา ดังตัวอย่าง

“ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1977 ลาวประสบปัญหาภัยแล้งอย่างรุนแรง โดยในพื้นที่เขตนครเวียงจันทน์และภาคใต้มีปริมาณฝนตกลดลงมาก ส่งผลให้การเก็บเกี่ยวพืชผลลดลง ชาวนาที่ได้รับผลกระทบนี้เชื่อกันว่า ปัญหานี้เกิดมาจากการที่นโยบายของรัฐบาลลาวคอมมิวนิสต์ที่ห้ามประชาชนลาวจัดประเพณีการทำบุญบั้งไฟที่เคยปฏิบัติกันมาทุกปีในอดีตนับร้อยๆ ปี จึงทำให้พระยาแถนหรือเทพเจ้าท้องฟ้าโกรธ และบันดาลไม่ให้ฝนตกตามฤดูกาล แต่รัฐบาล สปป.ลาว ต้องการที่จะลบล้างความเชื่อในผี และเทวดาแบบเก่า และต้องการสร้าง คนลาวใหม่ ที่มีความคิดแบบใหม่ที่เชื่อในหลักทางวิทยาศาสตร์ และต้องการลดความฟุ่มเฟือยในการทำบุญของคนลาวลง เพื่อออมเงินไว้พัฒนาประเทศ และประหยัดเวลาทำบุญเอาไว้ไปทำงานแทน แต่เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนมีทัศนคติต่อต้านรัฐบาลและเกิดความไม่มั่นคง รัฐบาล สปป.ลาว จำต้องตัดสินใจอนุญาตให้มีการจัดทำพิธีกรรมบุญบั้งไฟในปีต่อมา” (สุรัชย์ 2541 : 145)

เมื่อมีกระแสความขัดแย้งเกิดขึ้นรัฐบาลจึงเลือกที่จะหาทางออกโดยการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อบางอย่างของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นขึ้นมา การรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อขึ้นมาใหม่

ในช่วงนี้ จึงมาจากเหตุผลที่รัฐต้องการลดความตึงเครียดของประชาชนที่มีต่อรัฐ แต่ถึงอย่างไร พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมที่รื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งก็ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ โดยที่รัฐจะเป็นผู้นำ และส่งคนของรัฐเข้าไปควบคุมดูแล ซึ่งคนๆ นั้นก็มักจะเป็นผู้ที่เคยมีส่วนร่วมกับการ พิธีกรรมและความเชื่อนั้นมาในอดีต และถูกส่งตัวไปสัมผัสนาฏคณาการณีสังคมนิยม จนเป็น คนลาว ใหม่ แล้วกลับมาควบคุมดูแลพิธีกรรมและความเชื่อนั้นอีกครั้ง จึงสามารถสร้างความมั่นใจในแนวทางของการประกอบพิธีกรรมตามการรื้อฟื้นของรัฐได้

จุดเปลี่ยนสำคัญอีกมุมหนึ่งในการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ คือช่วงปี ค.ศ. 1986 รัฐพยายามแก้ปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาประเทศในแนวทางของตัวเอง ด้วยการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของคนมาใช้ระบบทุนนิยมเสรีแทนระบบนารวม ซึ่งเป็นนโยบาย “กลไก เศรษฐกิจใหม่ หรือ จีนศานาการใหม่” (New Economic Mechanism -NEM) ของแผนพัฒนา เศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สอง ค.ศ.1986 –1990

ทุนนิยมเสรี กับการเปิดประเทศต้อนรับการท่องเที่ยว

ลาวเริ่มเปิดประเทศมากขึ้นหลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สอง และเริ่มเล็งเห็นช่องทางหนึ่งที่จะสร้างรายได้เข้าประเทศได้ดี และเร็วที่สุดคือ การส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศ เพราะลาวเป็นประเทศที่มีสภาพธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ ที่งดงามและมีคุณค่า เป็นจุดดึงดูดของนักท่องเที่ยวอย่างมาก โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปี ฉบับที่สี่ ค.ศ.1996 –2000 เน้นเรื่องการท่องเที่ยวมากขึ้น มีการแบ่งพื้นที่ในการพัฒนาให้เหมาะสมกับจุดเด่นของแต่ละเขต โดยที่เขตภาคเหนือของประเทศได้กำหนดให้หลวงพระบางเป็นพื้นที่หลักในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว จากจุดนี้มีผลผลักดันให้เมืองหลวงพระบางเข้าสู่การเป็นเมืองมรดกโลก จนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1998 หลวงพระบางก็ได้รับสถานะภาพเป็นเมืองมรดกโลกอย่างเป็นทางการ

เมื่อเมืองหลวงพระบางเป็นมรดกโลกทางด้านวัฒนธรรม งานบุญ พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ของหลวงพระบางจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมรดกโลกไปด้วย และความเป็นมรดกโลกก็ชักพาให้เมืองหลวงพระบางเข้าสู่ตลาดการท่องเที่ยวอย่างเต็มตัว มีการประชาสัมพันธ์ โฆษณาว่าหลวงพระบางเป็นเมืองแห่งความโรแมนติก และเป็นเมืองที่มีตำนาน มีพิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

งานพิธีกรรม และงานบุญตามเทศกาลดั้งเดิมถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง และมีการประดิษฐ์สร้างใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวร่วมสมัย ซึ่งสิ่งที่ตลาดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และนักท่องเที่ยวในกลุ่มเป้าหมายประเภทนี้ต้องการก็คือ ความจริงแท้ที่แสดงความเป็นรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นเมืองหลวงพระบาง ดังนั้นนอกจากสถาปัตยกรรมที่มี

ศิลปะแบบล้านช้างแล้ว พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมของพื้นที่ จึงกลายเป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

หน่วยงานมรดกโลกและหน่วยงานของรัฐบาลได้พยายามฟื้นฟูพิธีกรรมและความเชื่อ ตลอดจนงานบุญ ตลอดจนสร้างใหม่ให้มีความสมบูรณ์และมีรูปแบบและเนื้อหาให้เหมือนดังที่เคยกระทำกันในอดีต ห้ามใครมาเปลี่ยนแปลง และที่สำคัญห้ามใครมาตั้งล้มเลิกการจัดพิธีกรรม จึงส่งผลให้งานบุญ พิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมของหลวงพระบางยังคงอยู่ และไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบมากนัก แต่ทางด้านเนื้อหาความหมายหรือบทบาทและหน้าที่ของแต่ละพิธีกรรม ได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากความหมายในอดีตไปหมดสิ้นแล้ว

ความหมายหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ พิธีกรรมของชุมชน ประกติจะมีบทบาทและหน้าที่ที่สนองตอบต่อชุมชนของตัวเอง แต่การรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ กลับเป็นการจัดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวด้วย เพราะรัฐเริ่มตระหนักว่าศิลปวัฒนธรรมของเมืองเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขายได้ในตลาดการท่องเที่ยว เป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในประเทศไทย แล้วนำรายได้เข้ามาในระบบเศรษฐกิจ ดังคำกล่าวของนักการทูตคนหนึ่งว่า “รัฐบาลเห็นว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีความสำคัญมากที่สุดต่อเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะประเทศลาว เพราะรายรับด้านอื่นเราไม่สูง การผลิตต่ำ แต่การเปิดอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะช่วยให้รายรับได้ เงินตราทันที รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ธรรมชาติ – วัฒนธรรม – พื้นฐานประเพณี ให้โลกข้างนอกได้รับรู้ ซึ่งรัฐบาลเห็นว่ามีความสำคัญ เพราะโลกไม่ได้รู้จักประเทศลาว” และ “ในยุคที่คนหันมานิยมการท่องเที่ยวแบบศิลปวัฒนธรรม หรือทัวร์อนุรักษ์ธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่า ลาว เป็นอีกประเทศหนึ่งที่น่าสนใจ เพราะความที่เพิ่งเปิดประเทศ จึงยังไม่ถูกข่มขู่จากนักท่องเที่ยวมากนัก ยังสะอาด บริสุทธิ์ ชวนให้ผู้คนไปเยี่ยมชม” (เหียม 2542 : 40)

ปุ๋ยอ ย่าเยอ ในบริบทกระบวนการสร้างรัฐชาติลาว

กระบวนการสร้างรัฐชาติเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในโลก โดยอาศัยลัทธิชาตินิยมเป็นแกนหลักดัน ซึ่งลัทธิชาตินิยมก็คือความรู้สึกที่คนมีต่อชาติหรือประเทศของตน และความรู้สึกนั้นมักจะเป็นความรักอย่างรุนแรงและกลุ่มหลง ดังนั้นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ลัทธิชาตินิยมใช้ในกระบวนการ ก็คือ “จินตนาการ” เพราะจินตนาการจะเป็นเครื่องมือในการสร้างอารมณ์ความรัก ความกลุ่มหลง และความรู้สึกมีส่วนร่วมให้เกิดแก่สมาชิกของรัฐ และจินตนาการนั้นจะสื่อผ่านมาทางสัญลักษณ์รูปธรรมที่ทางรัฐได้เลือกขึ้นมา แล้วให้ความหมายถึงความเป็นรัฐชาติของตัวเอง รวมทั้งกระบวนการสร้างรัฐชาติยังอาศัยสื่อสารมวลชนต่างๆ ในการเผยแพร่จินตนาการความรู้สึกนั้นๆ ให้คนในหมู่มากรับรู้ แล้วเกิดความรู้สึกร่วมในความเป็นรัฐชาติขึ้นมา (ธเนศ 2536 : 58-61)

สปป.ลาว เป็นประเทศหนึ่งที่มีกระบวนการสร้างรัฐชาติเกิดขึ้นมา หลังปี ค.ศ. 1975 ลาว เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยม เปลี่ยนชื่อประเทศใหม่เป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) แล้วเริ่มนับหนึ่งใหม่ในการปกครองตัวเอง การสร้าง ความเป็นตัวของตัวเองจึงเป็นแนวทางพื้นฐานที่ไม่สามารถละเลยได้ ดังนั้นลาวจึงมีความพยายาม อย่างมากในการที่จะหาอัตลักษณ์ที่แสดงความเป็นลาวอย่างแท้จริงให้กับประเทศของตัวเอง

แต่โดยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ลาวมีความสัมพันธ์และมีพื้นฐานร่วมมากับประเทศ ข้างเคียงอย่างไทย เวียดนาม กัมพูชา อย่างยากที่จะแยกออก ถ้าจะเลือกอัตลักษณ์โดยทั่วไปก็อาจ จะไปซ้อนทับกับอัตลักษณ์ของประเทศข้างเคียงได้ ดังนั้นลาวจึงพยายามอย่างหนักที่จะเสาะหาความ เป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง ที่แสดงว่าตัวเองมีความแตกต่างจากคนอื่นอย่างชัดเจน

สัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ สปป.ลาว หยิบมาเป็นสัญลักษณ์ที่จินตนาการถึงความเป็นชาติลาว ก็คือ อนุสาวรีย์ท่านไกสอน พมวิหาร ซึ่งได้สร้างไว้ในทุกๆ แขวงของประเทศ ด้วยต้องการให้ ประชาชนตระหนักถึงความกล้าหาญ ความเสียสละ การปลดแอกจากระบบศักดินา และอาณานิคม โดยให้ท่านไกสอน ซึ่งเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์การเมืองเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมาย นั้นออกมา

แต่ภาพของรัฐบาลลาวที่เป็นรัฐที่มีอิสระ มีการปกครอง และอำนาจอธิปไตยบนดินแดนที่ชัดเจนของตัวเอง ยังเป็นภาพที่คล้ายคลึงกับประเทศอื่นๆ ที่ให้ความหมายทางอุดมการณ์ของ ประเทศในหลักการเดียวกัน ดังนั้น สปป.ลาวจึงต้องเพิ่มอัตลักษณ์ของตัวเองขึ้นอีก เพื่อแสดงความเป็นตัวเองได้ชัดเจนที่สุด และสิ่งที่ สปป.ลาว เพิ่มเข้าไปอีกนอกจากการเป็นประเทศที่มีเอกราช ทางการเมือง ก็คือ ประเทศที่อุดมไปด้วยศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และรัฐชาติตั้งอยู่บนความ หลากหลายทางชนชาติอย่างไม่มีปัญหา

โดยเฉพาะเรื่องของศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สั่งสม สืบทอด และมี พัฒนาการมาอย่างยาวนาน และประกอบกับเมืองหลวงพระบางซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่า ได้รับการ ประกาศเป็นมรดกโลก จึงทำให้ สปป.ลาวมุ่งเน้นสร้างความเป็นอัตลักษณ์ของตัวเองด้านนี้เพิ่มขึ้น

แล้วเมื่อต้องการให้ประเทศของตัวเองมีความหมายทางด้านความอุดมสมบูรณ์ทางศิลป วัฒนธรรม จึงมีการเลือกสัญลักษณ์ เพื่อนำออกมาเป็นสื่อกลางในการจินตนาการถึงความทรงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศ และต้องเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นของลาวเท่านั้น ไม่ซ้ำซ้อนกับที่ อื่นๆ ซึ่งก็คือภาพของวัดวואารามในเมืองหลวงพระบาง พระราชวัง แล้วก็ปู่เยอ ย่าเยอ อันเป็น พิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นของดั้งเดิมในสังคมลาวเท่านั้น

เมื่อหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก ปู่เยอ ย่าเยอ ถูกเลือกให้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งในการ อธิบายความเป็นเมืองมรดกโลก และเป็นประเทศที่วัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของลาว โดยภาพของ ปู่เยอ ย่าเยอ ได้ปรากฏในสื่อสารมวลชนทุกรูปแบบที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับ ประเทศลาว ในฐานะความหมายที่ว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นบรรพบุรุษของชาติ

จากพิธีกรรมและความเชื่อที่ถูกเบียดขับ กีดกันให้ออกจากสังคมในฐานะความเชื่อเกี่ยวกับผีที่มลายู ล้าสมัย ไร้สาระ ปู่เยอ ย่าเยอ กลับถูกหิบบอกให้เข้ามาเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นประเทศลาว และให้ความหมายถึงขั้นที่เป็นศิบรรพบุรุษของชาติ ถึงแม้ว่าความจริงแล้วปู่เยอ ย่าเยอจะเป็นเพียงผีในหลวงพระบางเท่านั้น แต่ตอนนี้ลาวเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่รัฐมากกว่าเมืองอื่นๆ การให้ความหมายปู่เยอ ย่าเยอเป็นบรรพบุรุษของชาติ ก็เพื่อสร้างความจริงแท้และความแปลกประหลาดให้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวที่จะมาหลวงพระบางนั่นเอง

นอกจากนั้นทางรัฐยังได้นำปู่เยอ ย่าเยอ ออกมาแสดง เพื่อประชาสัมพันธ์ความเมืองหลวงพระบาง หรือความเป็นบรรพบุรุษของคนลาวได้ทุกๆ เวลาและสถานที่ตามความต้องการ โดยจัดกับหลักปฏิบัติของพิธีกรรมและความเชื่อแบบเดิม ที่จะเชิญปู่เยอ ย่าเยอ ออกมาเฉพาะในงานบุญเดือน 5 หรืองานปีใหม่ลาวเท่านั้น และโดยปกติปู่เยอ ย่าเยอจะอยู่ในพื้นที่หลวงพระบางเพียงแห่งเดียว แต่เมื่อรัฐมีคำสั่งให้แสดงก็ต้องออกแสดงตามความต้องการนั้น เช่น ในงานเปิดบุญกัณฑ์แห่งชาติที่เมืองหลวงพระบาง ปี ค.ศ. 1997 มีการนำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมขบวนพาเหรดของนักกีฬา และในงานเปิดปีการท่องเที่ยวลาวที่กำแพงนครเวียงจันทน์ ปี ค.ศ. 1999 ก็นำปู่เยอ ย่าเยอ มาร่วมขบวนแห่เฉลิมฉลองด้วย

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่ารัฐได้ดึงเอาปู่เยอ ย่าเยอ เข้ามาร่วมในกระบวนการสร้างชาติ รวมทั้งกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว การดึงเอาปู่เยอ ย่าเยอ เข้ามานี้เป็นการดึงเอาเฉพาะรูปแบบภายนอกที่เป็นตัวหุ่น ปู่เยอ ย่าเยอ และสิ่งขร ส่วนเนื้อหาภายใน เรื่องของความหมายในระบบความเชื่อ เรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ทางรัฐก็ไม่ได้ดึงมาพร้อมกันด้วย แล้วยังกีดกัน เบียดขับ และจำกัดวงให้เล็กลง ดังนั้นภาพที่แท้จริงของปู่เยอ ย่าเยอ ที่ถูกนำออกมาเสนอในบริบทของชาติทางวัฒนธรรมนี้ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นเมืองหลวงพระบาง หรือสื่อถึงประเทศลาวมากกว่า ที่จะให้ภาพว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อของสังคม

และเมื่อบริบทการพัฒนาประเทศของลาวได้ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศเป็นระบบทุนนิยมเสรี และการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีส่วนผลักดันให้เกิดนำเอาวัฒนธรรมต่างๆ ของตัวเองออกมาขายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ดังนั้น ปู่เยอ ย่าเยอ จากการที่ถูกให้ความหมายว่าเป็นศิบรรพบุรุษของชาติ ก็กลายมาเป็นสินค้าวัฒนธรรมในตลาดด้วยเช่นกัน

ปู่เยอ ย่าเยอ กับการกลายเป็นสินค้า

ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ถูกทางรัฐหิบบอกขึ้นมา โดยให้ความหมายของบรรพบุรุษของชาติตามคำนำ เพื่อแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของชาติ แล้วหันไปไปตามกระบวนการ

การพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมชนิดหนึ่งที่แสดงความเป็นลาว ,เป็นหลวงพระบาง และความเป็นมรดกโลก ในตลาดการท่องเที่ยวปัจจุบัน

บริบทเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ ปู่เยอ ย่าเยอ เข้าไปอยู่ในกระบวนการกลายเป็นสินค้า ก็คือ เรื่องของการเป็นเมืองมรดกโลกของหลวงพระบาง เพราะแท้จริงแล้ว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีในพื้นที่ของหลวงพระบางเท่านั้น ไม่ใช่ผีที่เป็นสากลของลาวทั้งประเทศ แต่เมื่อเมืองหลวงพระบางเป็นมรดกโลก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องหาสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นหลวงพระบางแท้ๆ และเป็นสิ่งที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ดังนั้นปู่เยอ ย่าเยอ จึงถูกยกขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง

ในขณะสัญลักษณ์ที่ถูกเลือกขึ้นมาเพื่อเสนอภาพองค์รวมของความเป็นเมืองมรดกโลก นอกจาก ปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังมีทั้งวัดวาอาราม พระราชวังเก่า สถาปัตยกรรมต่างๆ รวมทั้งประวัติศาสตร์ของเมือง ประวัติศาสตร์การปกครองโดยเจ้ามหาชีวิต สิ่งเหล่านี้ถูกนำออกมาขาย และเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้แก่ลาวเป็นอย่างมาก ทางพรรคคอมมิวนิสต์ลาวที่ใช้รูปแบบการปกครองระบอบสังคมนิยม ก็ยังยอมรับในภาพที่นำเสนอความเป็นเมืองมรดกโลกเหล่านี้ ถึงแม้สิ่งเหล่านั้นจะมีนัยยะทางผี ทางกษัตริย์ แบบระบบเก่า แต่เมื่อทั้งหมดเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในประเทศไทยได้ ทางรัฐเองก็ต้องยอมรับ แต่ก็ยังเป็นเพียงอนุญาตให้มีการนำเสนอเฉพาะรูปแบบภายนอกเท่านั้น ส่วนเนื้อหาและความหมายที่แท้จริงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเชื่อผี และระบบกษัตริย์ก็ยังพยายามกดดันให้หมดอำนาจไป

Laos

(ภาพ postcard ที่เสนอความเป็นเมืองมรดกโลกของหลวงพระบาง)

แล้วเมื่อปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งที่เรียกความสนใจ และดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวในฐานะสิ่งจริงแท้ชนิดหนึ่งในหลวงพระบาง จึงเป็นช่องทางให้นักธุรกิจขายของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์ปู่เยอ ย่าเยอ สิ่งขร ออกขาย ซึ่งทางหน่วยงานวัฒนธรรมของแขวงก็ให้การสนับสนุนในการผลิตขาย เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน และไม่คิดว่าเป็นการละเมิดหรือลบหลู่อำนาจผี เพราะทุกคนที่

ผลิตขายก็จะบอกแก่ผู้ซื้อว่าหุ่นตัวนี้คือผีบรรพบุรุษ จะคุ้มเข้มก็เพียงแต่ผู้ผลิตจะต้องผลิตมาให้เหมือนกับของจริงมากที่สุด ห้ามคัดแปลงให้ผิดไปจากเดิม ดังนั้นในปัจจุบันตามร้านขายสินค้าที่ระลึกของเมืองหลวงพระบาง จะพบเห็นว่ามีการขายตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขร กันเกือบทุกร้าน

ผู้ผลิตและผู้ค้าขายของที่ระลึกกับการให้ความหมายปู่เยอ ย่าเยอ

การผลิตหุ่นตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอออกขายเป็นสินค้านี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมลาว โดยเฉพาะมานิยมทำกันมากขึ้นในช่วงที่หลวงพระบางได้รับประกาศเป็นมรดกโลก และมีนักท่องเที่ยวได้หลั่งไหลเข้ามา

ซึ่งในระบบความเชื่อของคนรุ่นอาวุโสในสังคมนั้น ต่างเชื่อกันว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ การทำหุ่นตุ๊กตาขึ้นมาเลียนแบบ จึงเท่ากับการลบหลู่ดูหมิ่นในพลังอำนาจนั้น และอาจส่งผลร้ายต่อชีวิตของตัวเองและครอบครัวได้ ไม่ว่าแต่จะเป็นในลักษณะหุ่นตุ๊กตาเท่านั้น คนเฒ่าคนแก่เล่าว่าในยุคอดีตรูปของปู่เยอ ย่าเยอ ก็ไม่ให้เอาเข้ามาไว้ในบ้าน เพราะถือว่าเป็นการไม่สมควรที่ผีระดับสูงนี้จะอยู่ปะปนกับมนุษย์ ดังนั้นการทำพิธีกรรมบูชาผีปู่เยอ ย่าเยอ จะต้องไปทำกันที่ห่อผีปู่เยอ ย่าเยอ ที่เดียวเท่านั้น

ในปี ค.ศ. 1998 หลวงพระบางได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก รัฐเริ่มเน้นแผนพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดรายได้เข้าประเทศ ปู่เยอ ย่าเยอ จึงเป็นสัญลักษณ์หลักอย่างหนึ่งที่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ดังนั้นเมื่อมีผู้แกะสลักตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ออกขายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ทางรัฐจึงอนุญาตโดยดี เพราะถือว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเมืองหลวงพระบาง และเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ในครัวเรือน

เมื่อรัฐเปิดไฟเขียวอนุญาต ทางผู้ผลิตก็ผลิตในปริมาณที่มากขึ้นตามความต้องการของนักท่องเที่ยว มีทั้งผลิตเองขายเอง หรือผลิตแล้วส่งต่อให้พ่อค้าคนกลางขายอีกทอดหนึ่ง นักท่องเที่ยวก็ให้ความสนใจและซื้อกลับไปเป็นของที่ระลึกกันเสมอๆ ที่มาเยือนหลวงพระบาง สร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิตและพ่อค้าได้เป็นอย่างดี

ทางด้านนักท่องเที่ยวที่ซื้อตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ กลับไป ก็มีหลายระดับ บางคนก็รับรู้ว่าปู่เยอ ย่าเยอเป็นผีบรรพบุรุษ และศรัทธาเมืองหลวงพระบาง มีความสำคัญต่อชาวเมืองและโครงสร้างสังคมในอดีตอย่างไร บางคนรู้เพียงว่าเป็นผีประจำเมืองหลวงพระบางเท่านั้น โดยไม่รู้ความหมายที่แท้จริง แต่บางกลุ่มไม่รับรู้อะไรเลย ที่ซื้อเพราะว่าเป็นตุ๊กตาที่มีความแปลกประหลาด แตกต่างจากเมืองท่องเที่ยวอื่นๆ หรือซื้อเพราะเป็นเครื่องระลึกถึงว่าครั้งหนึ่งเคยมาเมืองหลวงพระบางแล้ว

ทางด้านผู้ผลิตและผู้ค้าต่างให้ความหมายของตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง บางคนอาจจะอธิบายมากกว่านั้นว่าเป็นผีบรรพบุรุษ หรือศรัทธาเมือง หรือบางคนอาจจะเล่าตำนานปู่เยอ ย่าเยอให้ผู้ซื้อฟังด้วยว่ามีความเป็นมาอย่างไร แต่ถ้าถามเรื่องของ

ความศักดิ์สิทธิ์ต่างตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าตุ๊กตาเหล่านี้ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์อะไร ของที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นของจริงที่เก็บไว้ในหอผี จะออกมาเฉพาะบุญเดือน 5 เท่านั้น ตุ๊กตาเหล่านี้เป็นเพียงของที่จำลองขึ้นมาเพื่อเป็นที่ระลึก นักท่องเที่ยวก็มักซื้อไปเป็นของที่ระลึก น้อยคนนักที่จะซื้อไปบูชากราบไหว้

กรณีการแกะสลักตุ๊กตา แล้วนำมาขายเป็นการหลอกลวงหมิ่นอำนาจความศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ นั้น ก็ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงในกระบวนการคิดของผู้ผลิตและผู้ขาย บางครั้งผู้ผลิตและผู้ขายก็เกิดความรู้สึกกลัว แต่ก็คิดว่าเราจำลองให้เหมือนกับของจริงมากที่สุด ไม่ได้ดัดแปลง จึงไม่ได้เป็นการดูหมิ่นอะไรมากนัก ความเชื่อที่ว่าการแกะสลักตุ๊กตาเลียนแบบปู่เยอ ย่าเยอ ขึ้นมาแล้วเป็นการดูหมิ่นลบหลู่เป็นความเชื่อของคนสมัยเก่า คนยุคใหม่ไม่น่าจะเชื่อกันอย่างนี้แล้ว แต่ประเด็นสำคัญคือ ตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ นี้สามารถขายได้ และขายได้ราคาดี ปริมาณมาก อุปสงค์ อุปทานทางเศรษฐกิจอย่างนี้ บางครั้งก็มีน้ำหนักมากกว่าความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

พ่อค้าบางคนเล่าว่า เขาก็ยังมีความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ อยู่ ตุ๊กตาที่ขายนี้เป็นของจำลองขึ้นมาเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง เมื่อขายได้เงินแล้ว ส่วนหนึ่งก็แบ่งไปทำบุญช่วยในพิธีกรรมต่างๆ ของปู่เยอ ย่าเยอด้วย

ส่วนประเด็นที่ว่าขายของอย่างนี้แล้วมีความขัดแย้งกับกลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมหรือไม่ ผู้ค้าก็ตอบว่าไม่มีความขัดแย้งแต่ประการใด เพราะทางรัฐได้อนุญาตแล้ว ทางผู้ประกอบการพิธีกรรมก็ยอมรับ

การใช้อำนาจการอนุญาตของรัฐมาแสดงความชอบธรรมในการผลิตและการขายตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ เป็นทางออกหนึ่งของผู้ผลิตและผู้ขายต่อปฏิกิริยาความขัดแย้งระหว่างเรื่องของความเป็นสินค้ากับอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ การอ้างอิงอำนาจรัฐ อันเป็นอำนาจหลักของสังคมซึ่งมีพลังในการบังคับทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้กรอบรัฐชาติสังคมนิยม จึงเป็นกระบวนการหนึ่งในการลดความขัดแย้งที่จะเกิดจากการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อของคนบางกลุ่มมาทำเป็นสินค้า

กลุ่มผู้ศรัทธากับความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ

กลุ่มผู้ศรัทธาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มผู้ศรัทธาหลัก และกลุ่มผู้ศรัทธาทั่วไป

กลุ่มผู้ศรัทธาหลัก คือ กลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรม และชาวบ้านหมู่บ้านอาไฟ อาฮาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ดูแลรักษาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ถึงแม้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีจะถูกกัดกร่อนและถูกทำลายล้างจากอำนาจการเมืองทางสังคมนิยม , ความทันสมัยในกระแสโลกสมัยใหม่ หรือหลักคำสอนทางพุทธศาสนา แต่ทางผู้ประกอบการพิธีกรรม และชาวบ้านอาไฟ อาฮามก็ยังที่จะสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อนี้สืบต่อกันมา

การศรัทธาในความเชื่อ และการปฏิบัติพิธีกรรมเป็นประจำทำให้เกิดความผูกพันอย่างแนบแน่น ปู่เยอ ย่าเยอ ในความเชื่อตามตำนานที่ว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรมและชาวบ้านที่ศรัทธาต่างให้ความหมายว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีบรรพบุรุษของตัวเองด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถสืบค้นไปในอดีตว่ามีความสัมพันธ์กันในขั้นนั้นจริงหรือไม่ แต่ก็เชื่อกันว่าตัวเองเป็นลูกเป็นหลานของปู่เยอ ย่าเยอ ซึ่งพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษจะคอยปกป้องรักษาให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตรายใดๆ ทั้งปวง

ภาพของปู่เยอ ย่าเยอกับหมู่บ้านอาไผ่ อาสามจึงเป็นมโนภาพที่มาควบคู่กันในความเข้าใจของชาวเมืองหลวงพระบาง ถึงแม้ว่าปู่เยอ ย่าเยอ ถูกให้ความหมายว่าเป็นผีอารักษ์เมืองหลวงพระบาง แต่ในความเข้าใจของชาวหลวงพระบางทั่วไปจริงๆ ก็คิดว่าแท้จริงแล้ว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีของชุมชนบ้านอาไผ่ อาสาม เมื่อได้รับการยกระดับให้เป็นผีอารักษ์เมืองก็ให้การยอมรับ แต่ก็ไม่ได้มีความศรัทธาอย่างลึกซึ้งเหมือนชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งสอง

ทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านอาไผ่ อาสามเองต่างก็คิดว่าแท้จริงแล้ว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผีในชุมชนของตัวเอง ในสมัยก่อนเมื่อประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีในเดือน 6 จะมีการจัดดาแหล่ คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้าพิธีกรรมนี้จะจัดเป็นการส่วนตัวเฉพาะสมาชิกในหมู่บ้าน ถ้าคนนอกหมู่บ้านจะเข้ามาจะต้องเสียหามาเป็นเครื่องเซ่นไหว้ผีในอัตรา 2 เท่าของที่ชาวบ้านเตรียมไว้ในการประกอบพิธีกรรม เรื่องราวเหล่านี้เป็นเครื่องบอกย้ำในการแสดงความเป็นเจ้าของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

หลังจากลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี ค.ศ. 1975 ทางรัฐจะพยายามล้มเลิกพิธีกรรมที่ความเชื่อเกี่ยวกับผี แต่ทางชาวบ้านก็ยังคงปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันได้ จนเมื่อหลวงพระบางได้รับการประกาศเป็นมรดกโลกเมื่อปี 1998 พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานมรดกโลกว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมรดกโลกในเมืองหลวงพระบาง มีการรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อขึ้นมาใหม่แบบเต็มรูปแบบ ทั้งการฟ้อนปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ร่วมงานบุญปีใหม่ลาว และงานพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ในเดือน 6 การดึงพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ขึ้นมาในเวทีมรดกโลกครั้งนี้ สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ประกอบพิธีกรรม และชาวบ้านอาไผ่ อาสามเป็นอย่างมาก ที่พิธีกรรมและความเชื่อในหมู่บ้านตัวเองได้รับการประกาศสัมพันธ์ และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป

แต่ผลที่ตามมาจากการเป็นมรดกโลกคือ การดึงปู่เยอ ย่าเยอ เข้าเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมในตลาดการท่องเที่ยว ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่สื่อถึงความเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบาง เป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาแสวงหาความจริงแท้ในเมืองแห่งตำนานเมืองนี้ การเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวจึงเกิดการผลิตหุ่นตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร จำลองขึ้นมาเพื่อขายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ประเด็นนี้ก็ได้สร้างความขัดแย้งในกระบวนการให้ความหมายระหว่างผู้ผลิต ผู้ค้า กับผู้ประกอบพิธีกรรมและชาวบ้านที่ศรัทธาขึ้นมา

ขวัญเจ้าผู้ประกอบพิธีกรรมปุโย ย่าเยอ กล่าวว่า ที่จริงแล้วมันก็ไม่เป็นการสมควร เพราะ ปุโย ย่าเยอ สิ่งขร เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “ไม่ใช่ของเล่น” ปุโย ย่าเยอ เป็นที่เคารพบูชาของทุกคน และเป็นผิอารักษ์ ผิบรรพบุรุษของเมืองหลวงพระบาง แต่ในทุกวันนี้ก็มีพ่อค้าและตักกรุ่นปุโย ย่าเยอ สิ่งขร ขายกันตามร้านขายสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวซื้อกันเป็นจำนวนมาก ทางเรา(ผู้ประกอบพิธี) ก็ไม่สามารถที่จะไปห้ามเขาได้ เมื่อทางการอนุญาตก็เป็นสิทธิของเขา

“เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ของที่จะศักดิ์สิทธิ์จริงๆ มันต้องเป็นหุ่นปุโย ย่าเยอ สิ่งขร ตัวจริง เท่านั้นที่เก็บอยู่ในหอผี ของเลียนแบบที่ขายกันอยู่เกลื่อนนั้นไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นเพียงของ เล่น” ขวัญเจ้า และผู้ที่ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อปุโย ย่าเยอ ยืนยันความหมายของปุโย ย่าเยอ ที่แท้จริง โดยเฉพาะเรื่องขนปุโย ย่าเยอ สิ่งขร ที่ถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณวิเศษทางด้านการปกป้องรักษาให้ความปลอดภัยในชีวิต และป้องกันอันตรายจากสิ่งเลวร้ายอื่นๆ “คนที่อยู่กับหุ่นปุโย ย่าเยอ สิ่งขร ตัวจริงเท่านั้น ที่จะมีความศักดิ์สิทธิ์ ขนจากหุ่นที่ขายกันตามร้านค้านั้น ผิเห็นก็ไม่กลัว” ขวัญเจ้ากล่าวติดตลก

หุ่นปุโย ย่าเยอ สิ่งขรที่เป็นของจริงนั้น ใครจะมาลบหลู่ดูหมิ่นไม่ได้เด็ดขาด เพราะเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจมาก จากตัวอย่างหลายๆ เรื่องที่เล่ายืนยันความศักดิ์สิทธิ์ และฤทธิ์ อำนาจของปุโย ย่าเยอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่กล่าวถึงคนๆ หนึ่งที่เป็ชนชั้นปกครองต้องการลบล้าง ความเชื่อที่ถือว่างมงายไร้เหตุผลเหล่านี้ลงให้หมด แต่ก็ไม่สามารถทำลายความเชื่อเรื่องปุโย ย่าเยอ ลงได้ แถมซ้ำถูกปุโย ย่าเยอ ลงโทษให้เป็นบ้าวิกลจริตจนตายในที่สุด หรือเรื่องของพระ ภิกษุรูปหนึ่งที่อยู่ในวัดอาฮามที่คิดอยากประลองอิทธิฤทธิ์ของกับปุโย ย่าเยอ ว่าใครจะมีพลัง อำนาจเหนือกว่ากัน ซึ่งชาวบ้านก็เชื่อถือกันอยู่ว่าเป็นผู้ที่มีคาถาอาคม และมีพลังอำนาจมาก สามารถใช้คาถาอาคมทำลาย และรักษาคนได้ แต่ในที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้แก่อำนาจของปุโย ย่าเยอ จนเดี๋ยวนี้พระรูปนั้นก็สติไม่สมประกอบ และร่างกายพิการไป

แล้วจากการที่ปุโย ย่าเยอ ได้รับเลือกให้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงความเป็นเมือง มรดกโลก ภาพของปุโย ย่าเยอ จึงไปปรากฏในสื่อต่างๆ ที่ต้องการประชาสัมพันธ์เมืองหลวง พระบาง ไม่ว่าจะเป็นหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว สื่อโฆษณาสินค้า รวมทั้งการที่รัฐให้นำหุ่นออกมา แสดงโชว์นอกเหนือจากงานพิธีกรรมประจำปี ซึ่งถือว่าเป็นการประชาสัมพันธ์เมืองหลวงพระบาง และประเทศลาว ในกรณีนี้ทางผู้ประกอบพิธีกรรมต่างก็ไม่สามารถที่จะคัดค้านคำสั่งของหน่วย งานรัฐได้ ต้องนำหุ่นไปแสดงตามรายการที่รัฐกำหนดมา แต่ก็ต้องรองว่าค่าใช้จ่ายทั้งหมดรัฐจะต้อง เป็นผู้เสีย รวมทั้งต้องเสียค่าจ้างให้แก่ผู้เชิดหุ่นทุกคนและเป็นอัตราที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้ กำหนดเอง ซึ่งตรงกันข้ามกับการเชิดหุ่นในช่วงงานบุญที่ผู้เชิดมักจะมาเชิดหุ่นให้เพราะความ ศรัทธาในความเชื่อปุโย ย่าเยอ และมีความเชื่อถือกันว่าถ้าได้เชิดหุ่นแล้ว ในรอบปีนั้นร่างกายจะ แข็งแรง โรคภัยไม่เบียดเบียน ส่วนค่าจ้างขวัญเจ้าจะให้บ้างเล็กน้อยพอเป็นสินน้ำใจ

รวมทั้งในกรณีที่ชื่อเสียงของปู่เยอ ย่าเยอ ได้แพร่กระจายออกไป เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว นักวิจัย ผู้ทำสารคดี ช่างภาพมากมาย ในช่วงวันประกอบพิธีกรรมก็มักจะมีคนในกลุ่มนี้มาร่วมงานพิธีกรรมด้วย การพยายามสัมภาษณ์ เก็บข้อมูล แสวงเฟรชจากการถ่ายรูป ขาดังกล้องที่วางเกาะอยู่บนห่อผี การบังคับให้หุ่นปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขร มาขึ้นรวมกันในรูปแบบเดียวกัน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความลำบากใจ และขัดความสะดวกในการประกอบพิธีกรรมของผู้ประกอบพิธีเป็นอย่างมาก ทาง ทางผู้ประกอบพิธีกรรมก็พยายามที่จะขอร้องให้ออกไปอยู่ในเขตรอบนอก แต่ก็ไม่เป็นผล หรือทางผู้ประกอบพิธีกรรมอยากจะได้ให้ไปไกลๆ แต่ก็ไม่สามารถทำได้ ทางผู้ประกอบพิธีกรรมจึงมีความคิดว่าในครั้งต่อไปผู้ที่จะมาเก็บข้อมูล มาสัมภาษณ์ ถ่ายรูป ทำสารคดี จะต้องขออนุญาตผ่านทางหน่วยงานวัฒนธรรมของรัฐมาก่อน แล้วทางผู้ประกอบพิธีกรรมถึงจะยอมให้ทำงานได้

หรือรูปแบบสินค้าอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ที่นอกเหนือไปจากตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอจำลอง คือ เรื่องของข้อมูลพิธีกรรม คำนานต่างๆ ของปู่เยอ ย่าเยอ ในกรณีนี้ผู้ประกอบพิธีกรรมเริ่มที่จะรู้สึกถึงความมีค่า และมีราคาทางข้อมูล เพราะระยะหลังๆ มานี้มีนักวิชาการ นักศึกษา นักสารคดี เข้ามาทำการศึกษาในเรื่องนี้กันเป็นจำนวนมาก ทำให้ทางผู้ประกอบพิธีกรรมคิดว่าผู้ที่เข้ามาเก็บข้อมูล หรือถ่ายรูปปู่เยอ ย่าเยอ ไปขายเป็นสินค้า น่าจะนำเงินนั้นมาแบ่งปันทางการประกอบพิธีกรรมด้วย รวมทั้งในพิธีกรรมเลี้ยงผี ปี 2001 ทางผู้ประกอบพิธีกรรมได้ถ่ายเอกสารข้อมูลคำนานปู่เยอ ย่าเยอ มาให้แก่ผู้ที่สนใจได้ซื้อหาไปอ่านกัน โดยเสียค่าเอกสารเป็นเงินตามกำลังศรัทธาของผู้ซื้อ และกำไรที่ได้จากการขายเอกสารนี้ก็เข้าร่วมเป็นค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรม

อีกกลุ่มหนึ่งคือผู้ศรัทธาทั่วไป คือ ผู้ศรัทธาในระดับปัจเจกบุคคลทั่วไป ก็ให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สนองตอบต่อการเป็นที่พึ่งทางใจ และสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตของตัวเอง ผู้ศรัทธาในระดับนี้คิดว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผิอารักษ์เมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ย่อมคุ้มครองดูแลทุกคนที่กราบไหว้เคารพนับถืออยู่แล้ว ดังนั้นการเคารพปฏิบัติของคนในกลุ่มนี้จึงมักกระทำกันได้ด้วยตัวเองในประจำวัน หรือมาเข้าร่วมงานพิธีกรรมที่ทางผู้ประกอบพิธีกรรมจัดขึ้นประจำปีที่หอผีก็แล้วแต่สะดวก

การปรับความหมายตามความศรัทธาของปัจเจกบุคคล

ส่วนทางด้านผู้ศรัทธาคนอื่นๆ ที่เข้าร่วมพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ต่างก็มีความศรัทธาในแนวที่พึ่งทางใจของปัจเจกบุคคลมากขึ้น คือ เชื่อกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์คุณวิเศษ สามารถบันดาลในสิ่งที่ตัวเองมุ่งหวังได้ ดังนั้นในงานพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ นอกจากกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านอาไผ อาสามแล้ว ยังมีปัจเจกบุคคลอื่นๆ เข้าร่วมพิธีกรรมด้วย

ปัจเจกบุคคลเหล่านั้นล้วนต้องการที่พึ่งทางใจ ท่ามกลางความไม่แน่นอนของการดำเนินชีวิตในระบบการเมือง และระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าทุกคนจะยืนยันว่าตัวเองนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักอยู่แล้ว แต่พุทธก็ไม่ได้เน้นที่จะสนองตอบความต้องการทางด้านโลกียวิสัยในชีวิตประจำวันของผู้คน ดังนั้นความเชื่อทางผีจึงเป็นพลังอำนาจที่เข้าถึงความต้องการของมนุษย์ในด้านนี้มากที่สุด และเร็วที่สุด จึงทำให้มนุษย์ยังคงรักษาการนับถือผีเอาไว้อยู่ โดยให้ความเชื่อผีนี้ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต หรือเป็นการสร้างความหวังในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ต่อไป และความหมายที่ปัจเจกบุคคลให้กับความเชื่อปู่ยอ ย่ายอ ทางด้านคุณวิเศษต่างๆ แบ่งได้เป็นประเด็นหลักๆ คือ

ป้องกันผีหรือคุณไสยอื่นๆ

การให้ความหมายว่าปู่ยอ ย่ายอ เป็นผีบรรพบุรุษ และผีอารักษ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าผีอื่นๆ หรือการรวมว่าปู่ยอ ย่ายอ ก็เป็นผีแดนตนหนึ่งที่มีพลังอำนาจ และความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เชื่อกันว่าพลังอำนาจของปู่ยอ ย่ายอ จะช่วยปกป้องคุ้มครองชีวิตมนุษย์จากการทำร้ายจากผีอื่นๆ หรือคุณไสยต่างๆ ได้

จึงทำให้มีการนำขนปู่ยอ ย่ายอมาบูชา ในฐานะที่เป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง มีความเชื่อที่เล่ากันแพร่หลายว่า ถ้าเด็กเล็กร้องไห้ตอนกลางคืนโดยไม่มีสาเหตุ ให้เอาขนปู่ยอ ย่ายอ ผูกข้อมือเด็ก แล้วเด็กจะหยุดร้อง เพราะชาวบ้านเชื่อว่า การที่เด็กร้องในตอนกลางคืนเกิดจากการกระทำของอำนาจผีอื่นๆ ที่ต้องการจะแกล้ง หรือมาทำร้ายเด็ก แต่เมื่อนำขนปู่ยอ ย่ายอ ที่เป็นผีในชั้นสูง พร้อมทั้งมีพลังอำนาจที่มากกว่า จะทำให้ผีที่มามีทำร้ายนั้นกลัวและหนีไป

หรือชาวบ้านอาไฟ และบ้านอาฮาม ที่เชื่อกันว่าคนในสองหมู่บ้านจะไม่มีใครเป็นอันตรายทางน้ำ เพราะเชื่อว่าอันตรายทางน้ำเกิดมาจากกานาค และเมื่อเป็นลูกหลานปู่ยอ ย่ายอ ที่มีอำนาจมากกว่ากานาค จึงทำให้ปลอดภัย

ความปลอดภัยในการเดินทาง เป็นคุณวิเศษประการหนึ่งที่ปัจเจกบุคคลให้การศรัทธาในตัวปู่ยอ ย่ายอ โดยการนำเอาขนปู่ยอ ย่ายอ สิ่งขร เป็นเครื่องรางบูชา นำติดตัวไประหว่างเดินทางจะทำให้การเดินทางปลอดภัย ผู้ที่ศรัทธาในกลุ่มนี้มักจะเป็นผู้ที่ต้องมีการะกัที่ที่ต้องการเดินทางอยู่เสมอๆ หรือไม่ก็เป็นพวกมีอาชีพขับรถรับจ้าง

มีเรื่องเล่าที่ช่วยสร้างความศรัทธา คือ “เรื่องที่มีผู้พบเห็นว่ารับจ้างระหว่างแขวงคันหนึ่งมีผู้เฒ่าสองคนผิวเมื่อยหน้าตาตึงเต่งๆ ประหลาดๆ นั่งอยู่บนหลังคารถ ขณะแล่นเดินทาง คนที่เห็นจึงถามเจ้าของรถว่าปล่อยให้คนแก่ขึ้นไปนั่งคาถาถอมอยู่บนหลังคาได้อย่างไร เจ้าของรถก็รู้สึกแปลกใจว่าตัวเองไม่ได้ทำเช่นนั้นแน่ จึงถามลักษณะของคนแก่สองคนนั้น เมื่อรู้แล้วก็ถึงกับทึ่งตัวลงพนมมือไหวว่า ปู่ยอ ย่ายอ มาคุ้มครองรถตามที่ตัวเองอธิษฐานไว้ก่อนเดินทางแล้ว” หรือเรื่องที่รถประจำทางสายหลวงพระบาง – เวียง คนหนึ่งเกิดเสียหลักจะตกลงเหวข้างทาง แต่ก็

ปรากฏว่ารถไปติดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าจึงไม่ตกลงไป ซึ่งบางคนที่นั่งไปในรถคันนั้นก็เห็นว่า
 สิ่งนั้นก็คือ ปู่เยอ ย่าเยอ นั่นเองที่ช่วยเหลือเอาไว้

สาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อด้านนี้ก็คือ สภาพการเดินทางในลาวเป็นไปอย่างยาก
 ลำบาก ถนนสายแคบๆ ขรุขระ ที่ทอดลัดเลาะไปตามต้นเขาที่ชันข้างหนึ่งเป็นหน้าผา อีกข้างหนึ่ง
 จะต้องเป็นเหว รวมทั้งสภาพรถที่บางคันต่ำกว่ามาตรฐาน ทำให้มีความเสี่ยงในการเดินทางอยู่
 ตลอดเวลา ผู้โดยสารก็เสี่ยง เจ้าของรถก็เสี่ยง ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องเสาะหาที่พึ่งทางใจ เพื่อ
 เป็นขวัญ และเป็นพลังอำนาจที่จะคล้อยตามให้การเดินทางเป็นไปด้วยความปลอดภัย และนอกจาก
 นั้นผู้ศรัทธาในด้านนี้ยังรวมถึงการเดินทางโดยยานพาหนะอื่นๆ ด้วย

การบำบัดรักษาโรค คุณวิเศษอีกด้านหนึ่งของปู่เยอ ย่าเยอ คือเรื่องเกี่ยวกับการรักษาโรค
 มีความเชื่อกันว่าน้ำที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม จะเป็นน้ำที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถรักษาโรคภัยไข้
 เจ็บได้ ดังนั้นเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ที่หอผี ชาวบ้านจะนำเอาน้ำใส่ขวด
 เล็กๆ มาร่วมพิธี และเมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้วก็จะเอาน้ำนั้นกลับไป น้ำนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับน้ำ
 มนต์ ที่ใช้รักษาโรคหรือรักษาคุณไสยที่ไม่ต้องการ

รวมทั้งเรื่องของการอธิษฐานถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ ให้ปกป้องรักษาสุขภาพกาย
 และใจให้มีสุขภาพดีตลอดปี หรืออธิษฐานขอให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บที่เรื้อรัง แล้วในการ
 อธิษฐานนี้ก็จะประกอบกับการบนบานศาลกล่าว และการแก้บน

ตัวอย่างในการศรัทธาด้านนี้ คือ มีหญิงสาวหลวงพระบางคนหนึ่งอยู่ต่างประเทศ แล้ว
 เกิดอาการป่วยทางจิตโดยไม่มีสาเหตุมาก่อน ทางครอบครัวที่อาศัยอยู่ที่หลวงพระบางได้มาทำพิธี
 บนบานศาลกล่าวที่หอผีปู่เยอ ย่าเยอ ในช่วงพิธีกรรมเลี้ยงผี ว่าขอให้หญิงสาวคนนั้นหายป่วย ถ้า
 สมหวังจะทำบุญเลี้ยงพระถวายส่วนกุศลไปให้ปู่เยอ ย่าเยอ ต่อมาไม่นานหญิงสาวคนนั้นก็หายจาก
 อาการป่วย ทางครอบครัวก็มาทำบุญแก้บนตามที่สัญญาเอาไว้

หรือแม้แต่ชาวบ้านทั่วไปที่มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผี เพื่อแสดงความเคารพสักการะต่อผี
 บรรพบุรุษ ผีอารักษ์เมือง แล้วคาดหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จะคุ้มครอง ปกป้องรักษาให้ตัวเองและ
 ครอบครัวมีความสุขพอนามยที่ดีทั้งกายและใจตลอดปี พร้อมทั้งให้สัญญาว่าถ้าเป็นไปตามคาด
 หวัง ปีหน้าก็จะมาช่วยงานบุญนี้อีกครั้ง

ธุรกิจ ค้าขายข้าว คุณวิเศษด้านให้โชคลาภการค้าขาย ในระบบธุรกิจปัจจุบัน เป็น
 ปรากฏการณ์ใหม่ที่พบเห็นได้มากขึ้นในผู้ที่มีความศรัทธาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ โดย
 การมุ่งหวังให้ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยนำโชค และสร้างความมั่นคงให้แก่ธุรกิจของตัว
 เอง

สปป.ลาว เปลี่ยนมาใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีครั้งแรกในปี ค.ศ. 1998 ตามแผน
 พัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติห้าปี ฉบับที่สอง การเปลี่ยนมาใช้ระบบเศรษฐกิจระบบนี้ทำให้ง่ายต่อการ
 เกิดความเลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และการทำธุรกิจก็มีความเสี่ยงสูง ผู้ที่มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่ง

อำนาจหลักของสังคมได้ดีกว่า ก็สามารถจะสร้างรากฐานทางธุรกิจของคนได้ดีกว่า ดังนั้นคนในกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มของนักธุรกิจระดับใหญ่ แต่ในสังคมยังมีนักธุรกิจระดับย่อยๆ เช่น พ่อค้า แม่ค้า ตามตลาดทั่วไป หรือนักธุรกิจข้ามชาติที่รู้สึกถึงความเสี่ยงในการลงทุนในหลวงพระบาง

พ่อค้า แม่ค้าที่ตระหนักถึงความเสี่ยงนี้จึงแสวงหาที่พึ่งทางใจ ซึ่งก็พลิกความหมายของปู่เยอ ย่าเยอ ที่เป็นศิอาร์ภย์เมืองมาเป็นผีที่มีคุณทางด้านปกป้องรักษาธุรกิจของตนด้วย มีการนำขนปู่เยอ ย่าเยอ ไปบูชาเพื่อให้โชคลาภ คำขาศติ มีกำไร รวมทั้งนำเอาตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ที่ขายตามร้านขายของที่ระลึกมาขึ้นหิ้งบูชาประกอบด้วย

มีนักธุรกิจไทยที่เข้าไปเปิดร้านอาหารในเมืองหลวงพระบางคนหนึ่ง ได้นำความเชื่อเกี่ยวกับปู่เยอ ย่าเยอ มาประยุกต์เข้ากับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง โดยได้นำตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ มาบูชาในฐานะของ “นางกวัก” เพื่อเรียกโชคลาภ เงินทองเข้าร้าน

ความศรัทธาในลักษณะนี้แสดงออกมาในรูปของการบนบานศาลกล่าวในเรื่องต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการของคน โดยที่อาจจะบนบานด้วยตัวเองก็ได้ หรือให้ขวัญจ้างเป็นผู้บอกกล่าวในเรื่องที่ตัวเองต้องการขอจากปู่เยอ ย่าเยอ ในพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีก็ได้ และเมื่อได้รับผลตามความคาดหวังแล้ว ก็ต้องนำของที่สัญญาไว้มาเป็นเครื่องแก้บน เช่น อาหารคาวหวาน ,เครื่องใช้ไม้สอย ,เครื่องเซ่นในการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นในรูปแบบเงิน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของพิธีกรรมและความเชื่อนี้ การแก้บนส่วนใหญ่ผู้ที่ต้องการจะแก้บนมักจะมากระทำในช่วงวันงานพิธีเลี้ยงผีปู่เยอ ย่าเยอ ประจำปี คือในเดือน 6 ลาว เพราะถือว่าเป็นการร่วมทำพิธีกรรมเลี้ยงผีควบคู่ไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ในช่วงเวลาปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของการให้ความหมายของปัจเจกบุคคลมากขึ้น เพื่อนำเอาความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ มาเป็นที่พึ่งในกระแสดำเนินชีวิตที่ไม่มั่นคง ในบริบทเงื่อนไข และในช่วงเวลาที่แตกต่างกันไป ดังนั้น พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ก็ยังที่สามารถจะดำรงอยู่ได้ในโลกปัจจุบัน แต่ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนความหมายไปจากเดิม

ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เยอ ย่าเยอ ก็ได้แพร่กระจายออกไปในหลายทิศทาง ทำให้ผู้ศรัทธาในพิธีกรรมและความเชื่อนี้ขยายขอบเขตออกไปในวงกว้าง จนในปัจจุบัน มีกลุ่มผู้ศรัทธา ทั้งในเมืองหลวงพระบาง ,ต่างเมืองต่างแขวงในลาว รวมทั้งในต่างประเทศ

การแพร่กระจายทางความเชื่อความศรัทธาส่วนหนึ่งเกิดจากการเคลื่อนย้ายที่อยู่ของกลุ่มที่เป็นผู้ศรัทธาในพื้นที่เดิม แล้วย้ายไปอยู่อาศัย และทำมาหากินในพื้นที่แหล่งใหม่ พร้อมทั้งนำความเชื่อเรื่องปู่เยอ ย่าเยอ ไปด้วย หรือผู้ที่เคยเข้าร่วมพิธีกรรม แล้วเกิดความศรัทธาก็นำความเชื่อนั้นไปเผยแพร่ให้แก่คนข้างเคียงคนอื่นๆ ให้เกิดความศรัทธาต่อไป

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ที่มีบทบาทและหน้าที่สนองตอบต่อความต้องการในระดับปัจเจกชนนี้ ถึงแม้จะทำให้ความหมายของความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์เมือง ที่มีนัยยะของการควบคุมพฤติกรรม และสร้างจิตสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงอยู่รอดมาได้ เพราะท่ามกลางการพัฒนาประเทศของลาวที่มีความแตกต่างๆ ในการดำเนินชีวิตมากมาย ผู้คนก็ต้องการขวัญและกำลังใจที่จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของตัวเองมั่นคงมากขึ้น ความเชื่อที่สนองตอบในระดับนี้จึงเป็นความเชื่อที่ใกล้ชิด ขยายตัวได้รวดเร็ว และไม่จำกัดพื้นที่

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ : การผลิตซ้ำเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน

นอกจากพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ จะเปลี่ยนระดับความหมายจากนัยยะที่แสดงความเป็นชุมชนมาเป็นเรื่องส่วนตัวของปัจเจกบุคคลมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งพิธีกรรมและความเชื่อนี้ก็ถูกนำมาใช้ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนด้วยเช่นกัน

โดยเฉพาะ สองหมู่บ้านสำคัญที่ยังคงสืบทอดพิธีกรรมและความเชื่อนี้ต่อๆ กันมา คือ หมู่บ้านอาไฟ และหมู่บ้านอาฮาม ด้วยความที่พื้นที่ของสองหมู่บ้านนี้อยู่ติดกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ตั้งของหอผีปู่เยอ ย่าเยอ จึงทำให้ชาวบ้านเคารพนับถือผีปู่ย่าในฐานะผีบรรพบุรุษและอารักษ์หมู่บ้านเรื่อยมา รวมทั้งในอดีตทางกษัตริย์ได้มอบหมายให้สองหมู่บ้านนี้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลรักษาและจัดพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ปู่เยอ ย่าเยอ มีระบบการจัดตั้งในการประกอบพิธี คือ มีขวัญจำ ผู้ช่วย คนเซ็ดหุ่น นางเทียม (ร่างทรง) อยู่ในหมู่บ้านทั้งสองนี้ แล้วขวัญจำนี้จะมีตำแหน่งในพระราชวัง และผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหาร

จนกระทั่งในปัจจุบัน ความผูกพันระหว่างชาวบ้านกับพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ทำให้ชาวบ้านเชื่อกันว่า ปู่เยอ ย่าเยอ แท้จริงแล้วเป็นผีของชุมชน ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานและสมาชิกในชุมชนให้อยู่ดีมีสุข ถึงแม้ความศรัทธาจะจางหายไปจากใจของชาวหลวงพระบางคนอื่นๆ แต่สำหรับชาวบ้านอาไฟ และอาฮามยังคงเหนียวแน่นในการเคารพศรัทธานี้อยู่เหมือนเดิม

ปู่เยอ ย่าเยอ จึงเป็นสัญลักษณ์แกนกลางที่สร้างความสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในทั้งสองหมู่บ้าน ให้มีความตระหนักในการเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกัน ต้องช่วยเหลือ และพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เรื่องขบวนแห่งานสงกรานต์ของหมู่บ้านที่ต้องไปร่วมกับขบวนใหญ่ของเมือง โดยที่ขบวนแห่ของบ้านอาไฟ อาฮาม คือขบวนปู่เยอ ย่าเยอ สิงขร ที่ทั้งสองบ้านช่วยกันประกอบพิธีกรรมทั้งหมดขึ้นมา หรือในงานบุญสว่างเฮือ (แข่งเรือ) ที่บ้านอาไฟ อาฮาม รวมกับบ้านวิสุต ร่วมแข่งในเรือลำเดียวกัน โดยมีปู่เยอ ย่าเยอ เป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นสัญลักษณ์ร่วมของเรือ มีคำกล่าวกันในหมู่ฝีพายของเรือนี้ว่า “เรือเราไม่ค่อยมีเงินสนับสนุนการซ่อม จึงไม่ค่อยได้ลงซ่อมกัน แต่เวลาแข่งจริงก็มักจะชนะทุกที ทั้งนี้เป็นเพราะปู่เยอย่าเยอช่วย...”

และท่ามกลางการปกครองระดับหมู่บ้านในปัจจุบัน ที่แบ่งแยกขอบเขตออกจากกันอย่างชัดเจน มีระบบจัดตั้งปกครองภายในหมู่บ้านอย่างเป็นระบบตามแบบแผนของการปกครองสมัยใหม่ ทำให้เห็นว่าในเมืองหลวงพระบางประกอบไปด้วยชุมชนหมู่บ้านหลายๆ หน่วยประกอบกันอยู่ ทั้งนี้แต่ละชุมชนก็พยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ของตัวเองขึ้นมาเพื่อแสดงความเป็นตัวของตัวเอง และมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ส่วนมากก็คือการหยิบยกเอาสถานที่สำคัญในหมู่บ้านขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพของหมู่บ้านนั้นๆ เช่น วัดเชียงทองของบ้านเชียงทอง , ราชูหมากโมของบ้านวิบูล เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านอาไฟ อาฮาม จึงยกเอาพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ มาเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงอัตลักษณ์ของสองหมู่บ้าน ที่แสดงความเป็นตัวของตัวเอง และไม่เหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ภาพของพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ กับชื่อของหมู่บ้านอาไฟ อาฮามจึงเป็นของคู่กันเสมอมา

และในบริบทของกระบวนการสร้างรัฐชาติลาว ,การเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบาง และการส่งเสริมการท่องเที่ยว พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาและให้ความหมายใหม่ให้เป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า แสดงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ชาติลาว ถึงขั้นยกให้เป็นบรรพบุรุษของชาติ จึงสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวบ้านอาไฟ และอาฮามเป็นอย่างมาก

ชาวบ้านในหมู่บ้านบางคน หรือบางครอบครัว จึงได้ใช้กระบวนการนี้แสดงศักดิ์ศรีความสามารถ ความมีหน้าตาของตัวเองและครอบครัวอีกต่อหนึ่ง คือ แสดงตัวว่าเขากับพิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอนี้มีความสัมพันธ์กันในแนวทางใด เช่น ขยายรูปถ่ายของเขาขณะที่เป็นผู้ร่วมในการประกอบพิธีกรรมปู่เยอ ย่าเยอติดฝาผนังเอาไว้ และเมื่อมีแขกมาเยี่ยมที่บ้าน เจ้าของบ้านก็มักจะเล่าว่าตัวเขาเองมีส่วนร่วมอย่างไรกับพิธีกรรมและความเชื่อนี้บ้าง

บทสรุป

พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ แขวงหลวงพระบาง เป็นพิธีกรรมและความเชื่อของท้องถิ่นดั้งเดิม ในสมัยโบราณความเชื่อเรื่องผีถือได้ว่าเป็นศาสนาดั้งเดิมของลาว และตามโครงสร้างของระบบผี ปู่เยอ ย่าเยอ จัดอยู่ในระดับผีบรรพบุรุษ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นผีอารักษ์เมือง ตามการขยายตัวของชุมชน ความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ มีนัยยะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเชื่อกันว่าปู่เยอ ย่าเยอ เป็นผู้ที่มิพลังอำนาจสามารถที่จะบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชน และเป็นขวัญที่พึ่งทางใจของผู้คน รวมทั้งในมุมมองเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ปู่เยอ ย่าเยอ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในระดับ

ต่างๆ โดยผ่านการนับถือผีเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นในระดับวงศ์ตระกูล หมู่บ้าน หรือในชุมชนใหญ่ ที่มีผีเป็นแกนกลางในความสัมพันธ์ ซึ่งทำให้เกิดการปกครองแบบจารีตประเพณีขึ้นมา มีกฎข้อห้ามเพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชน จนกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งมีพิธีกรรมร่วมกัน เพื่อคอยย้ำ และสืบทอดอุดมการณ์อำนาจ

พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องปู่ยอ ย่ายอ และความเชื่อเรื่องผีทั่วไปของท้องถิ่นผ่านการผสมผสาน ขัดแย้ง และต่อรองกับระบบความเชื่อที่แพร่กระจายเข้ามาจากพื้นที่อื่นอยู่เสมอ โดยเฉพาะศาสนาพุทธ ที่เข้ามาเป็นศาสนาหลักของสังคมลาวในเวลาต่อมา พุทธเข้ามามีบทบาทเด่นชัดมากขึ้นในระบบคิดของผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะกษัตริย์ที่ให้ความอุปถัมภ์ เชิดชูพุทธเป็นศาสนาหลักของรัฐ จนสั่งให้ประชาชนละเลิกการนับถือผี ทำลายหอผี แล้วให้หันมานับถือพุทธ ทั้งนี้ประชาชนก็ไม่ได้ละเลิกการนับถือผีจนหมดสิ้นแต่อย่างใด เพราะยังคงมีการนับถืออยู่ โดยนำความเชื่อเกี่ยวกับผีมาผสมกับความเชื่อพุทธ จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นมา แต่ถึงอย่างไรก็มีการให้ความหมายของพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีในเชิงถูกกีดกันว่าเป็นความเชื่อของคนส่วนน้อย ส่วนพุทธเป็นความเชื่อของหลวง หรือของคนส่วนใหญ่ และเป็นความเชื่อที่เจริญกว่า

จนกระทั่งลาวเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ปี ค.ศ. 1975 หันมาใช้ระบอบสังคมนิยมและวิทยาศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ ส่งผลต่อการมองพิธีกรรมและความเชื่อผีต่างๆ ไปด้วย ไปว่าเป็นเรื่องงมงายไร้สาระ ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ จึงได้สั่งห้ามประชาชนเคารพนับถือผีเสีย อันก่อให้เกิดความขัดแย้งกับประชาชนขึ้นมา เพราะกระบวนการความคิดของประชาชนยังผูกติดกับเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประชาชนไม่ยอมรับหลักการพัฒนาของรัฐเท่าที่ควร รัฐจึงจำเป็นต้องรื้อฟื้นพิธีกรรมและความเชื่อบางอย่างขึ้นมาเพื่อลดความกดดันอันจะก่อให้เกิดความขัดแย้งกับประชาชนขึ้นมาอีก แต่ถึงอย่างไรพิธีกรรมและความเชื่อที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมานี้ก็อยู่ภายใต้กรอบการควบคุมของอำนาจรัฐ

ในขณะเดียวกันลาวใหม่ที่อยู่ในกระบวนการสร้างรัฐชาติก็พยายามที่จะหาสัญลักษณ์ที่เป็นจุดร่วมของชาติขึ้นมา เพื่อเป็นแกนกลางในการสร้างจิตสำนึกในความเป็นสมาชิกชาติเดียวกัน และสามารถนิยามความหมายของชาติลาวที่แตกต่างจากชาติอื่นได้ ทำให้รัฐเลือกปู่ยอ ย่ายอ ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งในกระบวนการสร้างรัฐชาตินี้ โดยให้ความหมายใหม่แก่ปู่ยอ ย่ายอว่าเป็นบรรพบุรุษของชาติ

ในปี ค.ศ. 1986 รัฐเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจมาเป็นระบบทุนนิยมเสรี และมุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศ จากจุดนี้จึงมีส่วนผลักดันให้เมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่า มีศิลปวัฒนธรรมที่สวยงามและทรงคุณค่า เข้าสู่การเป็นเมืองมรดกโลกในปี ค.ศ. 1998

การเป็นมรดกโลกของหลวงพระบางส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ในหลวงพระบางแปรเปลี่ยนเป็นสินค้าในการท่องเที่ยวอย่างหนึ่ง ปู่ยอ ย่ายอ ที่เคยถูกให้ความหมายว่าเป็นบรรพบุรุษของชาติ ก็กลายมาเป็นสินค้าในกระบวนการนี้ด้วยเช่นกัน ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงภาพ

จริงแท้และเป็นของดั้งเดิมในพื้นที่อย่างหนึ่งของหลวงพระบาง ปู่เยอ ย่าเยอจึงเป็นสัญลักษณ์ของหลวงพระบางเมืองมรดกโลกด้วย ความน่าสนใจตรงจุดนี้จึงเป็นช่องทางหนึ่งให้นักธุรกิจขายของที่ระลึกผลิตตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ถึงขร ออกขายในตลาด ซึ่งทางหน่วยงานของรัฐก็ให้การสนับสนุน เพราะถือว่าเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน

ทางด้านผู้ผลิตและผู้ค้าต่างให้ความหมายตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง โดยไม่เน้นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมมากนัก ในขณะที่ทางผู้ศรัทธาในระดับต่างๆ ก็ไม่พอใจกับการผลิตตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอออกขาย เพราะถือว่าเป็นการหลอกลวง แต่เมื่อทางรัฐอนุญาตให้มีการผลิตและค้าได้ ทางผู้ศรัทธาก็ไม่แสดงความขัดแย้งออกมาเป็นรูปธรรม แต่มีการให้ความหมายว่าตุ๊กตาปู่เยอ ย่าเยอ ที่ขายอยู่นี้เป็นของปลอมไม่มีความศักดิ์สิทธิ์เหมือนของจริงที่พวกเขาเคารพศรัทธากันอยู่

ด้านหนึ่งของการศรัทธาก็มีการเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เป็นพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน กลับกลายมาเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่ตอบสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคล เพราะผู้คนในสังคมปัจจุบันมีความตระหนักถึงความไม่มั่นคงในการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ มากขึ้น จึงพยายามแสวงหาที่พึ่งทางใจที่ใกล้ชิดมากที่สุด ทำให้หันมาพึ่งปู่เยอ ย่าเยอ ในฐานะที่เป็นศิบรรพบุรุษ ศิอารักษ์เมืองที่มีความหมายทางการคุ้มครองดูแล ขจัดภัยอันตรายให้แก่ลูกหลานและสมาชิกทุกคนในเมืองอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์จะต้องมีผลต่อตัวเองด้วยเช่นกัน กลุ่มศรัทธาเหล่านี้ได้กระจายตัวออกไปในวงกว้าง ไม่จำกัดพื้นที่ สามารถกระทำพิธีกรรมบูชาด้วยตัวเองได้ เช่นการบนบานศาลกล่าวในเรื่องต่างๆ เมื่อได้ผลตามหวังแล้วก็มาทำการแก้บน ปัจจุบันผู้ศรัทธาในกลุ่มนี้มีมากขึ้น และอาจจะถือได้ว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ให้พิธีกรรมและความเชื่อปู่เยอ ย่าเยอ นี้สามารถอยู่รอดมาได้ ด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จารุวรรณ ธรรมวัตร

2530. แฉอด พงศาวดารลาว สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ฉาตชาย รมิดานนท์

- 2527 มีแก่นาย พยับ ออฟเซท พรินท์ ,กรุงเทพ.

ศรีศิลป์ บุญขจร

- 2540 วรรณกรรมลาว : ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไทย ในการประชุมวิชาการเปิดโลกรวรรณกรรม เพื่อนบ้าน 22-23 กรกฎาคม 2540 ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ,กรุงเทพ .

ทวิช จตุรพฤกษ์

- 2538 พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากอน : การศึกษาปรับตัวทางวัฒนธรรม ของชาวเขเผ่าลือฮอในจังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนา สังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ธนศ อภรณ์สุวรรณ

- 2536 ลัทธิชาตินิยม : เรื่องจริงที่อิงนิยาย ศิลปวัฒนธรรม เดือนเมษายน 2536

นิติ เอียวศรีวงศ์

- 2536 ท้องถิ่นบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องยอมรับใช้ชาวโสธร ไม่ให้ชาวโสธรรับใช้บุญบังไฟ สำนักพิมพ์มติชน กรุงเทพฯ
- 2536 ลัทธิเสด็จพ่อ ร.5 สำนักพิมพ์มติชน ,กรุงเทพฯ .

ปราณี วงษ์เทศ

- 2542 ตำนานเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวอุษาคเนย์ ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ,กรุงเทพฯ.

พิเชฐ สายพันธ์

- 2542 น้ำเต้าปุง : วรรณกรรมปรัมปรา (Myth) กับการศึกษาเชิงโครงสร้าง ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ,กรุงเทพฯ.